T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI-ESKİÇAĞ TARİHİ

İMPARATORLUK DÖNEMİNDE ROMA HUKUKUNUN KONUSU OLARAK KADIN

(MÖ 27-305)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurcan BARMAN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR

MANİSA-2016

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21/06/2016 tarih ve 19/Ek7 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 23. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nurcan BARMAN'ın **"İmparatorluk Döneminde Roma Hukuku'nun Konusu Olarak Kadın (MÖ 27-305)"** Konulu tezi incelenmiş ve aday 15/07/2016 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..70.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	OY BİRLİĞİ	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

BAŞKAN

Prof. Dr. ~~Hatice~~ PALAZ ERDEMİR

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Serap ÖZKAN KILIÇ

ÜYE

Doç. Dr. Erkan İZNİK

	Evet	**Hayır**
Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır.	☐	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.	☐	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☐	☐
Tez, basımı gereksizdir.	☐	☐

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum "İmparatorluk Dönemi Roma Hukukunun Konusu Olarak Kadın M.Ö 27-305" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/07/2016

Nurcan BARMAN

İmza

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNMA SINAVINDA BAŞARILI OLANLAR İÇİN BASILI TEZ TESLİM FORMU

Formun Güncellendiği Tarih: 04/06/2015 **Form No: 17**

Öğrenci No	141140703
Adı ve Soyadı	Nurcan Barman
Kayıtlı Olduğu Anabilim Dalı	Eskiçağ Tarihi Tarih Anabilim Dalı
Kayıtlı Olduğu Programı	Tarih / Eskiçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans
Tezin Adı	İmparatorluk Döneminde Roma Hukukunun Konusu Olarak Kadın (MÖ.27-305)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

...15..../...07..../...2016..... tarihinde tez savunma sınavına girerek başarılı olan ve yukarıda kimlik bilgileri verilen danışmanı olduğum öğrenci; basılı tezini ve CD'sini CBÜ Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun şekilde hazırlamıştır.

Öğrencinin basılı tezini ve CD'sini CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne teslim etmesinde bir sakınca yoktur.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim. 22/07/2016

İmza
Danışman
Adı ve Soyadı

Hatice PALAZ ERDEMİR

Ek:

1) 1 adet ciltli tez (onay sayfaları imzalanmış olarak)
2) 1 adet pdf formatında tezin ve kılavuzda belirtilen belgelerin yüklendiği CD
3) 2 adet YÖK tez veri merkezine tezin kayıt edildiğini gösterir referans numaralı **"Tez Veri Giriş ve Yayınlama İzin Formu"** çıktısı

Önemli Not:

Tez Sınavında başarılı olan ve diğer koşulları sağlayan yüksek lisans/doktora öğrencisi, CBÜ Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen ilke ve standartlara uygun olarak tezinin ciltlenmiş bir nüshasını ve elektronik formatta kaydedilmiş bir CD/DVD örneğini tez savunma sınavının hemen sonrasında bu form ile birlikte enstitüye teslim eder.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……vı

TEŞEKKÜR……vıv

ÖZET……..vıı v

ABSTRACT……..vıı ıv

KISALTMALAR……ıxv

RESİM LİSTESİ……xıv

YÖNTEM……xıı ıv

KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ…….....xıvv

GİRİŞ……....20

I. BÖLÜM

CUMHURİYETTEN İMPARATORLUĞA GEÇİŞ SÜRECİNDE ROMA DEVLETİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER VE DÖNÜŞÜMLER

1.1. Siyasî Yapıdaki Değişimler……..……27

1.2. Sosyal Değişimler…….31

1.3. Ekonomik Yapı ve Dinî Alanda Yaşanan Değişimler…….....34

1.4. Genel Hatlarıyla Klasik Dönem Hukuku……..41

II. BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ROMA AİLE YAPISI VE KADINLARIN ROMA HUKUKU KARŞISINDAKİ HAK VE FİİL EHLİYETLERİ

2.1. Roma Devleti'nin Aile Yapısı……..43

2.2. Roma Hukukunda Kadın……..45

2.3. Roma Hukukunda Kadınların Hak Ehliyeti…….……47

2.4. Roma Hukukunda Kadınların Fiil Ehliyeti……...49

III. BÖLÜM

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE KADINLARLA İLGİLİ HUKUKUKİ DÜZENLEMELER

3.1. Agustus Dönemi (MÖ. 27-14)…….....51

3.1.1. Lex *Iulia De Aldulteris Coercendis*……54

3.1.2. *Lex Iulia De Maritandis Ordinibus*……..….....56

3.1.3. *Lex Papia Poppaea*……....57

3. 2. Tiberius Dönemi (14-37)……59

3.3. Gaius Caesar Germanicus Caligula Dönemi (37-41)……...62

3.4. Tiberius Cladius Nero Germanicus Dönemi (41-54)…….……..65

3.4.1. *Senatus Consultum Cladium*……....69

3.4.2. *Lex Claudia de Tutela Mulierum*…….....69

3.4.3. *Lex Papia Poppaea ve Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*'un Tadili……..70

3.4.4. *Senatus Consultum Vellaenum*…….....70

3.4.5. *Senatus Consultum Claudianum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit*….....72

3.5. Tiberius Cladius Nero Germanicus Dönemi (54-68)……...……..74

3.5.1. *Senatus Consultum Calvisianum* (61)……...78

3.6. Vespasianus Dönemi (69-23)……...……...79

3.6.1. *Senatus Consultum Plancianum*……81

3.7. Titus Dönemi (79-81)……...81

3.8. Domitianus Dönemi (81-96)……82

3.9. Marcus Ulpius Nerva Trainus Dönemi (98-117)……..……...84

3.10. Publis Aelius Hadrianus Dönemi (117-138)…….....86

3.10.1. *Senatus Consultum Claudianum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit* Tadili……88

3.10.2. *Senatus Consultum Tertullianum*……88

3.11. Titus Aurelius Fulvus Boionius Antoninus Pius Dönemi (138-161)……..…...89

3.12. Marcus Aurelius Dönemi (161-180)……...……90

3.12.1. *Senatus Consultum Orphitianum*……...……..92

3.13. Marcus Aurelius Commodus Antoninus Dönemi (180-193)……..……...93

3.14. Publius Septimius Geta ve Marcus Aurelius Antoninus Caracala Dönemi (211 - 217)……94

3.14.1. *Constitutia Antoninina* (212)……...……...……95

3.15. Varius Avitus Bassianus Marcus Aurelius Antoninus Dönemi (218-222)……96

3.16. Marcus Aurelius Severus Alexandros Dönemi (222-235)……...97

3.16.1. *Senatus Consultum Vellaeanum* Hakkında İmparator Alexandros'un Çıkardığı *Consititutio*……98

3.17. Asker İmparatorlar Dönemi (235-284)……...…….....99

3.17.1. *Senatus Colsultum Vellaeanum* Hakkında İmparator Gordianus'un Çıkardığı *Consititutio*……100

3.18. Diocletianus Dönemi (284 -305)……..101

3.18.1. *Senatus Colsultum Vellaeanum* Hakkında İmparator Diocletianus Çıkardığı *Consititutio*……101

SONUÇ……103

KAYNAKÇA……...107

EKLER

EK 1……..118

EK 2……..121

ÖNSÖZ

Mekân bakımından oldukça geniş sınırlara ulaşan Roma Devleti aynı zamanda başlangıcından çöküşüne kadar en az 1200 yıllık bir varoluş sürecini yaşamıştır. Bu uzun ve çok yönlü mücadeleyle dolu tarihî seyir, içeride ve dışarıda birçok farklı meselenin doğmasına, yaşanmasına sebep olmuştur. Eskiçağ tarihi devletleri arasında bireysel hukuku ortaya koyup, uyguladığı bilinen Roma Devleti'nin bunu cinsiyetler bakımından nasıl uyguladığını anlayabilmek, ayrıntılı bir araştırmayı gerektirmiştir. Hukuk konusunda tarihe damgasını vuran ve esasen erkek egemen bir toplum olan Roma'nın kanunlarında "kadın" konusunun nasıl, neden ve ne şekilde ele alınmış olabileceği konusu bu çalışmayla gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Roma toplumunun âdet, gelenek, görenek ve alışkanlıkları ile genel yaşantısı dikkate alınarak, tarihin tozlu sayfaları arasında savrulan, önemsiz görülen kadınların hayat serüvenleri ve onları etkileyen hukukî düzenlemeler çerçevesinde kadın olarak var olabilme mücadeleleri ele alınmıştır. Konunun esasını "Roma hukukunun konusu olarak kadınlar" oluşturmakla birlikte, bu çalışma Roma toplumu içerisinde kadınların sosyo-kültürel, sosyo-pskolojik, ekonomik, siyasî ve idarî açılardan statüleri hakkında da fikir vermektedir. Kadınlarla ilgili hükümlerin sınırlı ve belirli konularda, satır aralarında ve çoğu zaman dolaylı, kısa bilgilerle günümüze kadar ulaşabilmesi sadece cinsiyetleri, "kadın" olmaları sebebiyle maruz kaldıkları muameleler hakkında da bir kanaat oluşturmamıza yardımcı olacaktır. Yeni çalışma konularının oluşmasına imkân sağlayacak kadar geniş olan "hukukta kadın" konusu, kronolojik olarak sınırlandırılarak Roma İmparatorluk Dönemi'nin Augustus'tan Diocletianus'a kadar olan süreç ele alınarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Kadınlar hakkında hukukî metinlerde bir kanun hükmü haline getirilmiş olan kararların, günlük sosyal, siyasî ve ekonomik hadiselere nasıl ve ne kadar yansıdığı konuları tarihî, edebî ve diğer eserlerdeki bilgilerle kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitim hayatım süresince engin bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, sevgisi ve şefkati ile ihtiyacım olduğunda her an yanımda olan ve bana verdiği destek ile bu alanda çalışma isteği ve azmimi artıran Hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR'e, sorularımı hiçbir zaman yanıtsız bırakmayan ve çalışmama destek olan Prof. Dr. Oğuz TEKİN'e, kadın konusunda çalışmam hususunda beni teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Nuran ŞAHİN'e, Anadolu Üniversitesi Tarih bölümü lisans öğrenimi yıllarımda bana Roma Tarihi'nin önemini ve değerini anlamamı sağlayan, Roma Tarihi'ni sadece bir tarih dersi gibi anlatmayıp tarihi olayları ve süreci zihnimizde canlanmasını sağlayan bu alanda bana çalışma isteği ile yeni ufuklar açan ve her zaman bana destek olan Hocam Doç Dr. Erkan İZNİK'e lisans eğitimim süresince Eskiçağ alanındaki eşsiz deneyimlerini bizimle paylaşan ve Eskiçağ tarihine hayran olmamı sağlayan Hocam Doç. Dr. Hakan SİVAS'a, tez konumun belirlenmesi aşamasında bana yardımcı olan ve çalışmalarıma destek olan Doç. Dr. Fulya İ. GÖNENÇ'e, Roma Hukuku'na olan ilgimi arttıran ve bu alanda birikim yapmamı sağlayan ve türlü konuda bana destek olan Yrd. Doç. Duygu ÖZER'e, Roma hukuku literatür çalışmalarımda bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Özlem S. ERİŞGİN'e minnet ve şükranlarımı sunarım.

Müze çalışmalarımda yardımcı olan İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İl Müdürü Nedret APAYDIN ve İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü personeli Gökhan DİKİCİ'ye, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde güçlendirme, restorasyon, teşir ve tanzim çalışmaları devam etmesine rağmen çalışmamda bana yardımcı olan İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Zeynep S. KIZILTAN ve müze çalışanlarına, Efes Müzesi Müdürü Cengiz TOPAL ve müze personeline, İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü Nermin ARITAR, Müdür Yardımcısı Ayla ÜNLÜ, Uzman Cansu YILMAZ ve Sayın Esra ÇAKIROĞLU'na ve adlarını anamadığım tüm müze çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Sadece tez çalışmamı gerçekleştirdiğim zamanla sınırlı kalmayıp tüm hayatım boyunca her kararımda yanımda olan ve kararlarıma saygı duyarak beni destekleyen aileme, ağabeyim Salih BARMAN'a, ablam Hatice ŞENKUL ve eniştem Ramazan ŞENKUL'a, tüm eğitim hayatım boyunca bilgisi ve becerileri ile bana ışık tutan ağabeyim Özcan BARMAN'a ve müze çalışmalarımdaki yardımlarından dolayı yengem Serpil BARMAN'a çalışmalarımda bana moral desteği veren ve pskolojik danışmanlığımı yapan arkadaşlarım Mehmet SUNAOĞLU ve Ercan EKİNCİ'ye, ders ve tez aşaması sırasında benden yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Anıl MUTLUAY'a ve Ceren YAĞMUR'a çalışmalarım esnasında bilgisayar programlarında yardımcı olan arkadaşım Ahmet YÜKSEL'e teşekkür ederim.

ÖZET

Tarih; insanı, icraatlarını, ürettiğini, tükettiğini ve hadiseler içerisindeki davranışlarını inceler. Bir anlamda tarih, inşa, icra ve ifa bakımından erkek diliyle ve eliyle yazılmış, yapılmış, yapılandırılmış ve çeşitli sebeplerle, genellikle ve çoğunlukla erkekler tarafından ve erkek egemen kurgular üzerine yazılmıştır. Bununla birlikte tarih disiplini açısından yine genellikle kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Tarihin, tarih biliminin cinsiyete dayalı bu bakış açısının yer yer, bölge bölge çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Hukuk, siyaset ve yönetim konularında önemli gelişmeler kaydederek tarihe adını yazdırmış ve bin yıldan fazla bir süre ayakta kalmış olan Roma gibi bir Eskiçağ Akdeniz Devleti'nin "cinsiyet ve kadın" konusuna bakışı hassasiyetle ele alınması gereken önemli bir husustur. Siyasetin ve yönetimin erkek hâkimiyetinde olduğu Eskiçağ Roma toplumunda tarih yazıcılarının temel gündem konusu, yöneten erkekler ve onların etrafında dönen hadiseler olmuştur. Bu nedenle de kadınlar hakkında ulaşılan bilgiler sınırlıdır ve sosyal tarih alanında yapılan çalışmalar bu yönüyle eksik kalmaktadır. Kadınların satır aralarında kalan tarihlerini aydınlatarak, sosyal tarih alanındaki çalışmalara katkıda bulunurken kadın ve cinsiyet konularının tarihi süreçteki durumunu değerlendirebilmek amacıyla araştırma konusu olarak böyle bir konu seçilmiş ve İmparatorluk Döneminde Roma Hukukunun Konusu Olarak Kadın (MÖ 27- 305) başlığı altında çalışılmıştır. Çalışmada kadınların adları, icraatları, tavırları, tarzları satır aralarında, söylentilerde ve özellikle devrin saygın erkek bireylerine bağlı (iyi ya da kötü) olarak geçebilmiş olan Romalı kadınların öncelikle sosyal (kısmen siyasî?) statülerinden yola çıkılarak hukukî durumları tespit edilmeye çalışılarak, günümüze örnekleme yoluyla karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmada, toplumda cinsiyete dayalı uygulamaları analiz edebilmek ve bu çerçevede kadınların tarih sahnesindeki rolünü belirleyerek, gölgede kalan tarihlerinin en azından belli bir kesitine ışık tutabilmek amacıyla Roma sosyal yaşamı ve aile yaşamı içerisindeki kadın-erkek ilişkileri, cinsiyet kavramı, süreç içerisinde değişen cinsiyet ve kadın algısının sosyal hayat ve hukukî düzenlemelere ne şekilde yansıdığı ele alınarak değerlendirmek hedeflenmiştir. Romalı tarih yazarlarının eserleri, imparator emirnameleri, hukuk metinleri ve *Senatus* tutanaklarında kadınların adları ancak belli şartlar ve durumlara bağlı olarak ele alınmış ve bunlar maddi kültür kalıntılarıyla da (yazıtlar, heykeller, çömlek ve duvar resimleri, sikkeler vb) desteklenebilmiştir. Kadınların "kendi dünyalarına" kapatılmış sosyal hayatları, imparatorluğun gelişen ve değişen ekonomik, siyasî ve sosyal yapısının değişmesiyle zamanla farklı hukukî düzenlemeleri de gerektirmiştir. Roma'nın bin yıldan fazla süren uzun tarihi geçmişi içerisinde bütünüyle kadınların durumunu ele almak da manidardır. Ancak bir yüksek lisans tez çalışması için bu çerçevede toplumda cinsiyete dayalı uygulamaları analiz edebilmek ve kadınların tarih sahnesindeki rolünü belirleyerek, satır aralarında gizli tarihlerine ışık tutabilmek amacıyla Roma'nın klasik dönemi olan Roma İmparatorluk Dönemi'nde aile yaşamı içerisindeki kadın-erkek ilişkileri, cinsiyet kavramı, süreç içerisinde değişen kadın algısının sosyal, siyasî ve hukukî düzenlemelere ne şekilde yansıdığı değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmada, Roma toplumu içindeki kadın kimliği, kadın-erkek ilişkileri, değişen hayat şartlarıyla birlikte sosyal, siyasî ve hukukî bakımdan kadın ve erkek algısı üzerinden Roma toplumunun sosyal yapısı ele alınmıştır.

WOMEN AS A SUBJECT OF ROMAN LAW IN IMPERIAL PERIOD

(27 BC-AD 305)

In general, while heroism, political and military successes of men were brought into fore frontof history, women were recognized as ready to applaud the achievements of men or mourn to their deceased bodies after wars. Women's names are appraised conditionally in Roman history writer's opus, emperor commandments, law texts and *Senatus* records. And these works are able to be supported partially with material cultural remains. Women's social life is closed in their "own worlds", required different legal regulations, parallel with changing economic, political and social structure of emperorship. In this framework, dynasty women's political affects and power continued surreptitiously Roma Emperor Period, woman-man relationships in Roma social and family life, gender concept, changing women perception in progress and how this perception find reflection in social, political and legal regulations will be undertaken and evaluated in order to analyze gender based applications in society and enlighten their undergrounded history. Additionally, woman identity in Rome society, woman-men relationships, and woman-man perception with changing life conditions in social political and legal life from Roma society's social construction will be researched.

The reason of evaluating especially Roma Emperorship process is Political, financial and social crises appeared in transition period from Republic to Empire and afterwards in Roman State. Traditionalform of the family and society started to be scatteredwithin this crisis period. The traditional type of Roman women has changedunder long endless wars, urbanization and changing perception of theworld. Although women or men have personal manners and attitudes, a new type of woman generation emergedunder these fluid conditions. Hence women initiated a struggle to be placed within the public and social life. Women were tussled in order to enter public places from which they were kept away as emperor's wives and emperor's mothers to reach public area and power. In this period, some of imperial family women gained some titles and privileges which weren't exist in Roman society before. Imperial women started to have a voice in administration and they achieved to enter political arena though indirectly. Dynasty women started to have a word in government gradually. They succeeded in entering political arena indirectly thus they started to find a place for themselves in social life and also indirectly in legal life. Some sort of legal regulations about women are brought into laws. However these aren't direct regulations they still have indirect dictums. Women's contestations on their rights are responded partially. In social life new generation women who adapt themselves to time's changing conditions and who want to live freely, recorded themselves in prostitute lists and targeted to live more freely and comfortably. Male dominated and in a society where men are free exceptionally, pressured and behaved injustice women go outside of house barriers and find a place outside for themselves. Nevertheless women find appropriate to use their sexuality as much as their intelligence for getting this freedom or they find a media only for this in this period.

It is questionable how much they are successful. This period Roman women succeeded in expanding their action areas with their own contingency and possibilities. Naturally it is seen that these efforts reflected in antique resources. Especially and primarily aristocrat and noble women's fight in this period started to construct "new women identity" legally and socially. In this study the question of "who is this new woman" is carried out to be answered in general framework of Rome's society.

KISALTMALAR

Antik Dönem eser ve yazar adları için Oxford Classical Dictionary'daki liste esas alınmıştır.

Aen. Aeneid

Aur. Vict. Caes. Aurelius Victor, Caesare

Cass. Dio Cassius Dio

Inst. Institutiones

Cod. Codex

Cod. Iust. Codex Iustinianus

Eutr. Eutropius

Gai. Inst. Gaius, Institutiones

Hdn. Herodianus Hdt.

Hist. Aug. Historia Augusta (see SHA)

Loeb. Loeb Classical Library

M. Aur. Med. Marcus Aurelius, Meditation

OCT Oxford Classical Texts

Ov. Ovid

Am. Amores.

Plin. Pliny (the Elder)

HN. Naturalis historia

Plin. Pliny (the Younger)

Ep. Epistulae

Plut. Plutarch

Mor. Moralia

Suet. Suetonius

Tac. Tacitus

Ann. Annales

Verg. Virgil

Türkçe Kısaltmalar İçin Türk Dil Kurumu Kısalmalar Dizini esas alınmıştır.

Bk. Bakınız

C. Cilt

E.T. Erişim Tarihi

Çev. Çeviren

S. Sayı

s. Sayfa

TDK. Türk Dil Kurumu

TTK. Türk Tarih Kurumu

İÜHFM. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

RESİM VE EKLER LİSTESİ

EK 1 ROMA HUKUKUNUN KONUSU OLARAK KÖLE KADINLAR

EK 2 RESİMLER

Resim 1 İmparator Augustus'un büstü, (Pergomon kazısında bulunmuş) İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 2 Ara Pacis Augustae (Augustus Barış Sunağı), E.T. https://commons.wikimedia.org. E.T.19.07.2016, saat 19: 30.

Resim 3 Caligula'nın üç kız kardeşinin (Agrippina, Drusilla, Livia) resimlerinin 37-38 yıllarında darp edilmiş sikkenin arka yüzü, https://commons.wikimedia.org. E.T. 19.07.2016, saat 19: 30.

Resim 4 Augustus'un eşi Livia'nın başı, Efes Müzesi N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 30.05.2016).

Resim 5 Augustus'un eşi Livia'nın heykeli, Efes Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 30.05.2016).

Resim 6 Küçük Agrippina'nın başı, İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 7 İmparator Nero, (Ömerbeyli, Germencik-Aydın) İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 8 Küçük Agrippina ve Nero'nun resimlerinin 54 yılında darp edilmiş sikkenin ön ve arka yüzü, https:// commons. wikimedia. org. E.T. 19.07.2016, saat 19:30.

Resim 9 İmparator Traianus'un eşi Plotina'nın resminin darp edildiği sikke ön ve arka yüz, İzmir Arkeoloji Müzesi N.BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 07.06.2016).

Resim 10 İmparator Hadrianus'un büstü, , https://commons.wikimedia.org. E.T. 19.07.2016, saat 19: 30.

Resim 11 İmparator Marcus Aurelius'un büstü, Efes Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 30.05.2016).

Resim 12 İmparator Marcus Aurelius Antonius'un eşi Küçük Faustina'nın resminin darp edildiği sikke ön ve arka yüz, İzmir Arkeoloji Müzesi N.BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 07.06.2016).

Resim 13 Severus Hanedan Kadınlarından Iulia Maesa'nın resminin darp edildiği sikke ön ve arka yüz, İzmir Arkeoloji Müzesi N.BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 07.06.2016).

Resim 14 Mezar Steli, İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 15 Mezar Steli, İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 16 Lahitler üzerindeki kadın tasvirleri, İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 17 Lahitler üzerindeki kadın tasvirleri, İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, (Çekim Tarihi 23.05.2016).

Resim 18 Lahitler üzerindeki kadın tasvirleri, İstanbul Arkeoloji Müzesi, N. BARMAN arşivi, Çekim Tarihi 23.05.2016).

YÖNTEM

Konuyla ilgili olarak Roma devri maddî kültür kalıntıları (müzelerdeki kadın ile ilgili eserler, kadınlar tarafından yaptırılan yapılar ya da kadınlara özgü inşa edilmiş yapılar vb) ile Romalı tarih yazarlarının eserleri, imparator emirnameleri, hukuk metinleri ve *Senatus Qonsulta* (Senato) karar tutanakları ve tetkik ve telif eserler gibi yazılı malzeme incelenmiştir. Tetkik ve telif eserlerin bulunduğu müzelerdeki kütüphaneler, İstanbul, Ankara, İzmir'de bulunan Eskiçağ Bilimleri ve Arkeoloji Enstitüleri ya da şubelerindeki ve kütüphanelerdeki kataloglar taranmıştır. Ayrıca ODTÜ, Bilkent Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Ege Üniversitesi gibi Üniversitelerin merkez kütüphaneleri, Hukuk Fakültesi ve Tarih Bölümleri kitaplıklarının katalogları taranmıştır. Çevrimiçi (online) ve erişime açık olan yurt dışı kaynaklar gözden geçirilmiştir. Görsel malzemeler için özel izinlerle Roma Dönemine ait eserlerin ağırlıklı olarak bulunduğu İstanbul Arkeoloji Müzesi, İzmir Arkeoloji Müzesi ve Efes Arkeoloji Müzesi'nde konuyla ilgili olan Roma dönemi eserleri incelenmiş ve müze görevlilerinin uygun gördüğü eserler fotoğraflanmıştır.

Elde edilen tarihi ve arkeolojik malzemeler ışığında Roma hukuku ve Roma'nın siyasî tarihi hakkında genel hatlarıyla bilgi verildikten sonra Roma'da kadınların hukukî statülerini tespit edebilmek için Roma hukukunda geçen terimler ve temel kavramlar ele alınmıştır. Konuyla bağlantılı olarak İmparatorluk dönemindeki sosyal yaşam hakkında bilgi verilmiştir. Bu ön bilgiler çerçevesinde, Roma İmparatorluk Dönemi hukukî düzenlemeleri bu alanda yenilik yapan imparatorların iş başında bulunma sırası dikkate alınarak kronolojik esasa göre ele alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede kadınların sosyal yaşam içindeki rolü, kadın-erkek ilişkileri ve hanedan kadınlarının Roma'nın sosyal ve hukukî hayatındaki etkileri ortaya konularak kadınların hukukî konumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

Roma'daki kadınların sosyal, kültürel, siyasî, ekonomik ve hukukî durumlarının tespiti konusunda bütün halinde bilgi veren antik kaynak ve tetkik eser hemen hemen yoktur. Ancak bazı antik eserlerin satır aralarından, iğneyle kuyu kazarcasına elde edilen bilgiler bu çalışmayı anlamlı hale getirmiştir. Bu yönüyle bu çalışmada faydalanılan Romalı ve Hellen tarih yazarları ve hukukçularının eserleri, çalışmaya katkı sağlamaları bakımından aşağıda değerlendirilmiştir.

ANTİKÇAĞ TARİH VE BİLİM ESERLERİ

Augustus, ***Monumentum Ancyranum***: (Ankara Anıtı, çev. Çidem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009). Roma'nın ilk imparatoru Augustus'un ölümünden dört ay önce yazarak Vesta kadın din görevlilerine teslim ettiği bir vasiyettir. Bu yazıt bu vasiyeti içermektedir. Eserde, Augustus'un şahsen gerçekleştirdiği icraatlar anlatılmıştır. Kısaca *Res Gestae* (İcraatlar) olarak tanınan bu eser, İmparator tarafından tunç levhalar halinde kendi *mausoleum*unun girişinin her iki yanına asılmasını emretmiştir. Çoğaltılıp imparatorluğun çeşitli *provincia*larına gönderilerek bu levhalarda yazılan özgeçmişin bütün yurttaşlarca okunması, böylece hem İmparator'un şahsına, hem de onun döneminde *saeculum aureum*u (altın çağ) yaşayan imparatorluğa beslenen saygının kat kat artması içindir. Konu için önemi ise, Roma'nın ilk imparatoru Augustus'un yaptığı işleri önem sırasına göre aktarmıştır. Augustus Dönemi olaylarının tespiti açısından önemlidir. Eserde kadınlarla yönelik herhangi bir bilgiye rastlanmıştır. Bu durumda Augustus'un kadınlara verdiği önem ve değeri göstermesi açısından önemlidir.

Titus Livius, (MÖ 49- 17) Livius, Patavium'da doğmuştur. Zengin bir aileden geldiği sanılmaktadır. Livius'un gençliği ve eğitim hayatı Patavium'da geçmiştir. Ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. Livius yaşamının büyük bir kısmını doğduğu yerde geçirmiştir zaman zaman da Roma'ya gitmiştir. Pompeianus taraftarı olmasına rağmen Augustus ile yakın dosluk kurmuştur. Felsefe ve hitabet sanatıyla ilgilenmiştir. Roma'nın kuruluşundan kendi zamanına kadar geçen süreyi kapsayan bir eser yazmayı planlamış ve hayatının büyük bir kısmını bu eseri yazmakla geçirmiştir.

Ab Urbe Condita (Şehrin Kuruluşundan İtibaren Roma Tarihi, çev M. Şenbark, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011) Tacitus, *Ab Urbe Condita* adını verdiği 142 kitaplık eseri, Aeneas'ın İtalya'ya gelişinden başlayıp Augustus'un üvey oğlu Drusus'un ölümüne kadar yani MÖ.9 yılına kadar geçen olayları anlatılmıştır. Bu eserden ancak günümüze otuz beş kitabın tamamı, diğerlerinin *Periochae* denilen kısa özetleri ulaşmıştır. Eserin yazılış amacı; Roma'nın içinde bulunduğu ahlakî çöküntü ve toplumsal yozlaşmadan kurtulabilmesi için Roma'yı eski parlak günlerine geri dönülmesi inancıyla Roma'nın şan ve şerefle dolu eski günlerinden övgüyle bahsederek milli bir tarih bilinci uyandırmaktır. Roma'nın küçük bir şehirden kuvvetli bir devlet haline gelmesinin nasıl mümkün olduğunu diğer yandan da güçlü Romalıların o günkü ahlak düşüklüğüne karşı olan tavrını gözler önüne sermek için yazılmıştır. Eserden günümüze kalan parçalarda Roma'nın kuruluş efsanesinden başlayarak, Cumhuriyet döneminden, Roma'nın yaptığı savaşlardan ve Roma'nın Doğu'ya doğru yayılmasından söz etmektedir. Roma'nın başarılarını övgü dolu ve yanlı bir dille kaleme almıştır. Bu eser Roma toplum hayatının farklı yönlerini çeşitli vesilelerle ele alması bakımından

önemlidir. Bu yönüyle Romalı ve yabancı kadınların toplum içindeki durumlarına yer yer değinmiştir. Çalışmamıza Roma toplum hayatı ve kadınların toplumsal konumlarının belirlenmesi noktasında önemli katkılar sağlamıştır.

Ovidius, Publius Ovidius Naso, 20 Mart MÖ 43'de Sulmona'da doğmuş, 17'de Augustus tarafından sürgüne gönderildiği Constanta'da (Köstence) ölmüştür. İmparator Augustus ile çağdaş olan Romalı şair Publius Ovidius Naso, genellikle aşk, terkedilmiş kadınlar ve mitolojik temalı şiirler yazmıştır.

Art Amatoria: (Aşk Sanatı, çeviren İ. Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınevi, İstanbul, 1994). Ovidius, *Art Amatoria* adlı eserinde, sevgiyi, sevgide başarılı olmayı, toplum kurallarını sarsmadan, karşılıklı ilişkiler içinde birbiriyle bağdaşmayı öğütleyen, kendince birtakım ilkeler önermiştir. Ovidius'un şiirlerindeki kadın imgeleri, o dönemdeki toplumun kadına olan bakış açısını yansıtmaktadır. Şiirlerde anlatılan kadınlar ve kadınlara verilen öğütler ile devrin kadınları hakkında fikir edinilebilmektedir.

Suetonius, *De vita Caesarum*: (On İki Caesar'ın Yaşamı, çeviren F. Telatar-G. Özaktürk, TTK Yayınları, Ankara, 2008). Suetonius, Julius Caesar'dan Domitianus'un ölümüne kadar (MÖ 100- 96) Roma tarihini şekillendiren imparatorların hayatlarını anlatmıştır. Biyografi tarzında yazılan eserde, Roma devletinin yapısı, işleyiş biçimi, sosyo-kültürel yapısı gibi pek çok konuda bilgi verilmektedir. Eserde imparatorların hayatları anlatılırken, imparatorların fiziki görünümleri kadar kişilikleri ve ruh halleri de ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmiştir. İmparatorların çevrelerinde bulunan devlet görevlileri ile birlikte aile bireyleri, eşleri, anneleri, kızları ve diğer kadınlardan (sevgili, metres vb.) sadece ilgili hususlarda kısaca söz edilmiştir. Eser bu yönüyle devrin soylu kadınları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ne kadar doğru olduklarını sınamak mümkün olmamakla birlikte, soylu kadınların hayatları, imparatorların hayatlarına bağlı oldukları yönleriyle aktarılmıştır. Devrin cinsiyet ve kadın algısı ile kadınlarının durumunun anlaşılabilmesi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır.

Cassius Dio Cocceianus, , Romalı bir senatör olan Cassius Apronianus'un oğludur ve Bithynia *provinciai*ndeki Nicaea'da doğmuş ve gençlik yıllarını orada geçirmiştir. Cassius Dio, hayatının büyük bölümünde kamu hizmetinde bulunmuştur. Commodus zamanında senatör ve Septimius Severus'un ölümünün ardından Smyrna (İzmir) valisi, daha sonra ise 205 yılında *suffect consul*[1] ve aynı zamanda Afrika ve Pannonia *proconsul*ü olarak görev yapmıştır. Alexandros Severus'un döneminde ise Cassius Dio'ya en yüksek onur verilmiştir.

Historiae Romanae Cassius (Roman History), Loeb Classical Library, 9 volumes, Greek texts and facing English translation, Harvard University Press, 1914 thru 1927, translation by Earnest Cary) Cassius Dio'nun Historiae Romanae (Roma Tarihi) adlı eserinde Aeneas'ın İtalya'ya gelerek Roma'yı kurmasından, 229 yılına kadar geçen süreyi içine almaktadır. Yirmi iki yıl içerisinde yazılan seksen kitap, Roma tarihi hakkında ayrıntılı bir bakış açısı sağlayarak, tam ya da parçalar halinde günümüze kadar ulaşmıştır. Cassius Dio, eserinde ağırlıklı olarak Roma'nın siyasî, idarî, ekonomik ve askerî olaylarını ele almıştır. Ancak bu olayları aktarırken dönem içinde yaşanan sosyal olaylara az da olsa yer vermiştir. Cassius Dio'nun eserinin çalışmamız açısından

[1] *Suffect consul*, bir consul görev süresi sırasında ölür veya görevden uzaklaştırılsa yerine başka bir *consul suffectus* veya *suffect consul* olarak seçilirdi. *Suffectus* veya *suffect* terimi kalanını hizmet etmek anlamında kulanılır yani görev süresinin geri kalan kısmını tamamlayan kişi için kullanılan bir terimdir.

önemi ise, imparator ve Roma'daki üst düzey görevli erkekler ve onların; eşleri, kızları, kardeşleri veya sevgilileri hakkında verdikleri bilgilerdir. Cassius Dio'nun bu eserinde kadınlar hakkında verdiği kısa bilgiler soylu kadınların siyasî ve sosyal alandaki yerlerini tespit edebilmemiz açısından önemlidir.

Gaius Cornelius Tacitus, (56-57) yıllarında soylu bir ailenin çocuğu olarak Kuzey İtalya veya bir Roma *provincia*sı olan Gallia Narbonensis'te doğmuş ve iyi bir eğitim almıştır. 56-117 yılları arasında Roma'da yaşamış hatip, avukat, *senatör* ve tarih yazarıdır. *Consul*lük yaptığı sırada ünlü Roma askeri Lucius Virginius Rufus'un cenazesinde yaptığı konuşma ile ünü iyice artmıştır. Bir yıl sonra *Agricola* ve *Germania* adlı eserlerini yazmıştır. Daha sonra Traianus'un imparatorluğuna kadar devlet işlerinden uzaklaşmıştır. Bu süre içinde iki büyük eseri *Historiae* (Tarih) ve *Annales*'i (Yıllıklar) yazmıştır. Tacitus'un ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Hadrianus'un imparatorluğuna kadar yaşadığı düşünülmektedir. Eserde ağırlıklı olarak Dört İmparator Yılıyla başlayan ve Flavianus hanedanının despotluğu ile biten zaman dilimi ele alınmıştır. Eserde ağırlıklı olarak siyasî olaylara yer verilmiştir. Tacitus'un *Historia*'sı çalışmamıza konu olan imparatorların dönemlerindeki tarihî olayların anlaşılabilmesini sağlaması bakımından önemlidir. Diğer taraftan aynı yazarın *Agricola ve Germania* adlı eseri de hem yazarın olaylar karşısındaki tavrını ve tarzınınbelirlenmesi ve bir önceki çalışmasında verilen bilgilerle tutarlılıklarının anlaşılması bakımından değerlendirilmiştir. Bu eserde Roma imparatorluğunun sınırlarının dışında yaşayan Germanialı kavimler ve kültürleri incelenmiştir. Tacitus, Germanialaları anlatırken onların yaşam biçimlerinden ve tabii olarak kadınlarının konumlarından da söz etmektedir. Yazarın bakış açısından Germania kadınları hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan eser Roma kadınlarıyla kıyas yapılabilmesi açısından önemlidir.

Tacitus'un *Annales* (Annals, translation by C. H. Moore and J. Jackson, Harvard University Press, Loeb Latin texts and facing English translation, 1925 thru 1937) adlı eseri; İmparator Augustus'un 14'te ölümünden Nero'nun 68'de ölümüne kadar olan elli dört yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Beş, yedi, sekiz, dokuz ve onuncu kitapların büyük bölümü, on birinci kitabın başı ve on altıncı kitabın sonu günümüze ulaşmamıştır. Bu eser, Roma İmparatorluğunun ilk yüzyılı hakkında siyasî, askerî, ekonomik, sosyal, hukukî alanlarda önemli bilgiler aktarmaktadır. Eserin çalışmamız açısından önemi ise, saray içinde ve çevresinde yaşayan ve öne çıkan soylu kadınlar hakkında önemli bilgiler aktarmasıdır. Özellikle Büyük ve Küçük Agrippina hakkında verdiği bilgiler ile kadınların siyasî alandaki gücünün tespit edilmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.

Lucius Mestrius Plutarkhos (46-120 ?) yılları arasında yaşadığı düşünülen Hellenli tarihçi, biyografi ve deneme yazarıdır. Ayrıca orta dönem Plâtonculardandır. Plutarkhos Delphoi'nin (Delfi) yaklaşık 35 km doğusunda bulunan Chaeronea, Boeotia Hellas'ta zengin bir ailede dünyaya gelmiştir. Ciltlerce eser yazdığı tahmin edilen Plutarkhos'un Lampria Katalogu adlı bir antik katalog listesinde 227 eseri olduğu bildirilmiştir. Plutarkhos bilgisi ve kültürüyle Hellen kimliğini temsil ettiğinden Roma İmparatorluk sarayında bile saygı görmüştür. İmparator Traianus ona *consularis* rütbesini vermiş ve Akhaia yöneticilerine gönderdiği bir emirnamede *provincia* yönetiminde Plutarkhos'un öğütlerini dinlemelerini istemiştir. Felsefe bakımından Orta Platonculuğun, önemli düşünürü, ahlâk ve tarih yazarıdır. Tarihle ilgili çalışmaları yanında Platon'un eserleri üzerine şerh ya da yorumlar yazmış olan filozofun düşüncesi,

özü itibariyle eklektik[2] bir nitelik taşımaktadır. Sadece Platon'dan değil, Peripatetikler'den, Stoacılardan ve özellikle de Yeni-Pitagorasçılar'dan etkilenmiş olan Plutarkhos, Orta ve Yeni Akademilerin kuşkuculuğunun bir sonucu olarak, kuramsal spekülasyonun imkânı ya da yararı söz konusu olduğunda kuşkucu bir tavır almış ve aşkın olanla sezgiye dayanan bir doğrudan temas üzerinde ısrarlı olarak Yeni-Platoncu felsefeye çıkan yolda önemli bir adım olmuştur.

Bioi Parolelloi (The Parallel Lives, the Life of Galba and the Life of Otho the translation by Bernadotte Perrin, the Loeb Classical Library, Cambridge, MA and London, 1923) Plutarkhos'un en ünlü tarih eseridir. Bu eserde ünlü antik Hellen ve Romalı kişilerin hayat hikâyelerini çifter çifter birbirlerine paralel olarak incelemiştir. Plutarkhos incelediği Hellen ve Romalı çiftler arasında etik ile ilgili olarak erdemsellik ve kötülük ilişkileri bulmaya çalışarak, karsılaştırmalı hayat hikâyeleri ile okuyucuya bir etik ve ahlâk dersi vermeyi hedeflemiştir. Türkçe'ye Paralel Yaşamlar adıyla tercüme edilen eserinde; Solon, Themistocles, Aristides, Pericles, Alcibiades, Nicias, Demosthenes, Philopoemen, Timoleon, Sirakuza'lı Dion, Büyük İskender, Epeiros'lu Pyrrhus, Romulus, Numa Pompilius, Coriolanus, Aemilius Paullus, Tiberius Gracchus, Gaius Gracchus, Gaius Marius, Sulla, Sertorius, Lucullus, Pompeius, Iulius Caesar, Cicero, Marcus Antonius ve Marcus Junius Brutus olmak üzere 23 çift kişinin hayatları ve 4 tane de çift olmadan ünlü isimlerin hayatları kaleme alınmıştır. Antik dönemde yaşamış ünlü kişiler, dönemlerinde yaşanan sosyal, siyasî ve ekonomik hadiseler, skandallar hakkında önemli bilgiler aktarılmaktadır. Eserin çalışmamızda yer alan imparatorların icraatları ile eşleri, kızları, anneleri, metresleri gibi yakın çevrelerinde bulunan kadınlar ile olan ilişkilerine çeşitli vesilelerle yer vermesi ve imparatorlar kadar çevrelerindeki kadınların Roma sosyal ve siyasî hayatındaki yerinin tesbiti bakımından önemlidir. Ayrıca bu eser, uzak bir konumdan ve ancak Plutarkhos'un anlatımlarına dayanarak da olsa imparator ve çevrelerindeki kadınların karakter tahlillerinin yapılmasında da etkilidir.

Aynı yazarın *Moralia (*Hellencesi *Ethikà*) (The Moralia, translations by Bernadotte Perrin, the Loeb edition 1914) adlı felsefe çalışması olarak kabul edilen eseri atmışa yakın birbirinden bağımsız denemeyi içine almaktadır. Genel olarak deneme konuları felsefe ile bağlantılı olmakla beraber içinde sadece felsefe konusunda değil tarih, din, edebiyat, fen, retorik konularını da içeren denemeler bulunmaktadır. "Herodotos'un Kötülüğü" adlı denemesi antik Hellen aleyhtarlığı ve içinde bulunan hatalar nedeniyle çok tenkit edilmiştir. Dinî tarihle ilgili Hellen ve *Quastiones Graecae Romanae* (Roma Tarihi Sorunları) adlı denemesi sadece antik Hellen ve Roma dinlerinin tarihini vermekle kalmayıp kamu hayatına siyasî katkı yapmak kişilere verdiği siyasî nasihatleri de içermektedir. Büyük İskender'in hayatı ile ilgili denemesi *Fortune* (Şans) tanrısı hakkında retorik konuları ve şansın antik Hellen ve Roma tarihleri üzerindeki etkilerini de incelemektedir. Plutarkhos *Moralia* adlı eserinin bazı bölümlerinde Chios, Kelt, Etrüsk, Pers, Phocis, Troia, Melos gibi bölgelerde yaşayan kadınlardan bahsetmektedir. Ancak yazar, bu kadınların yaptıkları işleri anlatırken kadınların kendilerinden ziyade olaylara odaklanmış ve kadınların başarılarını geri planda bırakmıştır. Bu bölümlerde anlatılan kadınlar silik birer karakter olarak betimlenmiş, olaylar arasında kaybolmuştur. Ancak Plutarkhos, *Bioi Paralelloi* (Paralel Yaşamlar) adlı eserinde erkeklerin başarılarını övmüş ve onları birer kahraman olarak

[2] Eklemek anlamına gelen eklektik, düşüncede bir sisteme ait olan veya tek başına anlam ifade eden ögelerin birden fazlasını toparlayarak oluşturulan yeni sistem veya sistemler anlamına gelmektedir.

göstermiştir. Plutarkhos'un *Moralia*'da kadınları geri plana çekip olayları öne çıkarması antik dönem yazarlarının ve antik dünyanın kadına bakış açısını yansıtmaktadır. Eser antik dönem toplumları ve yazarlarının cinsiyetçi bakış açısını yansıtığı için çalışmamıza önemli bir alt yapı sağlamıştır.

Plinius Maior (Yaşlı Plinius veya Büyük Plinus) 23 yılında Como'da doğmuştur. Gaius Plinius Secundus Maior 79 yılında Stabiae bir yanardağı incelerken yanardağın patlaması sonucunda ölmüştür. Yazar ve filozof olarak tanınmaktadır. Plinius bilime karşı tutkuya bağlıydı. Zamanın çok büyük bir kısmını coğrafyacıların, astronomların, tabiat bilginlerinin ve hekimlerinin kitaplarını okumakla geçirirdi. Kitap üstüne kitap okur, not tutar, düşünür, kıyaslamalar yapardı Seyahatlere çıkar ve gittiği bölgeleri incelerdi. Katıldığı şavaşlar sayesinde pekçok konuda fikir sahibi olmuştur. Plinius, okuduğu kitaplar ve yaptığı geziler ve savaşlar sayesinde pekçok konuda fikir sahibi olmuş ve bu bilgi birikimini eserine aktarmıştır. Plinius, bilim tarihinde önemli bir yere sahip olan dönemine ait bilgileri derlemek amacıyla insanlık tarihinin ilk ansiklopedisi sayılan dev eserini kaleme almıştır.

Historia Naturalis (Pliny the Elder's Natural History the Empire in the Encyclopedia Trevor Murphy, Oxfort University Press, New York, 2004) adı altında birleştirilmiş 37 kitaptan oluşan eseri beşyüze yakın Hellen ve Romalı yazarın bıraktığı iki bini aşkın kitabın içeriğinden özetlenmiş yoğun bir bilgi derlemesidir. Türkçe'ye Tabiat Tarihi adıyla tercüme edilebilecek olan bu eser Hellence bitki ve hayvan adlarının Latince karşılıklarını veren bir ilmî terimler kitabı olarak ünü günümüze kadar ulaşan önemli bir çalışmadır. Plinius eserinde yıldızlar, gezegenler, yaban hayvanları, ağaçlar, uzak ülkeler ve çok eski zamanlardan söz etmiştir. İnsanlarla ilgili yaptığı değerlendirmelerde insanların vahşi hayvandan daha kötü olduğunu ve ne arslanlar, ne de deniz canavarları birbirine karşı kin ve düşmanlık beslemediklerini, insanlarınsa geçmişten beri birbirine düşmanca tavır sergilediğini anlatmıştır. İnsanların şan şöhret merakından, birbirlerine olan gaddarca davranışlardan söz etmiştir. Kısaca insan tabiatından da söz ederken kadın ve erkeklerin görünüşünüşlerini ve tavırlarını da tahlil etmiştir. Bu sayede bu eser devrin kadın ve erkek tabiatlarının tespit edilmesini sağlamış ve çalışmanın alt yapısının oluşmasına da önemli bir katkı sağlamıştır.

Gaius Plinius Caecilius Secundus: Küçük Pilinus, olarak tanınan, Gaius Plinius Caecilius Secundus, 61-113 yılları arasında yaşamıştır. Amcası Büyük Plinus ile karıştırmamak için kendisine "Küçük Plinus" denilmiştir. Roma *Senatus* kararı ile 111-113 yıllarında Bithynia-Pontus *proconsul*ü olarak görev yapmıştır. İmparator Traianus'un hayranı, usta bir ozan ve hatip ve aydın ve soylu Romalı olan Küçük Plinius daha çok mektuplarıyla tanınmıştır.

Epistulae (Mektuplar), (Complete Letters, The translated by Walsh Patric Geard, Oxford World's Classic, Oxford University Press,2006) Küçük Plinius'un 97-100 yılları arasında yayımladığı *Epistulae* (Mektuplar) adlı eseri üslup incelikleriyle kaleme alınmış 247 adet mektubu kapsamlı bir külliyat oluşturmuştur. Bunlarda Roma yaşayışı ile ilgili hemen her konu yer almaktadır. Küçük Plinius yaşadığı dönemin (62-113) sosyal ve siyasî, idarî yapısını mektuplarında dile getirmiştir. Bu mektuplar, özellikle Küçük Plinius'un toplumsal görevler üstlendiği İmparator Traianus döneminde (98-117) Roma'nın sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî yapısının belirlenmesi açısından çok önemlidir.[3] Küçük Plinius, imparatorlar ve *senatör*ler hakkında bilgi verirken, kısa kısa

[3] Dürüşken,1994:215.

da olsa imparator ve senatörlerin ailelerinde bulunan kadınlar ve yaşadığı dönemdeki soylu kadınlardan bahsetmektedir. Bu çalışma dolaylı yolla da olsa devrin kadınları ve sosyal yapı hakkında bilgi edilmemizi sağlaması bakımından önemlidir.

Historia Augusta, (Latince metin Susan H. Ballou Avidius Cassius'a kadar ve Hermann Peter Commodus'dan itibaren, the English translation by David Magie, 1951-1952 ve 1959-1960) anonim bir eserdir. Diocletianus (284-305) ile I. Constantinus (306-337) dönemlerinde yaşayan altı yazar tarafından yazıldığı düşünülen bu eserde Hadrianus'tan Numerianus'a kadar Roma İmparatorlarının ve imparatorluk tahtında hak iddia edenlerin yaşamları anlatılmıştır. Ancak bu eser hakkında çeşitli söylentiler bulunmaktadır. El yazmalarında adı geçen altı yazarın gerçekten bu eserde aktarılan yaşam öykülerinin yazarı olup olmadığı kesin değildir. Ayrıca eserin tarihlenmesi konusu da açık değildir. Eser dönemin tarihi olaylarını yansıtmakla birlikte imparatorlar karekterleri ve özel hayatları hakkında bilgiler sunmaktadır. İmparatorların özel hayatlarını ele alan bu eser, imparatorların hayatları ve icraatları çerçevesinde anneleri, eşleri, sevgilileri, kızları ve yakın akrabaları olan kadınlar hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgiler devrin soylu kadınlarının hayatları hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Aurelius Victor, Romalı tarihçi ve politikacıdır.

Aurelius Victor Epitome De Caesaribus (A Booklet about The Style of Life and The Manners of The Imperatores, translated by Thomas M. Banchich, Canisius College Translated Texts, Number 1 Canisius College. Buffalo, New York, 2009). Sextus Aurelius Victor, (320-390) adlı eserinde Augustus'dan başlayarak II. Constantius'a kadar Roma imparartorlarının kısa hayat hikâyelerini anlatmıştır. Eserde çalışma alanımızı kapsayan imparatorların tamamı hakkında kısa ancak öz bilgler yer almaktadır. Yazar, çalışmanın zaman dilimini kapsayan devrin siyasî ve askerî olaylarını aktarırken satır aralarında soylu kadınlardan da bahsetmiştir. Eser; Olayların yaşandığı devirde değil de daha sonraki yüzyılda yazılmış olması sebebiyle sadece diğer kaynaklardaki bilgilerle kıyas yapmamızı sağlaması bakımından önemlidir.

ANTİKÇAĞ HUKUK ESERLERİ

Gaius, *Institutiones***,** (The Institutes of Gaius, translated by W. M. Gordon and O. F. Robinson, Duckworth, Cornell University Press, New York, 1988). Gaius, 2. yüzyılın en önemli Romalı hukuk yazarlarındandır. Roma hukukunun ana hatlarını aktarmaktadır. Roma hukukunun kendi döneminde nasıl uygulandığı hakkında bilgiler veren temel bir eserdir. Roma hukuku kavramının anlaşılması ve dönem ile ilgili hukukî metinlere ulaşılması açısından önemli bir kaynak eserdir. Ayrıca kadınları ilgilendiren hukukî düzenlemelerin incelenmesine de imkân sağlamıştır.

Iustinianus, *Institutiones* (*Institutiones*, çeviren Umur Ziya, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968). Iustinianus, 527 yılında tahta geçince askeri, mimari, ekonomi birçok alanın gelişmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. İmparatorluğun her alanda gelişmesini sağlarken hukukî alanda da önemli çalışmalar yapmıştır. Tribonianus'un yardımı ile *leges* denilen imparartorların emirnameleri ve *Iuria* denilen klasik hukukçuların hukuk ilmini içeren eserlerini, zamanın ihtiyacına uyacak şekilde yeniden düzenlemiş, tekrarları kaldırarak, zıt noktaları telif ederek iki büyük külliyat şeklinde düzenlemiştir. İmparatorluk emirnameleri Codex ve hukuk ilmi de Digesta'da toplanmıştır. Bu külliyatlardan daha kısa ve basit olan *Institutiones*'i neşrettirmiştir.

Institutiones dört kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap şahıslara, ikinci kitap mülkiyete ve vesayet yoluyla mirasa, üçüncü kitap vasiyetsiz mirasa akitten doğan borçlara dördüncü kitap ise haksız fiilden doğan borçlarla davalara ayrılmıştır. Eser şahıslar (*persona*), eşya (*res*), ve davalara *(actiones*) olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Eserin çalışmamıza katkısı ise dönem ile ilgili emirnameler ve hukukî düzenlemeleri inceleme fırsatı elde edilmiş ve dolaylı yollardan kadınları ilgilendiren hukukî düzenlemelerin incelenmesini sağlamıştır.

Digesta (*Pandectae*) The Digest of Justinian, (translated by Charles Henry Monro), Cambridge at the University Press, 1904. Digesta, düzenlenmiş tam bir derleme anlamına gelmektedir. Klâsik Dönem hukukçularının eserlerinden alınmış ve belli bir sistem içinde toplanmış parçaların özetlerinden (*fragmenta*) oluşmuştur. Klasik Dönem Hukuku'nun en değerli ve en iyi hukukçuları (Salvius Iulianus, Celsus, Marcellus, Papinianus, Paulus) eserleri taranmış ve derlemişlerdir. Bu sayede bu önemli hukukuçuların eserleri günümüze kadar ulaşmış ve hukuk bilimi ve hukuk tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Digesta toplam 50 kitaba ayrılmıştır. Her kitap fasıllara, fasıllar parçalara, uzun parçalar ise paragraflara ayrılmıştır. 530 yılında Tribonianus'un başkanlığında on bir avukat, ikisi Constantinopolis'den diğer ikisi de Beyrut'dan dört hukukçu ve bir memurdan oluşan on altı kişilik derleyiciler (*compilator*lar) kurulu tarafından hazırlanmaya başlanan eser, 533 yılında tamamlanarak yürürlüğe girmiştir. Eserin çalışmamız açısından önemi ise, kadınlarla ilgili hukukui metinlere ulaşılmasını ve hukukî tespitlerin yapılmasını sağlamıştır.

Codex Iustinianus (*Recognovit et retractavit*, Paulus Krueger, (Corpus Iuris Civilis, vol. II)[4] *Corpus Iuris Civilis*'in üçüncü bölümüdür. İmparator Hadrianus'tan Iustinianus'a kadar yaşamış olan tüm imparator emirnameleri bu kaynak içerisinde toplanmıştır. Codex, on iki kitaptan oluşmaktadır. Kitaplar fasıllara ayrılmıştır. Her fasılda yer alan emirnameler ise, tarih sırasına göre eskiden yeniye doğru, o emirnameyi çıkaran imparatorun adı ve emirnamelerin yayınlandığı tarihle birlikte dizilmiştir. Eser sayesinde imparator emirnameleri incelenmektedir. Çalışmamıza konu olan imparatorların, kadınlarla ilgili olarak çıkartmış oldukları emirnamelerin incelenmesini ve kadınların hukukî durumlarının tespitine önemli katkı sağlamıştır.

[4] http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/codjust.htm (E.T.12.04.2016).

GİRİŞ

İki farklı cinsiyetle dünya üzerinde varlığını sürdüren insan, yaşantısının gidişatı içerisinde güç ve görev paylaşımını belli esaslara göre yapmıştır. Bu esaslar dünyanın her yerinde, coğrafî ve tabii şartlar ile insanın karakterine göre farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar çerçevesinde de Eskiçağ toplumları, genel ve cinsiyete dayalı bazı kurallar oluşturmuş ve bunları kanun halinde yayınlamıştır.

MÖ 4. binyılda günümüzdeki Irak topraklarının güney bölümüne yerleşmiş ve tarihleri boyunca yekpare merkezî bir devlet kuramamış, her biri ayrı tanrı ve idareciye sahip bağımsız şehir devletleri biçiminde varlıklarını sürdürmüş olan Sümerlerin kanunları günümüze kadar ulaşabilen ilk kanunlardır. Bu kanunlarda kadınlarla ilgili hükümlerin aile ve mirasla ilgili olduğu görülmektedir. Buna göre, Sümer kadını evlenmeden önce babasının otoritesinde iken evlendikten sonra da kocasının boyunduruğu altına girmekteydi. Kadın eşine nikâh akdi ile bağlandıktan sonra kendi isteğiyle boşanma talebinde bulunamamaktaydı. Kocanın kayıtsızlığı, evliliği ihmali gibi durumlarda kadın, boşanma talebinde bulunabilirdi ve ancak erkeğin suçlu olduğunun tespit edilmesi halinde boşanabilir ve çeyizini de alabilirdi. Erkek başta karısının çocuk doğuramaması olmak üzere belirli sebeplerle karısından boşanabilmekteydi. Bu durumda kadına hem çeyizini hem de tazminat vermek zorundaydı. Kadının terk edilmesi halinde, kocasından çocuğu varsa, hem çeyizini hem de çocuğun bakımı için kocasının mallarından tazminat alabilmekteydi. Boşanmanın müsebbibi kadınsa durumunda çeyizini kocasına bırakmak zorundaydı. Hiçbir sebep olmadan karısını terk eden erkek tazminat öderken; aynı durumda kadın, suçlu veya suçsuz olduğunun anlaşılması için nehre atılırdı. Soyun devamı ve mirasın aktarımı sadece erkek çocuk tarafından sağlandığından, yasal varis erkek çocuğuydu ve aileler, erkek bir varise sahip olmadıklarında evlat edinmekteydi. Diğer taraftan Sümer kadını sosyal hayatın içinde bilfiil yeralmıştır. Kadınlar başta yün eğirme ve dokuma olmak üzere biracılık ve şarap üretimi, ebelik, dadılık, sütannelik, deri ve yağ işçiliği, çömlekçilik ve parfüm üretimi gibi işlerde çalışmışlardır.[1] Sümer kadınının özel hukuk alanında tamemen erkek egemenliği altında olduğu görülmektedir. Ancak Sümer kadını Romalı kadınlara kıyasla sosyal hayat içerisinde daha fazla yer aldığı söylenebilir.

MÖ 19. yüzyılda Mezopotamya'nın kuzey kısmında devlet kurmuş olan Asur kanunlarında erkeğe verildiği gibi kadına da boşanma hakkı verilmiştir. Eşlerden birinin aile birliğine zarar verebilecek herhangi bir usulsüzlükleri durumunda, gümüş tartarak

[1] Sümbül, 2014: 11-12-15-16.

tazminat bedeli belirlendiği ve cezaî müeyyide olarak uygulandığı görülmektedir. Ayrıldığı takdirde kocanın malını mülkünü karısı ile eşit olarak bölüşmesi gerekmekteydi ve çocukların vesayeti ile kadına boşanma tazminatı verilmiştir. Diğer taraftan Asur kanunları boşanma durumunda, anneye çocukların bakımı için bir miktar gümüşün erkek tarafından nafaka olarak ödenmesi şartını da koşmuştu. Boşanma durumunda kadının ihtiyaçlarını karşılaması için nafaka bağlandığı görülmektedir. Miras hukukunda da kadınlara Asurluların düzenlemiş olduğu vasiyetnamelerde mirasçılardan eş ve din görevlisi (gubabtum) kızların, diğer mirasçılar ve erkek kardeşlere oranla daha fazla pay verildiği görülmektedir.[2] Eskiçağ toplumları içerisinde Asur kadının hukukî ve sosyal alanda diğer Eskiçağ toplumlarına kıyasla biraz daha iyi konumda oldukları söylenebilir.

MÖ 1750 yılında Anadolu'da üzerinde kurulan Hitit toplumunda kadınlarla ilgili olarak Hitit tabletlerinde ve arkeolojik malzemeden elde edilen bilgiler doğrultusunda Hitit devletinin idarî yapısının üst kademesinde bulunan kadınların, yani Tavanannaların[3] Labarnalarla[4] birlikte, kendi şahsiyet ve kabiliyetleri çerçevesinde çağdaşları olan Mısır ve Mezopotamya hükümdariçeleri ile iç ve dış siyasette boy ölçüşecek kadar etkin bir rol oynadıkları görülmektedir. Hitit devleti gelişip genişledikçe bu durum daha da belirginleşmiştir. Hitit devletinin kuruluş aşamasında kadının siyasî arenadaki aktif rolü net olarak tespit edilemese de, devletin büyümesiyle birlikte, gelişme ve büyümeye paralel olarak, Hitit Tavanannaların Labarnaların yanında siyasî hayattaki yerlerini aldıkları bilinmektedir. Bu dönemin Hitit kadınının iç ve dış siyasette oynadığı rolü Hitit devletinin komşu kavim ve devletlerle yapmış olduğu antlaşma metinlerinde görmek mümkündür.[5] Hitit soylu kadınları aktif bir şekilde siyasî ve idarî arenada yer alabilirken Hitit hukukî metinlerinde toplumun ataerkil bir yapıda olduğu ve evlilik kurumunun bütün ataerkil toplumlarda olduğu gibi kadının satın alınması esasına dayandığı görülmektedir. Böyle bir uygulamada damat, kıza *kusata* denilen bir ağırlık parası ödemekte; kıza ise, baba evinden çıkarken, baba mirasına karşılık olarak *iwaru* denilen bir çeyiz parası verilmekteydi. Böylece evliliğin oluşma aşamasında erkeğin mülkiyet hakkı öne çıkarılmaktaydı. Hititlerde erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkı, Romalılardaki kadar katı olmasa da Hitit ailesinde baba eş ve çocuklar üzerinde bir otoriteye sahipti ve baba isterse çocuklarını

[2] Mandacı, 2015: 91-92.
[3] Tavananna, Hittilerde kraliçelik kurumunun başında SAL. LUGAL. GAL "Büyük kraliçe", "Meşru (kraliçe)", Tavananna "Egemen kraliçe" unvanı ile Hitit hükümdarına eşit bir konumda olduğu, memleketinde hükmetme yetkisi olan, dış politikaya bizzat karışan, devletlerarası hukukta söz sahibi, devletin bağımsız bir kadın temsilcisi olarak yer aldığı belirtilmektedir. Çelebi, 2007: 50.
[4] Labarna, MÖ 1680 ve 1650 seneleri arasında yaşamış bir Hitit hükümdarıdır.Labarna Eski Hitit Devleti'nin geleneksel kurucusu kabul edilir. Labarna ismi daha sonraki dönemlerde Hitit hükümdarları trafından bir unvan gibi kullanılmaya başlanmıştır.
[5] Kılıç ve Duymuş, 2007: 86.

satabilirdi.[6] Hitit hukukî metinlerinde tecavüz ve zina ile ilgili olarak iki husus dikkati çekmektedir. Eğer bir kadın dağ başında tecavüze uğrarasa kadın çığlık atıp yardım istemişse tecavüz edilmiş sayılırdı ve mahkeme kararına göre ceza verilir. Eğer kadın evde ya da kalabalık bir yerde bir erkekle cinsel ilişkiye girmişse kadının rızası olduğu kabul edilir ve zina olarak cezalandırılır. Kadının eşi her ikisini de öldürme hakkına sahiptir. İdam etme şekli (örneğin, taşlama, asma, boğma) kanunda belirtilmemekle birlikte kadın da erkek de aynı biçimde cezalandırılır. [7] Erkek eşinin ölüm cezası almamasını isterse aynı şekilde kadının birlikte olduğu erkeğin de canı bağışlanabilir. İdam etme biçimi (örneğin, taşlama, asma, boğma) kanunda belirtilmez. İdam etme biçiminde kadın da erkek de aynı biçimde cezalandırılır. Hitit hukunda zina ve tecavüz suçlarına verilen ceza Roma ile kıyaslandığında Roma hukukuna göre kadına ağır cezai yaptırımlar uygulanmaktadır ve erkeğe hafif cezalar verilmiştir. Ancak Hitit metinlerinde zina yapan kişilere erkek veya kadın ayırt etmeksizin aynı ceza öngörülmüştür. Bu noktada Roma kanunları ile kıyaslandığında Hitit kanunları daha eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmiştir. Hitit toplumunda kadınların toplum yaşantısından soyutlanmadığı ve soylu kadınlara değer verilerek idarî sahada ancak kendi kabiliyet ve karakterleri ile eşleri olan hükümdarların imkân ve fırsat vermesi ile etkilerinin olduğu görülmektedir.

Eskiçağ'da Mısır toplumu cinsiyet algısı bakımından nevi şahsına münhasır bir yapı oluşturmaktaydı. Sosyal sınıflardan oluşan Mısır toplumunda kadınlar hangi sınıfa ait olurlarsa olsunlar ait oldukları sınıf içinde hemen hemen erkeklerle eşit haklara sahiplerdi. Toplum içerisinde yer alan kadınlar, ister anne ister eş konumunda olsun, erkekle benzer siyasî, idarî, dinî veya sosyal faaliyetlerde bulunma ve çalışma hakkına sahiplerdi. Eskiçağ Mısır toplumununda kadın ve erkek ilişkilerinin sevgi ve sadakate dayanması esastı. Toplumda cinsiyet ayırımı ön planda bulunmayıp, kişilerin insanî karakteri temel alınmaktaydı. Eskiçağ'daki Hellen ve Roma toplumları ile kıyaslandığında Eskiçağ Mısır kadınları, daha geniş haklara, hukuk sitemi içerisinde bir yere ve hürriyete sahiplerdi. Hatta Mısır inanç sistemi içerisinde kadınlar kutsal bir varlık olarak da tanımlanmaktaydı. Mısır dinî inanç sisteminin temeli olan Tanrı Maet'in kanunlarına göre kadınlara karşı saygılı olmak gerekmekte, kadına yapılan haksızlıklar tanrıya yapılmış gibi anlaşılmaktaydı. Eskiçağ toplumlarında, yaygın olan ataerkil yapıdan dolayı kişiler isimlerinin önüne baba ismini söyleyerek kendilerini tanıtırken, Mısır'da özellikle Orta Hükümdarlık Dönemi'nde insanlar isimlerinden sonra annelerinin adlarını kullanılırlardı. Orta Hükümdarlık

[6] Kılıç ve Duymuş, 2007: 87.
[7] Tsevat, 1975: 235, Hoffener, 2010: 228.

Dönemi'nde ölen kişinin mirasının büyük kısmının ölen kişinin annesi tarafına verilmesi geleneği oldukça yaygındı.[8] Eskiçağ'da Mısır'da kadınlar zamanının büyük bir bölümünü, çocuklarına bakmak, yemek pişirmek, su taşımak, tahıl öğütmek, ekmek pişirmek, bira yapmak, elbise dikmek ve tanrıların tapınaklarının bakımı gibi işlerle uğraşmaktaydı. Mısır'da kadının ülke yönetiminde üstlendiği rol aynı dönemdeki pekçok kültürle kıyaslandığında oldukça ileri bir seviyedeydi. Mısır hükümdariçeleri eşlerine Mısır'ın idaresi için yardım etmekteydi. Hükümdarın pasif kaldığı zamanlarda hükümdariçeler yönetimi ellerine almışlardır. Mücadeleyle de olsa hanedan üyesi kadınlardan bazıları münferiden tahta çıkma hakkı kazanabilmişlerdir. Din işleri sadece erkeklere özgü olmayıp kadınlar da din işlerinde çeşitli görevlerde bulunabilmişlerdir. Mısır hükümdariçelerinden bazıları da firavun olarak din işlerini idare etmişlerdir.[9] Bu genel çerçeve içerisinde Mısır kadınlarının Eskiçağ'da siyasî, sosyal ve hukukî açılardan diğer toplumların kadınlarından daha iyi bir konumda oldukları açıkça belirtilebilir.

Hellen dünyasında soylu sınıfındaki kadın, evin hanımefendisi olarak, hizmetkârları yönetmek, eşi ile birlikte evin ve çocukların bakımını üstlenmek gibi sınırlı görevleri olan ve günün büyük bölümünü hizmetkârları ile dokuma tezgâhında geçiren bireylerdi. "Sessizliğin kadının süsü" olduğuna inandırılan kadınların konuşma hakları kısıtlanmıştı. Hellen toplum inancına göre erkek ve kadının tabiatları doğuştan farklıydı. Tanrılar kadınları ev işlerini yürütmesi ve aile bireylerinin bakımını üstlenmesi; erkeği ise dışarıdaki işler için yaratmışlar ve erkeği daha güçlü kılmışlardı. Bu şartlarda Atinalı kadınların dört duvar arasında dokuma ve buna benzer işler yapmaları gerekmekteydi. Atina'daki yurttaşlık kavramının, meclis ve mahkemelere katılma, kamusal işleri yürütme, polisin politik yaşamını paylaşma gibi unsurları içermesine rağmen tüm bu işlerden dışlanmış olan kadının Atina yurttaşlığı da tartışmalıdır. Çünkü Atina'da kadının sokağa çıkması yasak olduğu gibi kadının bir yabancı ile konuşması da namus meselesiydi.[10] Hellen kadınları evlerinden ancak bazı dinî törenlere ve cenaze merasimlerine katılmak için evin erkekleri eşliğinde çıkabilirlerdi. Hellen kadınının genel anlamda tüm faaliyetlerden ve sosyal hayattan tecrit edilmiş bir hayat sürdürmekteydi. Ancak evlenip çocuk sahibi olduklarında sosyal statüleri ve saygınlıkları artardı. Eş olan kadınlar yasal hak ve özgürlükleri açısından fahişelerden ve hatta kölelerden daha kötü durumdaydı.[11]

[8] Babila, 2016: 132.
[9] Babila, 2016: 141.
[10] Şahin, 2013: 13-15.
[11] Kuşcan,2010: 44-45.

Çünkü bu kadınlar erkeğin mülkü olmaktan daha ileri gidememişlerdir. Hellen kadını sosyal hayatta olduğu gibi hukukî açıdan da nerdeyse yok sayılmıştır.

Antik Dönem Roma'da kadına aile içinde görev, yetki ve sorumluluk verilirken, kamusal alanın kapıları kapatılmıştır. Kadın, *pudicitia* olarak adlandırılan iffetini korumak adına, erkeklere ait görevleri (*virilia officia*) yerine getiremezdi. Siyasî ve kamusal yaşamda hiçbir resmî makam işgal edemez, idarî bir görev alamazdı. Tabii olarak halk meclislerinde oy kullanamaz, *magistra* ya da *imperator* olamaz, mahkemelerde yargıç olarak görevlendirilemez, avukatlık gibi işleri yapamazdı. Bu tip işlerin hepsi erkeğe özgü işler olduğundan kadınlar bu işlere iştirak edemezdi.[12] Roma toplumunda kadın yurttaşlık ve aile reisliği konumunun korunmasının bir aracıydı. Kadın bu konuma, çocuk yaparak ve mirasın çoğaltıcısı olarak ancak dolaylı yollarla yardımcı olmaktaydı. Çiftçi, asker, memur ve diğer işlerle uğraşan erkeklerin eşleri olarak kadınlardan beklenen sadık, müşfik, tutumlu birer ev hanımı olması ve sağlıklı yurttaşlar dünyaya getirerek onları büyütmeleriydi. Bu bağlamda kadının yeri eviydi (*domus*) ve kadın evinden sorumluydu.[13] Kısacası Roma kadını kamu alanından dışlanmış ve özel alana hapsedilmiş ve hapsedildikleri bu alanının dışına çıkabilmek için uzun süre mücadele vermiş.[14]

Eskiçağ'da farklı toplumların farklı cinsiyetlere bakış açılarındaki bu değişkenlik çerçevesinde tarih sahnesinde genellikle erkeklerin kahramanlıkları, siyasî ve askerî başarıları ön plana çıkarılırken kadınlar erkeklerin başarılarını alkışlamaya, öldüklerinde yas tutmaya hazır varlıklar olarak yansıtılmıştır. Romalı tarih yazarlarının eserleri, imparator emirnameleri, hukuk metinleri ve *Senatus* tutanaklarında kadınların adları ancak belli şartlar ve durumlara bağlı olarak ele alınmış ve maddî kültür kalıntılarıyla kısmen desteklenebilmiştir. Kadınların "kendi dünyalarına" kapatılmış sosyal hayatları, imparatorluğun gelişen ve değişen ekonomik, siyasî ve sosyal yapısına paralel olarak zamanla farklı hukukî düzenlemeleri de gerektirmiştir. Bu çerçevede toplumda cinsiyete dayalı uygulamaları analiz edebilmek ve kadınların tarih sahnesindeki rolünü belirleyerek, gün yüzüne çıkarılmamış tarihlerine ışık tutabilmek amacıyla Roma İmparatorluk Dönemi'nde hanedan kadınlarının siyasî alanda perde arkasında kalan etkileri ve gücü, Roma sosyal hayatı ile aile yaşamı içerisindeki kadın-erkek ilişkileri, cinsiyet kavramı, zaman içerisinde değişen kadın algısının sosyal, siyasî ve hukukî düzenlemelere ne şekilde

[12] Erişgin, 2012: 21; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[13] Erişgin, 2012: 25; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[14] P. Erdemir, 2016: 45-75.

yansıdığı ele alınacak ve değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmada, Roma toplumu içindeki kadın kimliği, kadın-erkek ilişkileri, değişen yaşam şartlarıyla birlikte sosyal, siyasî ve hukukî yaşam içerisindeki kadın ve erkek algısı üzerinden Roma toplumunun sosyal yapısı ele alınacaktır.

Çalışmada özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nin ele alınmasının sebebi, Roma Devleti'nin Cumhuriyet'ten İmparatorluğa geçiş sürecinde ve sonrasında siyasî, ekonomik ve sosyal krizler yaşanmış olması ve bu kriz süreçlerinde Roma'nın geleneksel aile yapısının bozulması ve Roma toplumunun çözülmeye başlamasıdır. Uzun süren savaşlar, şehirleşme ve değişen dünya görüşü ile birlikte Roma'nın ananevi kadın tipi de değişmeye başlamıştır. Her ne kadar kadın ya da erkek olarak bireylerin kendilerine özgü tarz ve tavırları olsa da Roma'da geleneksel kadın tipinin yanında "yeni kuşak kadın" tipi ortaya çıkmıştır. Bu kadınlar kamusal alanda ve sosyal yaşamın içinde kendilerine yer bulabilmek için mücadeleye girişmişlerdir. Uzak tutuldukları kamusal alan ve iktidar erkine ulaşabilmek için imparator eşi ya da imparator annesi olarak bu alanlara girmek için hem erkekler hem de hemcinsleriyle mücadele etmişlerdir. Bu süreçte hanedan ailesi kadınların bazıları Roma toplumunda daha önce görülmeyen bir takım unvanlar ve ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Hanedan kadınları giderek yönetimde söz sahibi olmaya başlamışlar, politik arenaya dolaylı yollardan girmeyi başarmışlar ve böylece yavaş yavaş sosyal ve dolaylı olarak da hukukî alanda kendilerine yer bulmaya başlamışladır. Çıkarılan yasalarda kadınlarla ilgili bir takım hukukî düzenlemeler getirilmeye başlanmışsa da bunlar halen doğrudan olmayıp dolaylı hükümler içermektedir. Kadınların haklarıyla ilgili mücadeleleri kısmen de olsa cevap bulmuş ve sosyal hayatta "yeni kuşak kadın"lardan zamanın değişen şartlarına uyarak özgür yaşama temayülleri gösterenler kendilerini fahişe listelerine kayıt ettirerek daha özgür ve kendi kararlarıyla daha rahat hareket etmeyi hedeflemişlerdir. Erkek egemen ve erkeğin istisnasız özgürlüğüne dayalı bir toplum yapısı içerisinde, daha önceki nesillerde haksızlığa uğrayan ve ezilmişlik duyguları yaşayan kadınlar bu süreçte sınırlandırıldıkları ev alanının dışına çıkmışlar ve dışarıda kendilerine yer bulabilmişledir. Ancak bu özgürlüğü de zekâları kadar, büyük oranda beden algıları üzerinden dişiliklerini kullanarak yapmayı uygun bulmuşlar ya da ancak bunun için ortam bulabilmişlerdir.

Ne kadar başarılı olup olmadığı tartışılabilir olmakla birlikte, bu dönem Roma kadınları kendi ölçüleri ve imkânları içerisinde sosyal hayatın içerisindeki hareket alanlarını genişletebilmeyi başarabilmişlerdir. Tabii olarak antik kaynaklara yansıyabilen, özellikle ve öncelikle soylu kadınlardır. Kanunların tam hukuklu "vatandaş" olarak belirli bir grubun erkeklerini esas alması sebebiyle, kadınların statülerini değerlendirmek de

zorlaşmaktadır. Bu çalışmada ele alınan kadınlar, Roma'nın soylu kadınlarıdır ve "vatandaş" olarak kabul edilen kadınların sayıları da etkileri de azdır. Bu sebeple, halk kadını, köle kadınlar ve diğer bölgelerde yaşayan kadınlar hakkında da ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olamamaktadır. Ancak soylu kadınlar ve diğer kadınların da kimlik ve statüleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar benzer olmakla birlikte, "vatandaş" olmayanların ve kölelerin her tür sıkıntıyı ve sorunu daha derinden yaşadığını tahmin etmek zor değildir.

Kadınlar bu süreçte toplum içinde var olma mücadelesi verirken diğer yandan birey olma mücedelesi de vermişlerdir. Kadınların giriştiği bu çok yönlü mücadele sonucunda hukukî ve sosyal anlamda "yeni kadın" kimliği veya "yeni kadın tipi" de oluşturmaya başladıkları görülmektedir. Roma toplumunda oluşan bu "yeni kadın" kimliği veya "yeni kadın" tipi Roma'nın aile yapısını ve dolaylı olarak da Roma devlet yapısını derinden etkilemiştir. Kadınların bu değişiminin etkilerinin yansıdığı alanlardan biri de Roma Hukuku olmuştur. Cumhuriyet'ten İmparatorluğa geçiş sürecine paralel olarak kadınlar, birey olarak hukukun konusu olmaya başlamışlardır. "Yeni kadın" tipi, ataerkil Roma toplumunda hoş karşılanmamış ve hukukî düzenlemelerle sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak Romalı soylu kadınların başlatmış oldukları ve sürdürdükleri mücadeleler sonucunda kadınların hukukî statüleri yavaş yavaş değişmeye ve yükselmeye başlamıştır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada genel bir çerçeve içerisinde Roma toplumunda "yeni kadın"ın kim olduğu sorusuna cevap aramak, Roma toplum yapısı içerisindeki cinsiyet algısı üzerinden kadının Roma hukukuna konu olma sebepleri ve sonuçları incelenerek, kadının Roma toplumunda ve tarih sahnesinde algılanışı ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu değerlendirmeler geçmişten günümüze değişen kadın kimliği hakkında da bir fikir verebilir. Diğer taraftan bu çalışma, tarihin yaşanmışlıkları içerisinde cinsiyete dayalı ayrımcı tavır ve tutumların toplum üzerindeki sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik, siyasî, hukukî etkilerini inceleyerek, günümüz dünyasında yaşanan sorunların çözümünde örnekleme olabilir.

Bu çalışma, esasen ilgili konuyu başta tarihî açıdan ele almakla birlikte, sosyoloji, sosyal psikoloji ve hukuk gibi disiplinler arası bir çalışma olarak tasarlandığından kendi alanında yapılmış özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. Sosyal açıdan kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalara tarihî bir perspektif sunacağı gibi geçmişten günümüze kadının sosyal yaşamı ve hukukî düzenlemeler içindeki konumu hakkında da fikir sahibi olunabilir. Bu çalışmaya bağlı olarak ileride, tarihî süreçte kadın ve cinsiyet kavramının nasıl evrildiği ve günümüze yansımalarının var olup olmadığı hususları da araştırılabilinir.

I. BÖLÜM

CUMHURİYETTEN İMPARATORLUĞA GEÇİŞ SÜRECİNDE ROMA DEVLETİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER

Roma şehri kuruluş efsanesine göre Romulus ve Remus kardeşler tarafından MÖ 753 yılında Palatino Tepesi'nde kurulmuştur. Roma zamanla büyüyerek bir şehir devleti haline gelmiştir. Roma Hükümdarlığı MÖ 510 yılında, Roma Cumhuriyeti'ne, Roma Cumhuriyeti de 27 yılında İmparatorluğa dönüşmüştür. Cumhuriyet'in son yıllarında yaşanan krizler ve iç savaşlar sebebiyle Caesar yönetimi denetim altına alma girişimlerinde bulunmuştur. Fakat oligarşik, tutucu yapı diktatörlüğe karşı çıkarak Caesar'ın yönetimi ele geçirmesini engellemiştir. Casear'ın ölümü ile birlikte yaşanan kriz ortamında Cumhuriyet rejimini ortadan kaldırarak İmparatorluk rejimine geçişi sağlayan Augustus (Octavianus)[15] (MÖ 27-14), yönetimi ve yetkileri Cumhuriyeti korumaktan başka hiçbir amacının olmayacağı söylemiyle elde etmiştir.[16]

Roma Cumhuriyet'ten İmparatorluğa geçiş sürecinin yaşandığı yıllarda bir takım, siyasî, sosyal, ekonomik, dinî, hukukî, alanlarda değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Roma'nın siyasî yapısı eskiye oranla giderek tek bir kişinin egemenliği altına girmeye başlamıştır. Uzun süren dış ve iç savaşlar toplumsal krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu kriz ortamında Roma'nın geleneksel aile yapısının çözülmesiyle Roma'nın sosyal yapısı da değişmeye başlamıştır.[17]

I. 1. Siyasî Yapıdaki Değişimler/Dönüşümler

Roma'nın ilk tarihî dönemi olan *rex*ler dönemi MÖ 753-509 yılları arasında yaşanmıştır. *Rex*ler dönemi son *rex* Tarquinius Superbus'un çıkan isyanla tahttan indirilmesiyle son bulmuş ve Cumhuriyet dönemi ya da *Consul*ler dönemi, olarak adlandırılan devir MÖ 509–MÖ 27 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönemde, Roma'nın

[15] *Augustus*, Latince *Augere* (artmak, çoğalmak) "şanlı olan" olarak çevrilebilir. Roma dinî inanışlarına göre bu unvan insanlık üzerindeki otoritenin alametini sembolize ediyordu ve doğal olarak statüsünün anayasal tanınmasın ötesine geçiyordu. Bir nokta da tanrısallaştırılıyordu. Siyasî anlamdan daha çok dinî bir unvanken zaman içerisinde dinî özelliğinden daha fazla siyasî bir anlam yüklenmiş ve İmparatorların unvanı haline getirilmiştir.

[16] Augustus, *Monumentum Ancyranum* (*Res Gestae*),2007. Augustus, kendisini siyasî arenada güçlendirecek her türlü tedbiri almış ve durumunu Roma edebi eserleriyle de güçlendirmiştir. Vergilius'un Aeneid adlı efsanevi eserinin bu amaçla yazıldığı düşünülmektedir. Bk., Verg., *Aeneid*.

[17] Barman, 2016: 1095.

sınırları genişlemiş ve nüfusu artmıştır. Cumhuriyet döneminden sonra MÖ 235-284 yılları arasında ise, *Principatus* ya da İlk İmparatorluk Dönemi yaşanmıştır.[18]

Cumhuriyet'in son dönemlerinde yaşanan iç ve dış savaşlar yüzünden Caesar bir imparatora ait olabilecek tüm yetkileri elinde toplamıştı. Halk ve *Senatus*[19] Caesar'ın tüm yetkileri alarak monark (tek adam) olmasından endişe duymaya başlamıştı. Cumhuriyet için bir tehdit olarak görülen Caesar bir *Senatus* toplantısı sırasında düzenlenen suikast sonucunda öldürülmüştür. [20] Roma'nın idarî yapısını değiştirmeyi planlamış olan Caesar bunu gerçekleştirememiş, ancak Augustus Cumhuriyet rejimini ortadan kaldırarak İmparatorluk rejimine geçişi sağlayabilmiştir. Augustus, yönetimi ve yetkileri Cumhuriyeti korumaktan başka hiçbir amacının olmayacağı söylemiyle elde etmiş; otoritesini, *virtus* (üstün erdemli), *clemantia* (yüce gönüllü), *iustita* (hak tanır), *pietas* (görev bilincine sahip), *gravitas* (ağır başlı) olmak gibi Roma'nın üstün değerleri üzerine kurarak Augustus unvanını almıştır.[21] Bu unvan ve söylemlerle hem geleneklerin hem de yasaların korunması işini ömür boyu üstlendiği intibasını vermeye çalışmıştır. Buna dayanarak *censor* olmamasına rağmen, birincisini ve üçüncüsünü görev arkadaşıyla, ikincisini de tek başına olmak üzere üç kez sayım yapmıştır.[22] Bütün bu yetkilerine rağmen Augustus *Senatus*'daki, *Princeps Senatus* (birinci *senatör*) durumuna bağlı kalarak, *dominatus*tan (mutlak hükümdarlık), uzak kalmış ve kendisini Roma'da "birinci vatandaş" olarak kabul ettirmiştir. Daha sonra MÖ 12'de *triumvir*lerden[23] Lepidus'un ölümüyle onun üzerinde bulunan *Pontifex Maximus* (baş dinadamı) görevi ve MÖ 2'de kendisine *Pater Patria* (vatanın babası) unvanın verilmesiyle Augustus'un 14'de tüm unvanları *İmperator Caesar*, *Divi Filius Augustus*, *Pon Max*, *Consul* XIII *İmperator* XX, *Tribunica Potestate* XXXVII, *Pater Patria* olmuştur. Augustus'a verilen yetki ve unvanlar sayesinde Cumhuriyet yönetiminden İmparatorluğa (ya da *principatus*) doğru bir geçiş olmuştur. Bu dönem *Dominatus* olarak adlandırılan yeni bir idare şeklini de beraberinde getirmiştir.[24] Yaklaşık üç yüz yıl süren *Principatus* döneminin ilk iki yüzyılı Roma'nın en parlak dönemi olarak nitelendirilir. *Pax Romana*[25] dönemi olarak adlandırılan bu süreçte Roma

[18] Türkoğlu, 2011: 251.
[19] *Senatus*, Roma Cumhuriyeti'ndeki en yüksek kurumdur.
[20] Plut. , *Bioi Paralelloi Caesar ve Büyük İskender'in Hayatı*, LVII-LX-LXVI.
[21] Augustus, *Monumentum Ancyranum, Res Gestae*.
[22] Suet., *Augustus'un Hayatı*, II. XXVII.
[23] *Triumvirlik,* Latince *tres viri*, "üç adamdan oluşan" demektir. Roma Cumhuriyeti'nin ilanın ilk yıllarından itibaren devletin yönetim ve idare mekanizmasının bir parçası olarak oluşturulmuş, gerekliliği mevcut devlet idaresi tarafından öngörüldükten sonra farklı yetkilerle donatılmış, üç memurun bu birimlere atanmasıyla oluştrulmuş teşkilatlanmadır.
[24] Akşit, 1976: 40-41; Tekin, 2014: 221.
[25] *Pax Romana*, "Roma Barışı" anlamına gelmektedir. Roma Cumhuriyet döneminde Kartaca Savaşları, Hellenistik devletlerle yapılan savaşlar ve İç Savaş dönemini yaşamıştır. Augustus MÖ 27'de I. yüzyıldaki

kurumları kökleşmiştir. Hellen ve Roma kültürünün bir sentezi olarak geniş bir alana yayılan bu kültür, günümüz Batı medeniyetinin, düşünce, sanat, hukuk ve devlet idaresi bakımından temellerini atmış ve Roma sınırları içindeki topraklara yerleştirilmiştir.[26]

Augustus *imperator* olarak tüm yetkileri elinde topladıktan sonra MÖ 27- 25 yılları arasında *provincia*ları yeniden düzenlemiştir. Roma Devleti üç yönetim bölgesine ayrılmış; Roma şehri ve İtalya bu bölgelerden birini teşkil etmiş; *provincia*lar ise, "*Senatus provincia*ları" ve "*imperator provincia*ları" olarak iki yönetim grubunda toplanmışlardır. *Senatus provincia*ları, güvenliği sağlanmış "iç *provincia*lar"dı. Askerî birlik bulundurulmayan bu *provincia*ların *Senatus* yönetiminde olmakla birlikte, *Princeps*'in[27] denetiminde bulunan bu *provincia*ların geliri *Aerarium* denilen *Senatus* Hazinesi'ne girmiştir. *Provincia*ların başına bir *proconsul*[28] ya da bir *propraetor*[29] atanmıştır.[30] Augustus'la başlayan *Pax Romana* sürecinde orduya eskisi kadar ihtiyaç kalmamış ve askerlerin sayısı azaltılmış, bir kısmı da emekli edilerek toprak verilmiş ve maaş bağlanmıştır. Augustus kurumsal alanda yeniliklere giderek kendisine bağlı *praetor*lardan oluşan bir *Praetoriani* (muhafız alayı) kurmuş ve kurulan bu Muhafız alayı Roma'da görev yapmıştır.[31] Bu dönemde Cumhuriyet devrinin idarî yapıları önemini yitirmeye başlamış ve bu kurumlardan özellikle *magistra*lar[32] işlevlerini kaybetmişlerdir. Augustus, öncelikle *provincia* yöneticilerine destek vermek amacıyla, şövalye sınıfına mensup olanlar arasından seçilen *praetorları* görevlendirmiştir. Ancak, çok kısa bir süre sonra, hem *provincia*lar, hem de Roma şehri için yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

"Büyük Roma İç Savaşı"nın bitişinin ilanıyla *Pax Romana* dönemi başlamış ve İmparator Marcus Aurelius'un ölümü 180 ya da oğlu Commodus'un ölümü 192 ile sona ermiştir.

[26] Karadeniz, 2012: 47.

[27] *Princep*, sözcük anlamı "başkan, şef" olan *princeps primus*, ilk, birinci kökünden gelir ve vatandaşların ilki, bir numaralısı anlamında kullanılırdı.

[28] *Consul*, Cumhuriyet dönemindeki en üst düzey yönetici görevindeki memurdur.

[29] *Propraetor*, Caesar'ın muhafızlarına verilen isimdir. Ülkeyi yöneten anlamına da gelmekteydi. Aynı zamanda Roma vatandaşları arasındaki uyuşmazlıkları çözen yargıç ve yönetici konumunda olan yetkililere verilen isimdi. *Procurator*lar kurallı, yargılamalar sonucu belirleyip bağlayıcı hükümler haline getirme yetkisine de sahiplerdi.

[30] İplikçioğlu, 2007: 93.

[31] Tekin, 2014: 222-223.

[32] *Magistratus, magistratus ordinarii* (olağan magistralar) ve *magistratus extaordinarii* (olağandışı magistralar) Roma Cumhuriyeti'nde siyasî, askeri ve bazı durumlarda dinî iktidarı elinde bulunduran yetkilerin oluşturduğu iki kategoridir. Olağan *magistra*lar (*cenura* dışında) senede bir seçilir ve bir yıl süreyle hizmet verirlerdi. Genellikle tek kişinin elinde çok fazla güç toplanmasını engellemek için her olağan *magistra* en az iki kişi seçilirdi. Buna karşılık olağandışı *magistra*lar yalnızca özel durumlarda seçilir ve kesinlikle ikinci bir meslektaş seçilmezdi.

*Censor*lar[33] artık görevlerini yerine getirememeye, *curator*lar[34] yiyecek temininde başarısız olmaya başlamış ve kamu hizmetlerinde aksamalar söz konusu olmuştur.

Augustus, yönetimi devralarak, *praefectus vigilum*,[35] *praefectus annonae*,[36] *praefectus urbi*[37] denilen temsilcilerini görevlendirerek *Senatus'*un gücünü de azaltmayı hedeflemiştir.[38] Bu hedef doğrutusunda izlediği politikalarla *Senatus*'un itibarını arttırmışsa da üye sayısı giderek azalmıştır. *Senatör*[39] olabilmek için 1 milyon *sestertius*luk[40] bir servete sahip olma şartı getirilmiş, *equites*lerin[41] kapsamı genişletilmiş ve itibarları arttırılmıştır. Ancak *Senatus*, varlığını korumakla birlikte eski gücünü yitirmiş [42] ve *Senatus*'un sahip olduğu güç artık imparatora geçmiştir. *Principatus* döneminde kurulan, yetki ve görev dağılımının ve devlet hizmetlerinin siyasî ve idarî bakımdan örgütleniş şekli Cumhuriyet Dönemi kurumları sadece görünüşte varlığını sürdürmüş ve yeni düzenin kurumlarını yerleştirmek için vasıta görevi üstlenmişler ve bu kurumlar zamanla çalışmaz hale gelmişlerdir. *Princep* güç kazandıkça bütün idarî kurumlar ona tâbi bir konuma gelmiştir.[43]Roma imparatorluğunda gerçek anlamda monarşik yönetim biçimi İmparator Hadrianus döneminde başlamıştır. İmparatorun üstünlüğü *Senatus* üzerinde tamamen kabul edilmiş ve kanun koyuculuk vasfı imparatora geçmiştir. *Magistra*ların hiçbir yetkisi kalmamıştır.[44] İmparartorluk rejiminin yerleşmesiyle birlikte idarî mekanizmalar imparatorların istediği biçimde şekillenmiştir. İdarî yetkiler imparatorun elinde toplanmış ve imparatorun oluşturduğu yeni idarî birimlere görevliler atanmıştır. Cumhuriyet döneminde etkin olan *Senatus* önemini yitirmiştir. İmparatorun otoritesi idarî kurumlar başta olmak üzere her alanda hissedilmeye başlanmıştır. Hadrianus döneminde

---

[33]*Censor*, Roma'nın en eski meclislerinden biri olan *Comitia Centuriata* tarafından daha önce *consul*lük yapmış olan arasından seçilen memurlardır. Başlıca görevleri, vatandaşların oturdukları *tribus*lara göre, savaş vergisi ve orduya gereken asker sayısını tespit etmekti. Her beş yılda bir seçilir ve on sekiz ay görev yaparlardı. Bk. Çınar, 1982: 8-9.

[34] *Curator* (kayyım), bir veya birkaç kişi menfaatine, onların mallarını idare etmek veya bu idarede kendilerine rızalarını bildirmek ve icazetlarını vermek suretiyle yardım etmekle vazifelendirilmiş kişilerdir. Ziya, 1983; *Curator* maddesi.

[35] *Praefectus vigilum*, Roma İmparatorluğunda genellikle ilave yetkilere sahip, alt sınıftan üst sınıfa kadar pek çok derecesi bulunan askeri ve sivil memurlara verilen çok sayıda resmî unvandan biridir. Bu memurların yaptırım gücü, kendi makamlarından ziyade daha üst bir otorite tarafından verilen yetilere dayanırdı.

[36] *Praefectus annonae*, tarım arazilerinin denetimiyle ilgili memurdur. Cumhuriyet döneminde *aedilis* tarafından yapılan işleri yapan memur.

[37] *Praefectus urbi*, ya da *Praefectus urbanus* Roma şehirlerinin yönetilmesiyle görevli memurdur.

[38] Türkoğlu, 2011: 280.

[39] *Senatus*'un asil üyelerine *Senatör* denir.

[40] *Sestertius*, *sesterce* de denilen bir antik Roma sikkesidir. Roma Cumhuriyeti döneminde küçük gümüş bir sikke iken Roma İmparatorluk döneminde büyük tunç bir sikkeye dönüşmüştür.

[41] *Equites* (Atlılar) Askerlik hizmetlerini atlı olarak yapabilecek kadar serveti olan vatandaşların teşkil ettikleri sınıftır.

[42] Tekin, 2014: 222.

[43] Karadeniz, 2012: 51.

[44] Buckland, 1950: 50.

yapılan reformlar ile Roma'nın idarî mekanizması tamamen değişmiş ve imparatorluk idaresine göre yeniden yapılandırılmıştır. Hadrianus Dönemi'nde Roma bürokrasisi yeni bir işlev kazanmıştır. Hadrianus İmparatorun şahsî işleri ve imparatorluk işleri arasında kesin bir ayrım yapmıştır. Azatlılara idarî yönetimde çok az yer vermiştir. *Advocatus fisci*[45] denilen yeni bir makamın tesis edilmesiyle, *procurator*ların yükleri azalmış ve böylece tamamıyla devlet idarîsindeki işler ile ilgilenebilmişlerdir. İdari alandaki yüksek rütbeli makamlara ise, şövalye sınıfı mensupları getirilmiştir. İmparatorun danışma konseyi olan *consilium principis* yeni baştan düzenlenip, çoğunlukla şövalye sınıfına ait kişilere yer verilmiştir. Hadrianus yaptığı reformlarda ağırlıklı olarak şövalye sınıfını ön plana çıkartmıştır.[46] İmparatorun üstünlüğü *Senatus* üzerinde tamamen kabul edilmiş ve kanun koyuculuk vasfı imparatora geçmiştir. *Magistra*ların hiçbir yetkisi kalmamıştır.[47] İmparartorluk rejiminin yerleşmesiyle birlikte idarî mekanizmalar imparatorların istediği biçimde şekillenmiştir.

I. 2. Sosyal Değişimler/Dönüşümler

Roma Devleti'nin sınırlarının hızla genişlemesi Roma Devleti'nde sosyoekonomik krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Roma giderek bir dünya metropolü haline gelirken, Roma devletinin genelinde yaşanan şehirleşme önemli krizleri doğurmuş ve aile bağları güçlü olan kırsal alanda yaşayan aileler parçalanmaya başlamıştır. Özellikle iç savaştan sonra şehirleşme hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Şehirler orta sınıftan toprak ve köle sahiplerinin katılımıyla büyürken, aristokrat sınıfı Augustus'un destekçisi olarak *provincia*ların bürokratları olarak yönetimde yer almışlardır. Romalılaştırma ve *provincia* yaşamının yayılması, şehirleşmeyi teşvik ederek *provincia*lar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Batıdaki *provincia*lara Roma vatandaşları yerleştirilerek, bunların kendilerini ilgilendiren konularda özerk olmaları sağlanmıştır. Şehirleşmeyi hızlandıran diğer bir sebepte Latin kolonilerine verilen özerkliktir. Bu özerklikle kolonilerde yaşayan yerli halklar yasal haklar elde etmiş ve böylece şehir nüfusunda artış yaşanmıştır. Şehirleşme medenileşmenin önemli ölçülerinden biri olmakla birlikte, Roma'da şehirleşmenin artması Cumhuriyet rejiminin güç kaybetmesine sebep olmuştur.[48] Küçük toprak sahipleri

[45] *Advocatus fişçi*, Hazine avukatı demektir.
[46] Türkoğlu, 2011: 280.
[47] Buckland, 1950: 50.
[48] Cumhuriyet rejiminin sona ermesisinin nedenlerinden biri de devlet topraklarının aşırı genişlemesiyle birlikte süreç içerisinde Roma vatandaşı olma hakkı tanınan toplulukların sayısı artmıştır. Bu durum cumhuriyet rejiminin gereklerinden biri olan tüm vatandaşların oy kullanması kuralının uygulanabilmesini ortadan kaldırmıştır. Meclisler toplanamaz karar alamaz hale gelmiştir. Bk. Akman, 2012: 100.

colonos[49] olarak büyük toprak sahiplerine bağlanmamış, şehirlerde devletin siyasî nedenlerle desteklediği *plebius*[50] sınıfına katılmışlardır.[51] Roma'nın sosyal sınıfları arasında Cumhuriyet'ten İmparatorluğ'a geçiş sürecinde (*Principatus*) bazı değişiklikler yaşanmıştır. *Senatus* sayısı azalmıştır. Augustus'un oluşturduğu *equites* (atlılar) sınıfı sivil ve askerî hizmetlerde ön plana çıkmış ve önem kazanmıştır. Bu sınıf her hizmetinde Augustus'a tabi kılınmıştır. *Populus* (halk) sınıfı adlî işlerdeki yetkilerini kaybetmiştir. Meclisler feshedilmediği için seçme ve kanun vaazı haklarını korumuşlardır, ancak imparatorun *tribunluk* yetkisi (*tribunica potestas*) imparatora memuriyetler içi aday seçmelerine ve teklif ettikleri yasalara müdahale ve kontrol hakkını tanıdığı için *populus*lar Cumhuriyet dönemindeki kadar etkin olamamışlardır. *Comitia* (meclis) imparatorun eline geçmiştir. Ayak takımı için bedava hububat dağıtımı, çok masraflı oyun ve eğlenceler kaldırılmıştır. Augustus, azatlılara kendi hizmetlerinde görevler verermiş ve sekreterlik gibi önemli mevkilere geçmelerine imkân tanımasıyla, azatlılar zamanla nüfuz sahibi kimseler haline dönüşmüşlerdir.[52] Augustus'un izlediği sosyal politikalar ve değişen hayat koşulları sebebiyle birlikte sosyal hayatta da değişimler yaşanmıştır. İtalya'da yaşayan özgür nüfusun yalnızca %10'u şehirlerde yaşamakta idi. Göçler nedeniyle nüfus azalırken, yerleşim ve doğum oranın düşmesiyle kasabalarda yaşayanların büyük çoğunluğunu köleler ve azatlılar oluşturmaktaydı. Zengin ve *patricius*[53] aile sayısının azalması Roma'nın geleneksel aile yapısının yıkılışını hızlandırmıştır. Erkeklerin sürekli savaşta olmaları *pater familias*ın (aile babası) aile içindeki otoritesini sarsmıştır.[54] *Pater familias*ın aile içinde güç kaybetmesinin bir sonucu olarak geneksel Roma aile yapısı çözülmeye başlamıştır. MÖ. II. yüzyılın sonlarına doğru soylu kadınların vesayet altında olmalarına rağmen sahip oldukları mülkler üzerinde eşlerinin ya da vasilerin idare hakkını mimimum seviyeye düşürmüşlerdir.[55] Kadınlar kendi başlarına özgür bir şekilde hareket etmeye başlamışlardır.

[49] *Colono*, çiftçi demektir.
[50] *Pleb*, Antik Roma'da alt sınıfa verilen isimdir. Üstün sınıf olan patricilerden daha az haklara sahiptirler. Ticaret yapabilirler, mal-mülk edinebillirlerdi. Erken ve Orta Cumhuriyet Dönemlerinde patricilerle evlenemezdi orduda görev yapamazlardı. Ayrıca seçme ve seçilme hakları da yoktu. Ancak yaşan değişimlerle birlikte *pleler*ler üzerindeki bu kısıtlamalarda esnemeye başlamıştır.
[51] Tamer, 2007: 87.
[52] Akşit, 1976: 53-54.
[53] *Patricii*, Latince *pater* baba kelimesinin çoğulu olan *patres*den alan *patricius*dan gelir. Baba anlamına gelen *Pater*, Roma *Senatus*'unun esas üyeleri için kullanılan bir kavramdı. İlk dönemlerde antik Roma'daki seçkin ailelerinden oluşan bir gruba verilen isimdi. *Patricii*ler Roma vatandaşı olarak özel bir statüye sahiplerdi. Roma imparatorluk dönemine gelindiğinde bu sınıf daha geniş kesimleri içine dâhil etmiştir.
[54] Tamer, 2007: 87.
[55] Evans,1991:101

Bu çözülmenin bir sonucu olarak da Roma toplumunda bekârlık ve çocuksuzluk yaygın bir hale gelmiştir. MÖ II. ve MÖ I. yüzyıllarda mal varlığı hızla az sayıda kişinin elinde toplanmıştır. Romalıların servetlerinin bölünmemesi için tek çocuk sahibi olmaya başlamaları ve bununla yetinmeleri, sosyal yapıyı derinden etkilemiştir.[56] Ayrıca Cumhuriyet döneminin sonu İmparatorluk döneminin ilk yıllarında zina üst sınıf mensupları arasında yükseliş göstermiştir. Bazı soylu evli kadınların yaşadıkları aşk maceralarıyla neredeyse, diğer soylu kadınların erdemleriyle ün yaptıkları kadar ünlenmişlerdir. Bu soylu kadınlar arasında en çarpıcı örnek ise, İmparator Augustus'un kızı (ve daha sonra Tiberus'un eşi) Iulia'nın yaşadığı aşk maceralarıdır. Kaynakların belirttiğine göre Iulia, şehrin her köşesinde kendini pazarlamıştır.[57] İstediği herşeyi yapma hakkına sahip olduğunu düşünen Iulia her türlü ahlaksızlığı yapmış ve sonunda babası tarafından sürgüne gönderilmiştir.[58] İmparatorluk Dönemin ilk yıllarında yaşan ahlak ve aile yapısındaki bozulmalar Augustus'un kızı Iulia'nın bile Roma'nın ahlak anlayışına aykırı yaşantısı zinanın toplumda yaygınlaşması[59] Augustus'u yeni hukukî düzenlemeler getirmesine neden olmuştur. Augustus'un sosyal alana yönelik reformları evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı teşvik eden, zinayı ve evlilik dışı cinsel birleşmeleri baskılayan bir dizi hukukî düzenlemeler yapmıştır. Augustus'un düzenlemeleri, daha sonraki imparatorların yaptığı değişikliklerle birlikte yüzyıllarca yıl uygulanmış ve özellikle hedeflendiği gibi üst sınıfı doğrudan etkilemiştir. Augustus düzenlemesi, MÖ.18'de çıkartılan Lex *Iulia de Martantis Ordinibus* evli ve çocuk sahibi olmayı özendirerek bekârlıkla mücadele etmeyi amaçlayan kanundur. *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* (Zinalar ve Tecavüzler Hakkında Iulia Yasası) adlı kanunla devlet ve kamu gücü aile hayatına girmiş ve benzeri cinsel eylemler suç olarak düzenlemiş ve cezalandırılmıştır. *Lex Papia Poppaea* MÖ 9 yılında yapılmış olan ve bekârlıkla mücadeleyi amaçlayan yasalarından biri olan *Lex Papia Poppaea,* şeklinde temel olarak üç kanunu kapsar. Lex Papia Poppaea, *Lex de Maritantis Ordinibus* yasasında değişiklikler yapmak üzere çıkarılmıştır. Evli ve çocuk sahibi olanlara belli ayrıcalıklar tanıyan bu kanun, evli olmayanları ve evli olup da çocuk sahibi olmayanları özellikle miras hukukuna ilişkin bazı

[56] Berkowitz, 2013: 116; Erdemir ve Barman, 2015: 271.
[57] Gönenç, 2010: 132.
[58] Suet., *Tiberius'un Hayatı* LXV.
[59] Bu dönem ile ilgili cinsel hayat hakkında Pompei'deki zengin ailelerin yatak odalarının duvarlarını süsleyen freskler dönemin cinsellik algısını yansıtmaktadır. Fresklere aktarılan kadın ve cinsellik temaları toplumdaki ahlaki çözmeyi gösterir. Aynı şekilde dönem şairlerinden MÖ.43- 17 yılları arasında yaşamış olan şair *Ovidius, Ars Amatoria* adlı eserinde işlediği kadın ve erotizim temaları toplumun ahlaki yapısına zarar verdiği gerekçesiyle 'de Augustus tarafından sürgüne gönderilmiştir.) *Ovidius Ars Amatoria* 'da müstehcen içerikli şiirleri dönemin kadın, cinsellik, erotizim ve ahlak anlayışını yansıtmaktadır. Ovidiusun eseri Roma toplumunda yaşanan ahlaki çözülmenin de edebiyata yansımasıdır. Daha detaylı bilgi için Bk. Ov. *The Ars Amatoria.*

haklardan mahrum bırakarak aile yapısını düzeltmeye çalışmıştır.[60] Augustus çıkarttığı kanunlarla evlilik ve aile hayatına ilişkin birçok konuda yaptığı düzenlemeler ile toplumdaki yozlaşmanın önüne geçebilmek ve Roma'nın geneksel aile yapısını tekrar canlandırabilmek için, evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı özendirecek uygulamalar getirmiştir. Augustus'un bu uygulamaları sadece hukukî değil aynı zamanda sosyal değişimlerede yol açmıştır. Roma toplumda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak da kadın hukukî düzenlemelerin konusu olmuştur.[61] İmparatorluğun ilk yıllarından itibaren, kadın eski Roma örf ve adetlerinden tamamen değiştiren bağımsız bir tutum ve hukukî ehliyet kazanmıştır. Kadınlar bu süreç içerisinde zina ve diğer konulardaki suçlarda kendilerine uygulanan ağır cezai yaptırımlardan kurtulabilmek için kendilerini fahişe listelerine kayıt ettirmeye başlamışlardır. Roma'da evlilikten ve patriarkal aile sisteminden kaçan kadınlar ancak birer fahişe olduklarında caddelerde diledikleri saatlerde dolaşıp tiyatroda oynayabilirdi ve bu konuda eğitmenlik yapabilirdi. Uzak tutuldukları kamusal alanın içeresine girmeyi başarabiliyorlardı.[62] Bu uygulamalar Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş sürecinde yaşanan krizler, çıkartılan kanunlar, sosyal yapıdaki bir takım değişimlerin yaşandığını gözler önüne sermektedir. Özellikle de Roma'nın geleneksel aile yapısı değişmiştir.

I. 3. Ekonomik ve Dinî Alanda Yaşanan Değişimler/Dönüşümler

Cumhuriyetten imparatorluğa geçişin yaşandığı dönemde Roma'nın ekonomik yapısında ve para sisteminde köklü değişiklikler yaşamıştır. Roma'da en erken darp edilen paralar muhtemelen MÖ 3. yüzyılın son çeyreğindedir. Eksik ve olumsuzluklarına rağmen Roma'da gündelik hayatta ağırlıklı olarak takas sistemi kullanılıyordu. Augustus dönemine kadar tutarlı olmayan bu para sistemi İtalya'daki ihtiyacı karşılayabilmiştir. Fakat tam olarak işlevsel değildir. Augustus MÖ 31 yılında altın ile gümüşü oranlı olarak kullanan sisteme dayalı yeni bir para politikası uygulamış ve bu sistemde *sestertius* asıl para yapmıştır.[63] Augustus, aynı zamanda ekonomi için yeni bir memuriyet olan *procurator*'luğu oluşturmuştur. *Procurator*lar tahıl dağıtımı, sikke basmı ve madenlerin işletilmesi gibi konularında yetkili kılmıştır. *Procurator*lar, Senatus'a bağlı *provincia*larda, imparatorun mali danışmanı olarak görev yapmış ve imparatora mali konularda bilgi vermişlerdir. Ayrıca Augustus Senatus'un yetkilerini sınırlandırarak hazineyi kontrol altına almıştır. Devletin gelir ve giderlerini belirleyebilmek için de Roma'ya ait olan tüm

[60] Gönenç, 2010: 133.
[61] Aksaray, 2012: 91; Gaudement, 1972: 205.
[62] Tamer, 2007: 226; Wells, 1997: 8.
[63] İznik, 2011: 99.

topraklarda sayım yaptırarak vergileri yeniden düzenlemiştir.[64] Augustus, Cumhuriyet döneminde iki *questor*un idaresinde olan *Aerarium* (kamu hazinesi) MÖ 23 yılında itibaren yıllık olarak kura yoluyla belirlenen iki *praetor*'un yönetimine vermiştir. *Aerarrium provincia*lardan alınan vergilerle oluşturulmuştur. *Aerarrium* gelirleri ile şehrin su ihtiyacını gidermek, tahıl stoklamak, kamuya ait bina ve yollar yapılmıştır. Ayrıca Cumhuriyetten imparatorluğa geçişin yaşandığı süreçte çıkartılan bazı kanunlar ve *senatus* tutanakları ile kamulaştırılmanın[65] önü açılmıştır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin son dönemlerinde Caesar'ın çıkardığı *Lex lulia Agraria* adlı kanun ile devlet tarafından ihtiyaç duyulan özel mülk sahiplerinin topraklarını kendi istekleriyle devlete devretmedikleri durumda çıkarılmıştır. Aynı şekilde Roma'nın kolonilerinin birinde uygulanan Lex *Coloniae Genetivae Iuliae* ile de söz konusu kolonide yapılması gereken su kemerlerinin, suyollarının özel arazilerden geçirilmelerinin gerekmesi durumumda, özel arazi sahiplerinin bunu engellemesi için çıkarılmıştır. Augustus döneminde de çıkarılan *senatus* kararlarında (MÖ 11) Roma'daki kamuya ait su kemerlerinin geçtiği toprakların özel kişiler tarafından binalar yapılarak, ağaç, bitki ve benzeri dikilerek işgal edilmiş olması karşısında ne gibi tedbirlerin alınabileceğini konusunda çıkarılmıştır. Senatus'un aldığı kararda su kemerlerinin her iki kıyısına on beşer ayaklık şerit içinde bina yapılması ve her türlü ekim dikim faaliyetleri ağır para cezaları konarak yasaklanmıştır. Roma'da kamulaştırma MÖ 2. yüzyıldan beri uygulandığı bilinmektedir. Fakat imparatorluk rejimine geçiş ile birlikte kamulaştırma yaygınlaşmış ve giderek çağdaş kamulaştırma kurumunun niteliklerine benzer bir nitelikler kazanıştır.[66] İmparatorluğa geçiş ile birlikte *Princeps* elinde topladığı yetki ve gücü kullanarak kamu yararını gözeterek özel mükiyet alanlarına müdahale edebilmiş ve devletin gücünü kamu alanında hissedilmesini sağlamıştır.

Augustus uyguladığı ekonomik politikalar devletin ekonomik sisteminde köklü değişimlere neden olmuştur. Ayrıca Roma Devleti imparatorluk süreci ile birlikte hızla topraklarını genişletmeye başlamış Akdeniz Bölgesi'nde yalnızca politik ve askeri bir güç olarak değil aynı zamanda önemli ekonomik bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca o dönemdeki dünya ekonomisindeki ticarî faaliyetlerinde özelikle İtalya ve *provincia*lar arasında gelişmiş ve uzak bölgeler arasındaki ticaret kolaylaşmıştır. Roma'nın ticarî faaliyetleri kuzeyde İskandinavya, doğuda Hindistan üzerinden Çin'e güneyde Habeşistan

[64] Bekaroğlu, 2006: 19; Scullard, 1959: 220.
[65] Kamulaştırma, genel olarak idare tarafından, bir taşınmaz mal üzerindeki mülkiyet hakkının, kamu yararı için ve karşılığı olan ekonomik değerinin önceden ödenmesi koşuluyla kaldırılması olarak tanımlanabilir.
[66] Bekaroğlu, 2006: 19; Karadeniz, 1975: 7-19.

ve Batı Afrika'ya kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu sayede Roma'nın ekonomisi güçlenmiştir. Augustus'un uyguladığı başarılı ekonomik politikaları sayesinde I. yüzyıldaki ardılları da Augustus'un ekonomik politikalarına benzer uygulamalara gitmişlerdir.[67] Cumhuriyetten imparatorluğa geçiş sürecinde Roma'nın ekonomisi büyümüş ve sistemli bir hale gelmiştir.

Roma'nın ekonomik hayatı içinde kadınların yerine baktığımızda, kadınların ekonomik hayatın içindeki yerlerini ve önemini tespit edebilmemiz oldukça zordur. Bunun nedeni ise kadının emek vererek gelir elde etmesi Roma toplumunca kadına uygun görülen bir rol değildi. Kazanç elde etmek ve evi geçindirmek, hami rolündeki erkeğe özgü bir görevdi. Ancak kadınlar mal varlığı edinebiliyorlardı ve bunları kendi başlarına yönetmede özgürdüler. Fakat hukukî işlerde olduğu gibi ticarîişlerde sınırlandırılmışlardır. Mal sahibi olan özgür ve zengin kadınlar kendi mallarını doğrudan değil vasileri aracılıyla idare etmişlerdir.[68] Romalı kadınlar her alanda kısıtlandığı gibi ekonomik yaşam içerisinde de kısıtlanmışlardır. Eskiçağ'da önemli yere sahip olan Asur Devleti'nde özellikle Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yaşayan kadınlar ile cumhuriyetten imparatorluğa geçiş sürecinde yaşayan Romalı kadınları kıyasladığımızda aralarında bariz farklılıkların olduğu görülmektedir. Örneğin Asurlu ünlü tüccarların pek çoğunun hanımı, evlerini atölyeye çevirerek ailenin diğer kadınları ve çalıştırdıkları kölelerle beraber tekstil ürünü dokumuşlar ve bu şekilde tekstil üretimi ile birlikte Asurlu kadınlar ticarete içine girmişlerdir. Ürettikleri malların çoğunu Anadolu'ya nakletmiş, alacakları toplamış ve vergileri ödemişler ve ticarî ve ekonomik hayatta doğrudan katılabilmişlerdir. Bu kadınların bazılarının tamamen yetkili iş kadını olduğu da bilinmektedir. Asurlu kadınlar ve ekonomik yaşam içinde ve sosyal hayatta itibarlı bir sosyal statüye sahip olmuşlardır.[69]Roma'da genellikle ticaret, sanat ya da iş kollarına çalışan kadınların kalifiye iş yelpazesi erkeklere oranla oldukça dardır ve bu alanlarda çalışan kadınların çoğu köle kadınlardır, birçoğu azatlıdır ve çok azı da özgür doğumludur. Köle kızların çoğuna ticaret öğretilmiş ve çeşitli işlerde çalıştırılmışlardır. Ancak genelikle özgür doğumlu kızlar evlilik için yetiştirilmiştir. Ev içi üretim, dokumacılık yün eğirme, sütannelik, ebelik, kuaför, masöz gibi işlerde köle ve alt sınıfa mensup kadınların çalıştığı görülmektedir. Ayrıca yazıcı ve sekreter olarak köle ve azatlı kadınlar çalıştırılmıştır.[70] Roma'nın ekonomik ve ticarî hayatında köle, azatlı veya alt sınıfa mensup kadınlar basit işlerde

[67] İplikçioğlu, 2007: 98; İznik, 2011: 99.
[68]Kuşcan,2010: 43-44, Gardner, 1986:233-236.
[69] Mandacı,2015: 91.
[70] Gardner, 1986: 236-244.

çalışarak yer almıştır. Soylu kadınlar ise bu alanda vasileri aracılıyla ve sınırlı bir şekilde yer alabilmişlerdir. Romalı kadınlar toplumun her alanında kısıtlandığı gibi bu alanda da kısıtlanmıştır.

Cumhuriyet'in son dönemlerinde Roma toplum yapısında çözülmeler başlamıştır. Bazı yazarlar ve bazı politikacılara göre yaşanan bu toplumsal çözülme tanrıların unutulması, dine gerekli önemin gösterilmemesinden ve eski adet ve geleneklerin bozulmasının doğal bir sonucu olarak görüyorlardı.[71] Cumhuriyetin son döneminde yaşanan toplumsal çözülmeden Roma'nın dini kurumları da etkilenmiştir. Daha önceleri dini bir hizmet verdiği düşünülen *aupicius* kurumu bu dönemde politikaya hizmet vermeye başlamıştır. Bu dönemde artık insanlar eskisi gibi tanrılara inanmıyordu ve onların gelecekten haber vermediklerini düşünüyorlardı. Bu sebeplerde *auspices* kurumuna inanç azalmıştı. Dinî inancın azalmasıyla birlikte tapınaklara verilen önemde azalmış ve tapınaklar çürümeye terk edilmişti.[72] Augustus bu şartlarda cumhuriyet dönemi inanç anlayışını yeniden restorasyona tabi tutmayı bir zorunluluk olarak görmüş ve eski Roma'nın erdem ve inancını yeniden canlandırmaya başlamıştır. Roma inancına göre dini inanışın diğer kuşaklara aktarımı erkek evlat sayesinde olmaktadır. Ailenin dinin inancı, ocağın ateşinin devamlı yanık kalması için insanlar evlenmeli ve erkek çocuklara sahip olmalıdır. Tapınımı sürdürmek için bu gereklidir. Bu anlayışa göre bekârlık önemli bir dinsizlik hem de mutsuzluk kaynağıdır. Bir bekâr, ailesinin *manesleri*'nin mutluluğunu da tehlikeye atmaktadır. Bekârlık mutsuzluktur, çünkü ölümünden sonra kendisine tapınacak kimsesi yoktur. Bir bekâr *maneslerin* neyin mutlu ettiğini bilemez. Bu hem bekâr hem de ailesi için lanetlenmedir.[73] Augustus dini açıdan da tehlike ve uğursuzluk olarak görülen bekârlık ile mücadele başlamış ve hukuki düzenlemeler yapmıştır. Aynı zamanda kurduğu sistemi güçlendirmek için gerekli olan alt yapıyı dini temeller üzerinden güçlendirmiştir.

Augustus, MÖ.30 yılında rahiplik görevlerine kendi politik çıkarlarına yakın olan kişileri atamıştır. MÖ.29 yılana gelindiğinde ise, yeni bir rahip sınıfı oluşturmuştur. Şehirdeki onarıma ihtiyacı olan bütün tapınakları tamir ettirmiştir. MÖ.12'de *Pontifex Maximus*luğa seçilmesiyle birlikte de devlet dinin en üst makamındaki kişi olmuştur. Augustus daha önce tapınılan tanrılar için verilen isimlere kendi sıfatını da ilave ederek bu tapınaklar için yeni sunaklar inşa ettirmiştir. *Pax Augusta*, *Fortuna Augusta* gibi Augustus'un *Pontifex Maximus* olduktan sonra *pontifex*lik işini rahat yürütebilmek için Palatinus'taki sarayının bir bölümünü devlet malı olarak ilan etmiş ve işleri buradan

[71] Bekaroğlu, 2006: 79-80.
[72] Scullard, 1959: 220.
[73] Coulanges, 2011: 52-53.

yürütmüştür. Ayrıca Augustus yeni bir Vesta tapınağını da hizmette açmıştır. Bu sayede Vesta tapınımı da Augustus'un evinin özel bir kültü haline gelmiştir. Augusutus kendi *Lares Augusti* kültünü bütün Roma'ya yaymıştır. Augustus kendi *lar*larına [74] devlet dininde yer açmış aynı zamanda kendi *genius*unun[75] kültünü de yaygınlaştırmıştır.[76] Bu süreç içerisinde ölü gömme adetlerinde bazı değişiklikler görülmüştür. Yakılan ölünün küllerini saklamak için sade mahafaza kapları kullanılıyordu. Augustus Dönemi'nde ise, zengin aileler mermerden yapılmış ve kabartmalarla süslenmiş *urna* (ufak küpler) kullanmaya başlamışlardır.[77] İmparatorluğun gelişmesiyle birlikte lahitlerdeki süslemeler ve tasvirler de artmıştır. Lahitler üzerinde kadınlar çok çeşitli şekillerde (Mitolojik kahramanlar, imparatoriçe portreleri, eşlerin yanında yüzleri dönük biçimlerde veya eşlerinden ayrı bir şekilde, düğün alayı içerisinde…) tasvir edilmiştir.(Bk. Resim 16-17-18) Lahitler üzerindeki kadın portreleri incelendiğinde dikkat çeken nokta ise, Romalı bir çift lahitleri üzerine Hellen öyküsü olan Alkestis ile Admetos'a benzer şekilde resmedilmiştir.[78] Bu tasvirlerde Alkestis potresinin tercih edilmesinin nedeni, Alkestis'in fedakâr ve sadık bir eş olmasıdır.[79] Çünkü Roma toplumunun kadından beklentisi sadık, müşfik ve fedakâr bir eş olmasıdır. Roma toplumunun kadınlardan beklediği bu durum aynı şekilde lahitlere de aksettirilmiştir. Ayrıca müzelerde yaptığımız çalışmalar esnasında tesbit edilen mezar stelleri üzerindeki tasvirler de Roma kadınlarının günlük hayatlarından bazı kesitler sunmaktadır. (Bk.Resim 14-15)

Augustus dinî alanda yaptığı uygulamalarıyla birlikte siyasî bir lider olmanın yanında dinî bir lider vasfı da kazanmıştır. Augustus hayatayken Roma ve Roma'nın egemen olduğu birçok bölgede bir tanrı gibi tapınım görmüş ve ibadet edilmiştir. Augustus tanrısal bir saygı ile yüceltilmiş, adına birçok tapınak ve sunak inşa edilmiş[80] ve aynı

[74] *Lar*, antik Roma'da din koruyucu tanrılarına denir. Çoğul hali *lares*'dir. Kökeni belirsiz olan bu tanrılar kahraman ataları, sınırları evi korur berketi artırır.
[75] *Genius*, koruyucu melek olarak görülen Roma tanrısıdır. Roma'da her insanın kendisine ait bir *genius*u olduğuna inanılırdı.
[76]Akşit, 1976: 55-56; Baz, 1998: 44.
[77] Koch, 2001: 12.
[78] Koch, 2001: 70/102.
[79]*Alkestis*, Euripides Alkestis adlı tragedyasında; Apollon Park'lardan ölmek üzere bulunan Admetos'un kendi yerine ölmeyi kabul edecek birini bulması şartıyla yaşadığı zaman kadar bir zaman daha istemişti. Bunun üzerine Admetos, annesinden, babasından ve oğullarından kendi yerine ölmelerini istemiştir. Ancak hiç biri kabul etmemiştir. Bir tek Admetos'un eşi Alkestis eşinin yerine canını vermeyi kabul etmiştir. Daha fazla bilgi ve öykünün farklı versiyonları için bk. Euripides, Alkestis. Ayrıca Dede Korkut Hikâyeleri'nde Duha Koca Oğlu deli Dumrul Destanı'nında Alkestis'inkine benzer bir hikâye anlatılır. Ayrıntlı bilgi için bk. Ergin 1997, Duha Koca Oğlu deli Dumrul Destanı. Bu hikâyelerdeki insanlar farklı kültürlere sahip olsa da kadından beklenenler aynıdır.
[80] Augustus'un Küçük Asya'daki yaklaşık otuz dört farklı sitede rahibi bulunmasına karşın, diğer İmparatorların sadece biri, Augustus'un ilk halefi olan ve on bir sitede rahibi bulunan Tiberius bu sayıya yaklaşabildi. Daha sonraki birçok imparator, sadece iki veya üç rahip aldı ve bu şekilde İmparatorların şahsına sunulan tek tük ve dağınık kültler azalarak sona erdi. Üçüncü yüzyılın başında hüküm süren

zamanda Augustus adına şenlikler ve kurban törenleri düzenlenmiştir. Augustus'un hayattayken elde ettiği bu saygı ve tapınım daha önce Roma'da görülen bir durum değildir.[81]

Augustus içinde bulunduğu şartları çok iyi değerlendirmiş ve kendi politikalarına uygun şekilde yönlendirebilmiş ve halkın gözünde ilahlaşmayı hedeflemiş ve bunu siyaseten de olsa başarmııştır. Roma egemenliğinin yayılması üzerine Roma kültü yanında Augustus için imparatorluk kültü adı verilen yeni bir akım başlamıştır. Augustus öldüğü zaman her *provincia*da en az bir Roma ve Augustus sunağı bulunmaktaydı. MÖ 12'de Doğu'da yaygınlaşan imparatorluk kültü anlayışı batıya taşınmıştır. Augustus için Roma'da ve üvey oğlu Drusus tarafından Lugdunum (Lyon) karşısında ve 9'da Colonia'da (Köln) birer sunak inşa edilmiştir. Bu sayede imparatorluk doğu ve batı dünyasında yaygınlaşmaya başlamıştır.[82] Augustus'un uyguladığı din politikası sayesinde Roma'nın dinî anlayışında da köklü değişimler olmuştur.

İtalya'nın Latium bölgesinde küçük bir şehir olarak kurulan Roma gelişip büyüyerek tüm Akdeniz'i çevreleyen muazzam bir imparatorluk haline gelmiştir. Yaklaşık 1200 yıl boyunca da tarih sahnesinde yer almıştır. Roma var olduğu süreçte monarşiden oligarşiye, cumhuriyetin bileşimi olan bir demokrasiye ve daha sonra da otokratik bir imparatorluğa dönüşmüştür. Roma Cumhuriyet'ten imparatorluğa geçiş döneminde siyasî ve sosyal alanda birçok önemli değişimler yaşamıştır. Özellikle Augustus döneminde yaşanan değişiklikler Roma imparatorluğunun temellerini atmıştır. Roma'da Cumhuriyet'in son dönemlerinde yaşanan iç ve dış savaşlar, sosyal ve ekonomik krizler Roma'nın siyasî ve sosyal yapısını zedelemiştir. Augustus Roma'nın içinde bulunduğu bu kargaşa ortamını çok iyi değerlendirerek, imparatorluk ideolojisine temel oluşturabilecek siyasî, sosyal, ekonomik, dini alanlarda köklü değişiklikler yapmıştır. Elde ettiği siyasî ve dinî unvanlar sayesinde idarî erki tekeline almayı başarmıştır. İlk olarak Cumhuriyet'in kökleşmiş bir kurumu olan *Senatus*'a kendi taraftarlarını yerleştirmiş ve *Senatus*'un tüm yetkilerini eline almış ve *Senatus*'un gücünü sınırlamıştır. Roma devletini üç yönetim bölgesine ayırarak, *Princeps*'e bağlı yeni kurumlar oluşturmuştur. Bu sayede Cumhuriyet'in kurumlarını işlevsiz hale getirerek yeni oluşturulan kurumlar sayesinde imparatorluk sisteminin temellerini atmıştır. Hadrianus döneminde ise tamamen monarşiye geçilmiştir. Siyasî

Caracalla, kendisine özel olarak bir tapınak veya rahip ithaf edildiği bilinen son imparatordu." Bk. Price, 2004: 114-115. Augustus içinde bulunduğu siyasî, ekonomik, toplumsal ve dinî atmosferi kendi siyasî çıkarları doğrultusunda çok iyi değerlendirmiş ve imparatorluk ideolojisini yerleştirmek için kullanmıştır. Bunun en iyi göstergesi de dinî anlamda yaptığı uygulamalardır.

[81] Üreten, 2012: 276.

[82] Akşit, 1976: 56.

alanda yapılan bu değişiklikler ile birlikte Roma cumhuriyetçi yapıdan otokratik yapıya dönüşmüştür. Bu süreçte Roma'nın toplumsal sınıfları arsındaki farklılar ve sınıfsal değişimler yaşanmıştır. Artan nüfus oranı ile birlikte sosyal ve ekonomik krizlere paralel olarak şehirleşme hızlanmıştır. Şehirleşme ile birlikte yeni toplumsal sınıflar oluşmaya başlamıştır. Değişen yaşam şartlarına paralel bir şekilde Roma'nın geleneksel aile yapısı da değişmeye başlamış ve *pater familias*ın aile üzerindeki otoritesinin azalmasıyla Roma'daki geleneksel kadın tipide değişmeye başlamıştır. Roma'nın ahlakî anlayışına ters düşen yeni bir kadın tipide ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Roma'nın ahlakî yapısı giderek yozlaşmaya başlamış ve toplumsal alanda çözülmeler görülmeye başlamıştır. Augustus uyguladığı hukukî düzenlemelerle toplumsal alandaki yaşanan çözülmelerin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu süreçte Roma'nın ekonomik yapısı da değişmiş ve daha sistemli bir yapıya dönüşmüştür. Para sistemi yeniden düzenlenmiştir. İktisadî alanlarda açılan yeni kurumlarla devlet ekonomik yapıyı kontrol altına almaya çalışmıştır.

Cumhuriyet'ten imparatorluğa geçiş sürecinde Roma'nın siyasî ve sosyal kurumları yeniden yapılandırılmıştır. Roma'nın geleneksel kurumları yavaş yavaş imparatorluk rejimine uygun kurumlar haline gelmeye başlamıştır. Bu kurumlar imparatorluk kurumları haline getirilirken, Cumhuriyet taraftarlarının tepkisini çekmemek için Cumhuriyet rejimini korumak ve eski Roma geleneksel toplum yapısını geri getirmek için yapılan adımlar gibi gösterilmiştir. Augustus uyguladığı başarılı politikaları sayesinde de Cumhuriyet'ten imparatorluğa yumuşak bir geçiş sağlamıştır. Bu süreçte Roma toplum yapısı da değişmeye başlamıştır. Geleneksel Roma aile yapısı çözülmeye başlamasıyla birlikte toplumsal ahlak anlayışı ve yaşam biçimleri değişmiştir ve değer yargıları değişmiştir. Toplumda gelenekçi ve yenilikçi insan tipleri ortaya çıkmıştır. Şehirleşmeyle birlikte yeni sosyal sınıflar filizlenmeye başlamıştır. Bu süreçte değişen sadece siyasî rejim değildir aynı zamanda Roma'nın iktisadi, dini, hukukî, sosyal ve kültürel yapısı değişmeye başlamış ve imparatorluk ideolojisine göre şekillenmeye başlamış ve Roma imparatorluğunun temelleri atılmıştır. Augustus yaptığı uygulamalarla Cumhuriyet'ten imparatorluğa geçiş sürecinde bir nevi toplum mühendisliği yapmış ve Roma'yı siyasî idarî yönden imparatorluk ideolojisine uygun bir şekilde yeniden biçimlendirmeye çalışmıştır. Augustus'un ardılları da Augustus'un politikalarına benzer politiklar sürdürmüşlerdir. Bu değişimlerle birlikte kadınlar da daha önceki dönemlerden farklı hususlarda, ancak ne kadar olumlu olduğu tartışılabilir tarzda, Roma hukukunun konusu olmaya başlamışlardır.

I. 4. Genel Hatlarıyla Hukuk Alanındaki Değişimler

Roma'da yaşanan sosyal, siyasi, idarî, dini ve ekonomik değişimlere paralel olarak hukukî sistemde de değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Cumhuriyetten imparatorluğa geçişin yaşandığı bu süreç içerisinde Klasik Öncesi Hukuk Dönemi (MÖ 150-27) olarak adlandırılan hukukî yapıdan Klasik Hukuk Dönemi (MÖ 27-250) olarak nitelenen hukukî sisteme doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde hukuk yaratan yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştır. Bu kuvvetde imparatorların kanunlarıdır. İmparator kanunları dört şekilde incelenebilir. En başta *edictum* (beyannameler)[83] dikkati çekmektedir. Cumhuriyet döneminde *magistra*'lar beyannameleri neşretmekteydi. İmparatorlar da bir *magistra*nın yetkilerine sahip olduğu için beyanname çıkartabiliyordu. İmparator beyannameleri cumhuriyet dönemi *magistra*'ların yıllık beyannamelerinden farklı olarak imparator beyannameleri imparator yaşadığı sürece yürürlükte kalabildiği gibi imparatorlar öldükten sonraki dönemlerde de yürürlükte kalabilirdi. İmparator kanunlarının bir diğer şekli de *decreta*dır (kararlar). İmparatorların davalarda verdikleri kararlardır. İmparator kanunları içinde geniş bir ehemmiyeti olan diğer bir şekli de *rescript*alardır.[84] İmparatorluğun her köşesinden ihtilaf halinde bulan taraf, ya da bu ihtilaflara bakan *magistra*lar imparatora müracat ederek, mevzubahis hukukî mesele hakkında *rescripta* bildirmesini rica edebilirdi. İmparator da imparatorluk kitabeti aracılıyla müracaatte bulunmuş *magistra*lara *epistola* (mektup) şeklinde ve taraflara da istidalarının *subscriptio*su (alt kısmına cevap şeklinde) ile *rescripta*sını bildirirdi. İmparator emirnamelerinin sonunucu bir şekli de *mandata*dır (imparatorların talimatları). *Provincia*ları idare eden ve adlî işlere bakan memurlara verilen talimatları kapsamaktaydı. İmparator kanunları yavaş yavaş belli aşamalardan geçtikten sonra yerleşmiştir.[85]

Cumhuriyet'ten imparatorluğa geçişin yaşandığı bu dönemde, Cumhuriyet Dönemi'nde uygulanan yönergeler geliştirilmiştir. Diğer taraftan da *Ius civile* yeni kanunlara ve yeni ihtiyaçlara uygun bir hale getirilmeye çalışılmıştır. *Praetor*ların yargısal faaliyetleri sırasında yaratılan ve geliştirilen *Ius praetorium, Ius civile*'yi de etkilemiş ve değiştirmiştir. Sınırların gelişmesiyle birlikte Roma sınırları içinde yaşayan bütün kavimlerler için de ortak bir hukuka duyulan ihtiyaç sonucunda oluşturulan *Ius gentium*

[83] *Edictum, imperium*a sahip *magistra*ların, kendi salahiyet çevreleri içindeki idarî ve kazai kararlarını halka duyurmalarıdır. Önceleri şifahen, sonraları yazılı bir beyanname şeklinde yayımlanmaktaydı. İmparatorlarda magistra olduklarından beyanname neşrederlerdi. *principatus* döneminden itibaren kanun hükmündedirler. Ayrıntılı bilgi için bk. Ziya, 1983: "*edictum*" maddesi.

[84] Bunlar, cevap, mütalaa belki de fetva gibi anlamlara gelebilir.

[85] Schwarz,1943:151-154.

kuralları da bu hukukî yapıyı tamamlamıştır.[86] Bu dönemdeki hukukçuların çalışmaları Klasik Dönem Hukuk'unun gelişmesinde önemli bir katkı sağlamıştır.[87] Klasik Hukuk Dönemi'nde kadınların hukukî durumlarına yönelik doğrudan bir düzenleme yapılmamıştır.[88] Ancak bu dönem içinde görülen ve dolaylı yollardan kadınların hukukî durumunu etkileyen düzenlemeler ilerideki hukukî düzenlemeler için önemli bir basamak teşkil etmiştir.

İmparartor Caracalla 212 'de Constitutia *Antoninina* [89] ile Roma toprakları üzerinde yaşayan herkese vatandaşlık hakkı vermiştir. Bu sayede Roma hukuku imparatorluk hukuku haline gelmiş ve Roma hukuku batı eyaletlerinde kolayca benimsenmiştir. Ancak doğu eyaletlerinde Roma Hukuku hemen kabul görmemiştir. İmparartorlar, zorla Roma hukukunu benimsetilmeye çalışılmıştır. Ancak imparatorlar başarı sağlayamayınca eyalet hukuklarının kısmen uygulanmasına izin verilmişlerdir. Bu sayede Roma hukuku Hellen kültür ve hukukundan etkilenmiştir. Bu etkileşim sonucunda Klasik Sonrası (Post-Klasik) Hukuk Dönemi (250-527) olarak adlandırılan hukukî yapı gelişmiştir.[90] Klasik Sonrası (Post-Klasik) Hukuk Dönemi'nde çalışmamızda ele aldığımız dönem 305 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu süreye kadar kadınları ilgilendiren doğrudan bir hukukî düzenleme yapılmamıştır. Ancak sonraki süreçlerde kadınların hukukî konumlarını iyileştiren düzenlemeler görülmüştür.

[86] Karadeniz, 2012: 59.
[87] Ziya, 1990: 96-98.
[88] Aksaray, 2011: 77.
[89] *Consititutio*, İmparatorlar tarafından yapılan ve onların iradelerini ihtiva eden kanunlara *constitutiones* denir. Ayrıntılı bilgi için bk. Schwarz, 1943: 151-152.
[90] Karadeniz, 2012: 60.

II. BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ROMA AİLE YAPISI VE KADINLARIN ROMA HUKUKU KARŞISINDAKİ HAK VE FİİL EHLİYETLERİ

2. 1. Roma Aile Yapısı

Roma toplumun sosyal yapısı bireylerden ziyade topluluklara bağlı bir sosyal ve ekonomik yapı mevcut olduğundan Roma'nın antik dönemdeki aile yapısı günümüz aile yapısının aksine kan hısımlığının değil hâkimiyet esasına dayanan bir aile yapısı mevcuttur. Roma toplumunu aileler oluşturur ve kişiler ailelerine aittir.[91] Roma dünyasında *famillia* (aile) günümüzdeki aile kelimesinden daha farklı bir anlam ifade etmekteydi. *famillia* kelimesi genelikle "ev halkı " anlamına gelmekteydi ve bu ev halkının içine köleler de dâhil edilmekteydi.[92] Roma ailesi *ius civile*'ye göre, *pater famillias* ve onun egemenliği altındaki kişilerden oluşmaktaydı. *Pater familliasın* egemenliği altına girme ya doğal olarak (*aut natura*) ya da hukuken (*aut iure*) gerçekleşirdi.[93] Roma aile yapısı günümüzdeki gibi sosyolojik bir kavram olmaktan ziyade daha çok hukukî bir kavram olarak ifade edilir. Romalı hukukçulara göre; evlilik, erkek ve kadın arasındaki bir birliktir ve bu birlik bütün hayatı içine alan bir ortaklıktır ve bu ortaklık da ilahi ve beşeri hukuk ortaklığı şeklinde tanımlanmıştır. Bu sebeple de Roma Hukuku'nda aile, egemenlik anlayışına bağlı bir şekilde örgütlememiş hukukî bir kavram olarak ortaya çıkar. Roma Hukuku'nda aileyi ifade eden *pater familias* (aile babası) ile *patria potestas* (aile babası egemenliği) temellerine dayanan *familia*[94] kavramı *Ius Civile ve Ius Gentium*'a göre farklı şekillerde tanımlanmıştır.[95] Genel olarak *familia* olarak adlandırılan Roma ailesi dar anlamıyla *Ius Civile*'de, *familia proprio iure* şeklinde dar bir anlamda ifade edildiğinde; doğum gibi tabii yollar ya da evlat edinme veya *manus* gibi hukukî bağlarla *pater famili*nin *patria potestas*ına giren kimselerin oluşturduğu topluluğu ifade ederdi.[96] Dar anlamıyla aile, aile babası ve onun hâkimiyeti altındaki aile üyelerinin oluşturduğu yapıyı kapsardı. Geniş anlamda *Ius Civile'*de aile, *familia communi iure* şeklinde ifade edilir ve geniş anlamıyla aile, aile babasının ölümünden sonra her biri aile babası olan erkek çocukların aileleri yer aldığı topluluğu ifade ederken, kadınlar aile babası olamayacakları için sadece

[91] Aksaray, 2011: 34; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[92] Riggsby, 2010:173; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[93] Gardner, 1998:6; Küçük, 2007: 36; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[94] Tabii ve hukukî olarak bir tek kişinin hâkimiyeti altında bulunan insan topluluğuna Roma'da *familia* denilmekteydi.
[95] Schwarz, 1946: 27; Emiroğlu, 2003: 30; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[96] Emiroğlu, 2003: 31; P. Erdemir, 2016: 45-75.

alieni iuris durumundan *sui iuris* durumuna geçerler ve aile içinde yer almayı sürdürürlerdi. Geniş anlamda ailenin önemi miras hukukunda ve vesayet altına alınması gereken kişilere vasi atanması konusunda ortaya çıkmaktadır.[97] *Ius Gentium*'a göre ise, geniş anlamda *familia*, kan hısımlığına dayanan bir aileyi ifade ederken, dar anlamında, sadece anne, baba, çocukların yer aldığı aileyi ifade etmektedir.[98]

Diğer taraftan miras erkek evlada kaldığından çocuğu ya da erkek çocuğu olmayanlar her yaşta her yaştaki bireyi evlat edinebilmekteydi ve aileye katılanlar da hukuken ve her anlamda aile bireyi sayılırlardı. Roma'da evlat edinme (*adoptio*) hükümdarın kararı (*rescriptum*) veya *magistra*nın salahiyetiyle *(imperium*) yapılırdı. İmparatorun izni dâhilinde kadın veya erkek evlat edinilebilirdi. Kadınların kendi öz çocukları bile hukuken hâkimiyetleri altında olamadıklarından kadınlar evlat edinemezdi. Ancak imparatorun lütfu ile ölen çocuklarının tesselisi için evlat edinebilirlerdi. Bu özel izinle evlat edinen kadınlar evlat edindikleri kişi üzerinde baba hâkimiyetini, yani *patria potestas*ı kullanamazlardı. Genellikle erkek evlada sahip olmayan aile babaları, öldükten sonra ismini yaşatmak, soyunu devam ettirmek ve miraslarını koruma altına almak için erkek evlat edinmişlerdir. Ayrıca bu konu ile ilgilli olarak kadınlara yasal bir hak verilmediği gibi söz hakkı da tanınmamıştır. Evlat edinmenin bir de dinî boyutu vardı. Roma'da akrabalık erkek kanalıyla halefleri tarafından devam ettirilir ve doğumla değil de sadece tapınmadaki *agnatik* kabul edilir. Evlat edinilen kişi aynı zamanda aile dininin de koruyucusu ve yaşatıcısıydı.[99] Bu nedenlerle evlat edinme Roma'da siyasî ve idarî hususları da ilgilendiren önemli bir konudur ve bazı imparatorlar da bu yolla tahta varis olabilmişlerdir.

Roma ailesinde aile reisi olan babanın mutlak bir egemenliği söz konusuydu. Bu egemenlik altında bağlı bulunan kimselerin ise hukukî ehliyetsizlikleri bulunmaktaydı.[100] Aile üyeleri yaşları ilerlemiş ve hatta evlenmiş bile olsalar, baba hâkimiyetine tabidirler. Roma aile yapısında en önemli noktası baba hâkimiyetinin ancak babanın vefatı ile son bulmasıdır. Baba ile çocukları, koca ile eşi arasında hukukî bir durum söz konusu değildir. Çocuklar, kadın ve aileyi teşkil eden diğer fertler aile reisinin hâkimiyetindedir ve hukukî bakımdan kölelerin, hayvanların, ev ve arazilerinkinden çok da farkı olmayan bir konumdadırlar. Aile yapısı içinde mevcut şahsi ve maddi unsurların tek bir iktidara tabi

[97] Aksaray, 2011: 35.
[98] Emiroğlu,2003: 31.
[99] Coulanges, 2011: 61.
[100] Başmal,1987:6.

olduklarını göstermektedir. Bu iktidarda *manicipium*[101] denilen hâkimiyettir.[102] Kız çocukları üzerinde de ailenin diğer bireyleri üzerinde olduğu gibi baba tahakkümü söz konusuydu. Nişan ve evlilik akdini baba yapmaktaydı. MÖ 27 yılında kayda geçirilen hukukî bir uygulamada "*Questor Varius kızı Felicia'yı bir aylık olduğunda Varius arkadaşı Cassius'un beş yaşındaki oğlu Lucius ile nişanlamıştır. Cassius bu nedenle değerli taşlarla süslü bir yüzüğü Varius'a vermiştir*."[103] şeklinde bahsedilmektedir. Bu uygulamadan anlaşılacağı gibi baba, aile bireylerini ilgilendiren kararları tek başına almakta ve uygulamaktadır.[104]

2. 2. Roma Hukukunda Kadın

Hukuk en genel anlamıyla, toplum halinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve maddi müeyyideleri olan kuralların bütünüdür.[105] Hukuk alanının öznesi, Romalıların ifadesiyle hukukî hayatta rolü olan kimse, *persona,* günümüzdeki ifadesiyle "kişi" her hukuk düzeninin hukuk politikasına bağlı olarak belirlenir. Ancak genel çerçevede Roma hukukunda kadınlar, "Roma vatandaşı" olarak kabul edilmelerine rağmen kısıtlı hakları olan ve bu haklarını erkeklerin himayesinde kullanılabilen hukukî alanda bir varlık gösteremeyen bir konumda karşımıza çıkmaktadır. Kadın, *dos*u ve soylu babası tarafından korunup kollanmak durumunda olduğu için büyük bir çocuk olarak ifade edilmiştir. Kadının sürekli vesayet altında bulunması, kadının hayatı boyunca kız çocuk muamelesi görmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple günümüzde, Roma hukukunda kadın hak ve özellikle fiil ehliyeti değerlendirildiğinde, Romalı soylu kadınların bile hukukî açıdan ikincil durumda oldukları görülebilecektir.[106] Bu şartlar altında *Senatus*'da karar mekanizmasında yer alan az sayıda seçkin erkeğin yaptığı, koruduğu ve uyguladığı hukuk, tabii olarak kendi hemcinslerini koruyacaktı.[107] Roma hukukunda kadınlar üzerinde

[101] *Manicipium*, bir aile reisinin aile evladı üzerindeki, egemenliği kişinin mal üzerindeki egemenliği anlamına gelen mülkiyet kavramını da içermektedir. Ayrıntılı bilgi için, bk. Ziya, 1983: "*manicipium*" maddesi.
[102] Pugliese, 1957: 339-340; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[103] Tamer, 2008: 75; P. Erdemir, Hatice, 2016: 45-75.
[104] Palaz Erdemir ve Erdemir, 2012: 643-659; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[105] Hukuk, Roma hukuku, genellikle Roma şehrinin kuruluş tarihi kabul edilen MÖ 753 yılından, Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un Miladi 562 yılında ölümüne kadar geçen zaman içinde Roma'da ve Roma egemenliği altındaki ülkelerde şekillenmiş ve uygulanmış olan hukuktur. Yılmaz, 2001,Hukuk Sözlülüğü,"hukuk" maddesi. Roma hukuku, Doğu Roma İmparatorluğu'nun dağılışına (1453) kadar geçen süreçte çeşitli etkenlerle yeni bir şekil almıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nda geçerli olan hukuka, Doğu Roma hukuku adı verilmiştir. Ziya, 1987: 37, Çelebican, 2012: 27.
[106] Gönenç, 2010: 13; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[107] Caner, 2004: 57; P. Erdemir, 2016: 45-75.

kurulan vesayet; *tutela legitima*, *tutela testamentaria* ve *tutela dativa* olmak üzere üç farklı şekildeydi.[108]

Tutela legitima (kanunî vesayet), kadınlar üzerindeki en eski vesayet şekillerinden biridir. Kadının en yakın *agnatik* hısımı bu kanun gereği kadının vasisi olurdu. Eğer kadın *manus*lu evlilik yapmışsa ve *pater familias* olan kocası ölmüşse kadının en yakın *agnat*ı kendi oğlu olacağından vasîsi de o olurdu. Bu durumda kadının oğlu henüz ergenlik çağına ulaşmamışsa (bu durumda kadının himaye fikrinin esassız olduğu ortaya çıkmaktadır) ona da bir vasî tayin edilmesi gerekirdi. Eğer kadın *manumissio* ile aileden ayrılmışsa *patronus* durumunda olan kişi vesayete ilişkin hakları elde ederdi. *Tutela testamentaria* (vasiyetname ile vasi tayini), *pater familias*ın (kadının kocası veya aile babası) ölümü halinde kadının hukukî işlemlerinde kadına yardımcı olmak üzere vasiyetname ile bir vâsi tayin edilmesi şeklidir. *Tutela dativa* (*praetor*un vasi tayini) Roma hukukunun ilerleyen dönemlerinde kanun veya vesayet yoluyla tayin edilmiş bir vasisi bulunmayan kadının bizzat müracaatı üzerine *praetor* tarafından kendisine bir vasî tayin edilirdi. Bunun haricinde kadının kendi seçmiş olduğu vesayet yoluyla tayin edilen vasisi veya kanunî olarak mevcut olan vasisi olmasına rağmen *praetor*a müracaat eden kadına da menfaatleri göz önüne alınarak vasî tayin edilmesi şeklidir.[109]

Roma toplumu sınıflı bir yapıdan oluştuğu için kadın evlendiğinde eşinin sosyal statüsünü alırdı. Kadının eşinin sosyal statüsünü alması hukukî açıdan da önemli bir olgu teşkil etmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde, senatörler ve onların aileleri, ikinci büyük sınıf ise, *equites*lerden ve onların aileleri oluşturuyordu. İmparatorluk Dönemi'ne geçildiğinde ise, devlet memuru olarak atanan kişiler atandıkları göreve uygun olarak, *illustris, clarisimus, honetus* gibi unvanlar alabilirlerdi. Bu unvanlara sahip bir memurun eşi ve evlenmemiş kızları da, aynı statüyü kazınıyordu. Ancak memurun annesi ve kardeşleri bu unvanları kullanmazdı.[110] İmparatorluk döneminde memurların eşlerine ve bekâr kızlarına ve verilen bu statü kadınların toplum içindeki statüleri açından da önemli bir noktadır. Eşleri veya babaları sayesinde de olsa toplum içinde bir saygınlık elde etmişlerdir.

[108] İnceel, 2009: 47; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[109] İnceel, 2009: 48-50; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[110] Emiroğlu, 2003: 83.

2.3. Roma Hukukunda Kadınların Hak Ehliyeti

Hukuk düzeni tarafından korunan ve kişiye bu korumadan serbest iradesi ile yararlanma yetkisi veren menfaat olarak tanımlanan hak kavramının Roma hukukunda karşılığı, "*ius*"tur.[111] Roma hukukunda hak ehliyetine sahip olmanın; hür olmak, Roma vatandaşı olmak, baba hâkimiyeti altında bulunmamak gibi üç şartı vardır.[112] Roma hukukunda hak ehliyeti ölüm ve *capitisdeminutio* sebebiyle sona ermekteydi.[113]

Roma hukukuna göre özgür ve köle olarak ayrılan insanlardan sadece özgür (*status libertatis*) olanlarının hak ehliyetleri bulunmaktadır. Roma hukukunda hak ehliyetine sahip olmanın ikinci şartı Roma vatandaşı olmak, üçüncü şartı ise, *paterfamilias* (aile babası) hâkimiyeti altında olmamaktır.[114] Sınıflı bir toplum yapısından oluşan Roma toplumu sınıf farkını gözeterek kişilerin hak ehliyetini sınırlandırmıştır. Hak ehliyetleri kısıtlanmışlar arasında *libertinus* denilen azatlı köleler yer almaktaydı. Bunlar özgür olmalarına rağmen bazı haklara sahip değillerdi. Roma toplumu içinde saygınlığın yitirilmesi "şerefsizlik" olarak adlandırılmış ve bu tür fertlerin de kamu ve özel hukuka ilişkin bazı hakları kısıtlanmıştır.[115]

Roma toplumu ataerkil bir düzen içinde şekillendiği için cinsiyet ayrımı Roma'nın her devrinde vardır. Tarım devriminden sonra geçen üç - beş bin yıllık dönem içerisinde, kadın ikinci sınıf insan konumuna gerilemiş ve "erkek kadından üstündür" görüşü, toplumun bilinçaltına kalıcı bir şekilde yerleşmiştir. İktidarın erkekleşmesi, kadını sosyal haklarından yoksun bıraktığı gibi, cinsel yaşamında da katı kurallarla sınırlandırmasına neden olmuştur. Roma'da erkek egemen düzenin, toplumun cinsel yaşamını denetim altına alması gerektiğine de inanılmıştır. Kadının kontrol altına alınmamış şehveti, erkek iktidarı için bir tehlike olarak görüldüğünden, kadın iradesi ve bedeni de şartsız olarak onu denetleyen eril güçlerin egemenliğine verilmiştir. Zaman içerisinde eril iktidarın cinsel

---

[111] Aksaray, 2012: 16.
[112] Gönenç, 2010: 15; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[113] Hak ehliyetini sağlayan statülerindeki değişiklikler sonucu hak ehliyetinin kaybı söz konusu olabilmekte, buna *capitisdeminutio* denilmekteydi. Hak ehliyeti sağlayan statülerin ortadan kalkmaları, önem derecelerine göre isimlendirilirdi. Özgür olan kişinin köle haline gelmesi en büyük hak ehliyeti kaybı olup "*capitis deminutio maxima*", vatandaş olan kişinin yabancı haline gelmesi orta derece hak ehliyeti kaybı olup "*capitis deminutio media*", kendisi hâkimiyeti altında olan kişinin aile babası hâkimiyeti altına girmesi en küçük hak ehliyeti kaybı olup "*capitis deminutio minima*" olarak adlandırılmıştır. Tahireroğlu vd., 2005: 13; Aksaray, 2012: 19; P. Erdemir, Hatice, 2016: 45-75.
[114] Gönenç, 2010: 16; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[115] Gönenç, 2010: 22; P. Erdemir, 2016: 45-75.

baskı anlayışı, tüm toplumun kabullendiği bir değer haline gelmiştir.[116] Roma ataerkil yapısı kadınların sosyal hayatı ve aile içindeki yaşamlarında erkeklerin egemenliği altında bulunması esasına dayanarak kadınlar aleyhine, kadın üzerinden siyasetle ayakta kalmaya çalışmıştır. Bu uygulamaların temel hedefi, kadını baskı altında tutmak ya da ezmek olmasa da erkeğin her alanda güçlü olması ya da güçlü görünmesi en kolay yol olan "zayıfı tedip etmek" şeklinde tezahür etmiştir.

Roma hukukuna göre kadınların "kamu alanında" hiçbir hakları yoktu. Kadınlar siyasî alanda hiçbir resmi makamda göreve getirilemez ve idarî alanda görev alamazlardı. Kadınların *pudicitia* (iffetini) korumak için erkeklere ait olan kamu alanında kadınlara görev verilmezdi. Kadınlar imparatorluk idaresinde görev alamaz ve imparator olarak görev yapamazlardı. İmparator anneleri resmî olarak imparator naibi olarak kabul edilmezdi.[117] Kadınlara getirilen bu kısıtlamalar, kadınların kamu alanında ve kamu hukukunda yer almalarını engellemiştir. Cinsiyet ayrımı özel hukuk alanında da hak ehliyeti üzerinde etkili olmuştur.[118] Roma hukukunda kadın daima hâkimiyet altındadır; ya aile babası, *patria potestas* veya kocasının *manus*una tabidir. Eğer bunlar yoksa *agnatik*[119] akrabaların vesayeti (*tutela*) altındadır. Roma hukukunda cinsiyetin etkisi, hak ehliyetini kısıtlayan bir durum olmakla birlikte, esasen kadının hukukî işlem ehliyeti bakımından daha önemli bir role sahiptir. Roma'da bir kimsenin hak ehliyetine sahip olması, aynı zamanda haklarını kullanma iktidarın ya da günümüz hukuk sistemlerindeki ifadesiyle fiil ehliyetinin bulunduğu anlamına gelmektedir. Roma'da haklara ehil oldukları halde sahip oldukları hakları kısmen ya da tamamen kullanamayan kişilerin başında kadınlar gelmektedir.[120] Kadınların birçok hukukî işlemi, özellikle önemli görünen hukukî işlemleri tek başlarına geçerli bir şekilde yapabilecekleri kabul edilmezdi ve bu sebeple kadınların hukukî işlem ehliyetleri kısıtlıydı. Mesela kadınlar borç altına sokan hukukî işlemleri, yani tasarruf muamelelerini ancak vasilerin izniyle yapabilirlerdi. Yine vasiyetname ve mirasın kabulünde, kölelerin azat edilmesinde de kadınların vasilerinin izni gerekliydi. Kadınların kendi kendilerine dava açma ehliyetleri de yoktu.[121] Gaius'un *Intitutiones*'inde kadınların

[116] Caner, 2004: 41; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[117] Başmal, 1987: 48.
[118] Gönenç, 2010: 22; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[119] *Agnatio* (çoğulu *agnati*) Aynı *domus* (ev) içinde yaşayan veya müşterek ced hayatta olsaydı yaşayacak olan kimseleri birbirine bağlayan *ius civile* hısımlığıdır. Bu hısımlık bağına göre muteber bir evlilikten doğan çocuklar, evlad edinilmiş olanlar, manus altına giren kadınlar aynı aile reisinin hâkimiyeti altında bulunurlar ve birbirleri arasında *agnatik* hısım olurlar. Ayrıntılı bilgi için bk. Ziya, 1983: *agnatio* maddesi. Ayrıca bk. P. Erdemir, 2016: 45-75.
[120] Gönenç, 2010: 259; P. Erdemir, 2016: 45-75.
[121] Çelebican, 2006: 19.

karakterlerindeki hafiflik ve işlevlerdeki zaaf ve tecrübesizlikleri sebebiyle, onlara bir vasi verilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir.[122]

2.4. Roma Hukukunda Kadınların Fiil Ehliyeti

Kişinin kendi fiilleriyle hak sahibi olabilme ve borç altına girebilme ehliyeti olarak tanımlanan fiil ehliyeti, günümüzden farklı düzenlemelerle şekillenmiş olsa da, Roma hukukunda da yer alan bir kavramdır. Hukukî işlem ve haksız fiil ehliyetini içermektedir. Hukukî işlem ehliyeti geçerli bir hukukî işlem yapabilmeyi ifade ederken, haksız fiil ehliyeti işlenen haksız fiillerden sorumlu tutulmayı ifade eder. Roma hukukunda kişinin hak ehliyeti olmaksızın fiil ehliyeti ya da fiil ehliyeti olmaksızın hak ehliyeti olabilmektedir. Fiil ehliyeti hiç olmamasının yanı sıra hak ehliyeti olabilmektedir. Fiil ehliyetinin hiç olmamasının yanı sıra fiil ehliyeti daraltılması sonucunda eksik fiil ehliyeti olması da mümkündür.[123]

Roma'da haklara ehil oldukları halde sahip oldukları hakları kısmen ya da tamamen kullanamayan kişilerin başında kadınlar gelmektedir. Cinsiyet burada fiil ehliyetinin önemli bir unsuru haline gelmektedir. Cinsiyet dışında fiil ehliyetini kısmen ya da tamamen kısıtlayan diğer haller yaş, akıl hastalığı ve savurganlık halleridir.[124]Roma hukukunda cinsiyet hak ehliyetinde olduğu gibi fiil ehliyetini de etkileyen önemli unsurlardan biridir. Kamu hukuku bakımından hak ehliyetine sahip olmayan kadın, fiil ehliyeti bakımından da kamu hukuku içinde yer almaz. Yaş sınırlarına ve ayırt etme gücüne göre belirlenen haksız fiil ehliyeti ise, bu konudan ayrı tutulmuştur. Kadın cinsiyeti sebebiyle haksız fiil ehliyetini kaybetmez.[125] Kadınlara fiil ehliyeti tam olarak verilmezken, haksız fiil ehliyetinin verilmesi üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir konudur. Bu noktada cinsiyet faktörünün göz ardı edildiği de görülebilmektedir.

Roma'da aile babalarının ya da kocalarının egemenliği (*patriapotestas* ya da *manus*) altında olmayan kadınların (*suiiuris*) yaşı ne olursa olsun, yani 25 yaşını doldurmuş olsalar bile, bir vasi (*tutor*) tayin edilirdi. Çünkü kadınların birçok hukukî işlemi, özellikle önemli görülen hukukî işlemleri tek başlarına geçerli bir biçimde yapabilecekleri kabul edilmemekteydi. Yani, hukukî işlem ehliyeti kısıtlıydı.[126] Hukukî işlemleri ve kamusal

[122] Aksaray, 2012: 30.
[123] Aksaray, 2012: 25.
[124] Gönenç, 2010: 23.
[125] Aksaray, 2012: 29.
[126] Çelebican, 2012:199.

alandaki işleri idare edemeyeceği düşünülen kadının mal varlığını aile yararına korumak amacıyla vesayet altına alınması (*tutela mulierum*) sonucunda kadınların hukukî işlemlerinin geçerliliği vasinin işlem sırasındaki rızasına (*auctoritatis interposito)* bağlıydı. *Ius civile*ye göre, kadın hukukî işlemleri yaparken *resmancipi;* malları devrederken, borç altına sokan ve malvarlığını azaltan işlemleri yaparken *lesgisactio* ve *iudicium legitimum* yollarıyla dava açarken kadının vasisinin *auctoritas*ı bulunmak zorundaydı. Bunun dışında kalan hukukî işlemleri vasisi olmaksızın yapabilmekteydi. Bu durumda kadınların haksız fiil ehliyeti bulunduğu ve hukukî işlem ehliyetini de bazı durumlarda kullanabilmesinden dolayı teorik olarak da olsa kadının, daraltılmış fiil ehliyetine sahip olduğunu olduğunu söylemek mümkündür.[127]

Roma toplumunun sınıflı ve ataerkil yapısının, Roma hukukunda hak ve fiil ehliyetleri kavramları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Hak ehliyeti, özgür Roma vatandaşı ve haysiyetli olan Romalı erkekler tarafından özgürce kullanılabiliniyor iken kadınlar bu haklarını ancak babaları ve eşleri ya da vasi tayin edilen erkekler aracılıyla kullanabilmişlerdir. Daha açık bir ifadeyle kadınlar, erkeklerin gözetiminde hukukî haklara sahiplerdi. Roma hukukunda kadın erkeğin o derece koruyuculuğu ve buyruğu altındaydı ki; öz çocuklarını sahiplenemediği gibi başka çocukları da evlat edinemezdi. Kadının çocukları üzerinde yasal olarak hiçbir hakkı yoktu. Soy anneye değil, babaya dayandırılmıştır. Tıpkı çocukları gibi, kadın da kişisel mal sahibi olamazdı.[128]

Roma'nın ataerkil toplum yapısında kadın zayıf zihinli (*imbecilitas mentis*), hafif meşrep ve çelimsiz (*infirmitassexus*) olarak kabul edilmektedir.[129] Bu nedenle Roma toplumunda ve hukukunda kadınlar kamusal alanın dışına itilmişlerdir. Özel hukuk alanında da Roma hukukunda cinsiyet ayrımının oldukça belirgin olduğu söylenebilir. Roma hukuku karşısında kadınlar kendi başlarına özgür bir birey olarak değil de erkeklerin gözetimi altında olan sınırlı haklara sahip pasif bir varlık konumundadır. Erken İmparatorluk süreci ile başlayayan değişimler ile birlikte sosyal ve ekonomik yapıyla birlikte kadınların durumlarında tedricen bazı değişiklikler olmuştur.

[127] Aksaray, 2012:3, 107.
[128] Kılıç, 1998: 64.
[129]Thomas, 2005: 99.

III. BÖLÜM

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE KADINLARLA İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

3.1. Agustus Dönemi (MÖ.27-14)

Cumhuriyet rejimini ortadan kaldırarak İmparatorluk rejimini başlatan Octavianus (Augustus), (Bk.resim1) yönetimi ve yetkileri Cumhuriyeti korumaktan başka hiçbir amacının olmayacağı söylemiyle elde etmişti. Octavianus otoritesini, *virtus* (üstün erdemli), *clemantia* (yüce gönüllü), *iustita* (hak tanır), *pietas* (görev bilincine sahip), *gravitas* (ağır başlı) olmak gibi Roma'nın ananevi değerleri üzerine kurarak Augustus unvanını almıştı.[130] Yeni kurduğu rejimin tek yönde değişiklikle yükseltilmesinin mümkün olmadığının farkında olan Augustus, bir yandan ekonomiyi düzeltmek için ziraî üretimi arttırmaya çalışırken diğer yandan ahlakî değerler, askerlik, din ve yönetim alanlarında da iyileştirme yapmak için Scipio Africanus Minor'un eski ve yeniyi uzlaştıran görüşünü dikkate alarak Romalıların felsefe ve şiirle eğitilmelerine önem vermişti.[131] Bir yandan sözlü ve fiili yollarla yeni kurduğu rejimi yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan görsel yolla da Roma değerlerini yeniden güçlendirmeye çalışmıştır.[132]

Roma'da, ana Tanrıça (*Terra Mater* ya da *Tellus Mater*) ya da barış tanrıçası Pax'ın kucağında bebek Romulus, Remus ve etrafında resmedilen zengin ve dinine bağlı Roma aile tablosuyla, *Ara Pacis Augustae*'de (Augustus Barış Sunağı) (Bk Resim 2) Roma toplumunun bilinçaltına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Ana tanrıçanın, insanoğlunu şefkatli ve kadınsı kucaklayışla beslemesi ile annenin doğurup doyurması arasında bağlantı kurularak Roma ailesi zengin ve müreffeh bir durumda gösterilerek, ailevi ve Roma tarzı evrensel barışın faydaları vurgulanmaktadır. Her ne kadar Augustus, toplum düzenini ve refahını sağlamak için sosyal ve kurumsal anlamda çeşitli yenilikler yaparak düzeni sağlamaya çalışmışsa da ideal bir toplum oluşturmak için tüm yetkileri elinde toplayarak bir "*dictator*" tavrı sergilemekten de kendini alamamıştır.

---

[130] Augustus, *Monumentum Ancyranum* (*Res Gestae*): 2009. Augustus, kendisini siyasî arenada güçlendirecek her türlü tedbiri almış ve durumunu Roma edebi eserleriyle de güçlendirmiştir. Vergilius'un *Aeneid* adlı efsanevi eserinin bu amaçla yazıldığı düşünülmektedir. Bk. Vergilius, Aen.

[131] Tamer, 2007: 86.

[132] Augustus, *Res Gestae*'da İmparatorluğu kurarken şahsen gerçekleştirdiği ve yaptığı siyasî, askeri, sosyal alanlardaki işleri anlatmıştır. Önemli bir propaganda metni olan bu yazıtta yaptığı hizmetleri toplumun refahı ve daha iyi seviyeye gelmesi için yapılan hizmetler olarak aktarmıştır. Augustus, *Monumentum Ancyranm*: 2009.

Augustus döneminde yaşanan ani değişimlerin temel sebepleri, savaşların uzun sürmesi, sınırların genişlemesi, şehirleşmenin getirdiği sıkıntılar ve bunlara bağlı olarak sosyal ve ekonomik krizler şeklinde özetlenebilir. Bu krizlerin en önemli göstergelerinden birisi de aile yapısındaki çözülmedir. Bu çözülmenin bir sonucu olarak Roma toplumunda bekârlık ve çocuksuzluk yaygın bir hale gelmiştir. MÖ II. ve I. yüzyıllarda mal varlığı hızla az sayıda kişinin elinde toplanmıştır. Romalıların servetlerinin bölünmemesi için tek çocuk sahibi olmaya başlamaları ve bununla yetinmeleri, sosyal yapıyı derinden etkileyecek bir krizin doğmasına yol açmıştır.[133] Augustus döneminde Romalı vatandaşların sayısının azalmış olması, ahlak ve aile yapısındaki bozulma Augustus'un kızı Iulia'nın bile Roma'nın ahlak anlayışına aykırı yaşantısı zinanın toplumda yayılması Augustus'u yeni düzenlemeler getirmeye, devlet ve kamu gücünü insanların ev hayatına dâhil etmeye iten sebepler olmuştur.[134] Bu ortamda Augustus, çıkardığı yasalarla lüksü ve israfı önlemeye ve bozulan aile ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır.[135]

Augustus ideal toplum için düzenlemeler yaparken kendi özel yaşamında ise daha farklı bir tavır sergilemektedir. Gençliğinde Publius Servilius Vatia Isauricus'un kızıyla nişanlanmışken,[136] ilk anlaşmazlıktan sonra ayrılmış ve Fulvia'nın Claudius'tan olma Antonius'un ise üvey kızı olan Claudia ile evlenmişti. Kayınvalidesi Fulvia ile aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden karısını bakire olarak geri göndermişti. Kısa bir süre sonra *consul*lük görevinde bulunmuş iki kişiyle evlenip, ikincisinden çocuk sahibi olan Scribonia'yı eş olarak almıştı. Scribonia ile yaşadığı anlaşmazlıklar yüzünden boşanmış, hamile olmasına karşın Livia Drusilla'yı kocasının elinden alarak onunla evlenmişti. Augustus evlilikleri sürecince de cinsel tutkularını sürdürmüş, eşini başka kadınlarla aldatmıştı. Bunu düşmanlarının düşüncelerini karılarından daha kolay öğrenmek amacıyla yaptığını ileri sürmekteydi. Söylentilere göre, karısının her yandan toplayıp getirdiği genç kızların bekâretini de bozmaktaydı.[137] Augustus'un cinsel yaşamında dikkat çeken bir başka nokta ise eşcinsel olduğu söylentileridir.[138] Augustus'un cinsel yaşamındaki bu

[133] Tamer, 2007: 88-89.
[134] Akaray, 2012: 91.
[135] Tamer, 2007: 88-89.
[136] Weigel, 1992: 96.
[137] Suet., *Augustus*: LXII.-LXIII.-LXXI.
[138] Suetonius'un aktardığına göre; Sextus Pompeius, Augustus'u kadınımsı olarak niteleyip dalga geçerken; Marcus Antonius, onu dayısı Caesar'la aralarındaki anormal ilişki yüzünden evlat edindiğini söylemiş; Marcus Antoinius'un erkek kardeşi Iulius ise, dayısı Caesar'ın lekelediği namusunu Hispania'daAulus Hirtius'a üç yüz bin *sestertius*a sattığını ve kılları yumuşak çıksın diye bacaklarını ceviz ağacının yanmakta olan kabuğunun alevine tutmayı alışkanlık haline getirdiğini ifade etmişti Diğer taraftan bir gün oyunlar sırasında halkın tümü, ana tanrıça Kybele'nin tef çalan Gallus adındaki din görevlisi için sahnede söylenen şu dizeyi hem ona yöneltilmiş bir hakaret saydığını hem de uzun uzun alkışlayarak onayladığını da kaydetmiştir. "Bak oğlancıya, nasıl da dünya parmağının ucunda!"diyerek ozanın kelime oyunu yaptığı bu ifadede, 'oğlancı'olarak çevrilen Latince *cinaedus* sözcüğü Kybele'nin hadım edilmiş din görevlisi anlamına

çalkantılar kurmak istediği toplumsal düzen ile çelişmektedir. Soylu Romalı aile düzenini geri getirmek isterken kendisi cinsel tutkuları doğrultusunda özgürce birçok kadınla ve belki de erkekle birlikte olmayı sürdürmüştür. Bu kadınların bazıları evlidir. Onlarla hiç çekinmeden gayr-ı meşru ilişkiler yaşamıştır. Bunları politik çıkarları için yaptığını söylemekten de çekinmemiştir. Augustus'un özel yaşamındaki bu durum onun kadına bakış açısını da yansıtır. Agustus için kadın cinsel ve politik arzularını yerine getirebileceği bir araç olarak görülmüştür. Kendi eşleri ve kızları da dâhil olmak üzere kadınları kendi zevkleri ve siyasî ihtirasları[139] uğruna kullanmaktan çekinmemiştir. Kızı Iulia'yı on yedi yaşında Marcellus'la evlendirmiş ve evlilik oldukça başarısız olmuştur. Barış zamanında yetişmiş olan yeni nesil kadınların tipik örneği olan Iulia, geleneklere karşı isyankâr bir ruh hali içindeyken, Marcellus MÖ 23'te ölünce, genç dul kızını kendisinden yirmi dört yaş büyük Agrippa ile evlendirmiştir. İmparatorluğun ikinci zengin ve güçlü kişisi olan Agrippa ile yaptırılan bu evliliğin, Augustus'un servet ve siyaset uğruna giriştiği politik bir hamle olduğu açıktır.[140]

Agustus toplumsal yaşamda kurmaya çalıştığı aile düzenini kendi ailesi içinde kurmayı başaramamıştır. Çocukları üzerinde ve evinde disiplini sağlayamamıştır. İmparator Augutus'un kızı (ve daha sonra Tiberus'un karısı Iulia) babasının kısıtlayıcı evlilik ve zina yasalarını önerdiği şehir meydanının her köşesinde kendini satmıştır. Evli olması ve en yüksek mertebeden gelmesi Iulia için önemli değildi.[141] Augustus, her türlü ahlaksızlığa bulaşan, aynı adı taşıyan, kızı ve torunu Iulia'ları sürgüne göndermiştir.[142] Ama Iulia'lar aynı tavırlarını sürdürmüştür. Augustus'un Roma'nın tüm "iyi" değerlerini öne çıkararak toplumu düzeltmeye çalışma gayretlerine rağmen kendi hayatının gayr-ı meşru ilişkilerle dolu olması ve kızı ve torunu Iulia'nın çeşitli dedikodulara konu olması sebebiyle bunda ne kadar başarılı olmuş olabileceği tartışılabilir. Özellikle torunu Iulia'nın hafif meşrep ilişkilerine Ovidius'un fahiş ifadeler içeren *Ars Amatoria* (Aşk Sanatı) adlı eserinde göndermeler yapıldığı düşüncesiyle ona bir tepki olarak Ovidius'u sürgün ettirdiği düşünülmektedir. Sürgünün görünürdeki sebebi ise, eserlerinde işlediği kadın ve erotizm temalarıyla dönemin ahlak anlayışına ters düşmesi olarak gösterilmiştir.[143] Ovidius her ne kadar müstehcen denilecek kadar açık şiirler yazmış olsa da bu eserinde döneminin kadın,

gelmekle birlikte aynı zamanda, Agustus'u da işaret etmektedir. 'Def' olarak çevrilen *orbis* kelimesi aynı zamanda mecazi anlamda 'dünya' anlamına gelmektedir. Ozan bir yandan eşcinsel din görevlisi, "defi elinde nasıl evirip çeviriyor" ("*vidense, ut cinaedus orbem digito temperat*?") derken, bir yandan da "eşcinsel Augustus nasıl da dünyayı yönetiyor" demiştir. Suet. *Augustus*: LXVIII.-LXIX.

[139] Augustus'un siyasî tutkuları hakkında bk. Plut., *Bioi Paralelloi*, 2006:106-107.

[140] Ferrero, 2008: 48-49.

[141] Berkowitz, 2013:116.

[142] Suet., *Augustus*: LXV.

[143] Daha detaylı bilgi için Bk. Ov. *Am.*

cinsellik, erotizm ve ahlak anlayışına ışık tutmaktadır. Ovidius'un bu eseri, Roma toplumunda yaşanan ahlakî yozlaşmanın da sanata yansımasıdır.

Augustus'un koyduğu yasalar kendi ailesi ve Roma toplumu üzerinde çok da etkili olmamıştır. Bunların dışında Augustus halkın lüks tüketimini ve israfı önlemek için yasalar çıkartırken kendisi evinde görkemli şölenler vermiştir. Augustus topluma sunduğu ahlakî düzen ve aile düzenini kendi yaşamında tümüyle ihlal etmesi, aile ve toplum hayatını düzenleme konusundaki politikaları ve propagandaları arasındaki tutarsızlıklar sebebiyle yeterince başarılı olamamıştır. Özellikle kadınlar üzerinde kurmak istediği baskı en yakınındaki kadınlar tarafından bile kabul görmemiştir.[144]

Cumhuriyetin sonu ile İmparatorluğun ilk dönemleri arasında zina üst sınıf mensupları arasında yükseliş göstermişti. Bazı Romalı soylu kadınlar,(Augustus'un kızı Iulia, Cladius'un eşi Messalina gibi kadınlar) yaşadıkları aşk maceralarıyla neredeyse önceleri erdemleriyle ün kazanmış Romalı kadınlar kadar ün yapmışlardı. Augustus, sosyal kuralların yetersizliği ve ahlakî hususların düzensizliği sebebiyle, Roma soyunun devamını tehlikeye düşüren evlilik kurumunun bozulmasına ve zinanın artmasına engel olabilecek kanunların gerekli olduğunu düşünmüştür.[145]

3.1.1. *Lex Iulia De Aldulteris Coercendis*

MÖ 18 yılında çıkarılan *Lex Iulia de Aldulteris Coercendis* (Zinalar ve Tecavüzler Hakkında Iulia Yasası) adlı kanunla devlet ve kamu gücü aile hayatına girmiş ve benzeri cinsel eylemler suç olarak düzenlemiş ve cezalandırılmıştır. Zinayı kamu suçu olarak kabul eden *Lex Iulia de Aldulteris Coercendis* karşısında erkek ve kadınların konumları eşit değildir. Kanunun asıl yaptırımları kadınlar içindir. Zina yapan bir kadın bir adaya sürgün edilir, boşandıktan sonra özgür bir Romalı erkek ile evlenemez, mallarının üçte birine ve *dos*unun yarısına el konur. Mahkemelerde şahitlik yapamaz, mirastan pay alamaz ve *infamia* (şerefsiz) olarak kabul edilirdi.[146] Erkeğin zinası durumunda ise, doğabilecek

[144] Wells, 1997: 8.
[145] Gönenç, 2010: 131.
[146] *Infamia*, Roma kanunlarına göre, Roma vatandaşlarının sahip oldukları kamu alanlarında hazır bulunma ve görev alabilme haklarıyla hukuki korunma hakkının kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Genellikle bir kimsenin saygınlığının gayr-ı resmi olarak kaybedilmesi olarak tanımlanabilir. Saygın ve soylu insanlar da Roma toplum düzenini bozan, değerleri zedeleyen tavır ve davranışları sebebiyle *infamia* durumuna düşebilirdi. *Infamia*, aktörler, dansçılar, gladyatör fahişeler ve pezevenkler gibi eğlence sektöründe çalışan insanların yaptıkları iş sebebiyle kaçınılmaz durumudur. *Infamia* durumundaki kişiye *infames* (tekil) denilmekteydi ve bunların mahkemede şahitlikleri kabul edilmemekteydi. Bunlar, genellikle kölelere uygulanan fiziki cezalandırmalara da çarptırılabilmekteydi. Yukarıda belirtilen *infamia* grubundaki kadın ve erkek eğlendiriciler, Roma seçkinleri arasına katılabilir, rağbet görebilir hatta ünlü siyaset adamlarının

çocuk zaten annenin soyu ve sosyal statüsünü aldığı için, aile yapısına zarar veren bir sonuç doğmamaktadır. Erkeğin bu kanunla suçlu olabilmesi, ancak zina yaptığı kadının kocasının açtığı zina davasına maruz kalmaktadır. Bu dava da erkek suçlu bulunursa malvarlığının yarısına el konulmakta ve suçlu bulunan erkek bir adaya sürgün edilebilir. Bu kanunla düzenlenen diğer ceza maddeleri ise, sadece kadınlar için düzenlenmiştir.[147] Roma hukukunda zina yapan kadın suçüstü yakalanması durumunda, kadının eşi veya babası tarafından öldürülmesi mümkün kılınmıştır.[148] Romalı soylu kadınlar bu cezai yaptırımlardan kurtulabilmek için kendilerini fahişe olarak kayıt ettirmişlerdir, çünkü o dönemde fahişeler cinsel suçlarla ilgili herhangi cezai bir yaptırım görmüyorlardı.[149] Bu durumda bazı soylu kadınlar, özgür bir hayata sahip olmak için, toplumsal statülerini bir kenara bırakarak bir fahişe olarak yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu durum ev ve çevresine hapsedilmiş olan soylu kadınların cinsel özgürlükten daha çok, fikirlerini daha özgür bir şekilde ortaya koymak ve daha fazla hak elde etmek için verdikleri mücadelenin boyutunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Kadınların zina yapmasını önlemenin başka bir yolu olarak da erkekler gerdek gecesinde meşru bir ırza geçme şeklinde gerçekleştirilebilmekteydi. İlk kez cinsel ilişkiyi yaşayan gelin, cinselliği acı ve korkuyla algıladığından, o geceden kocasına kırılmış olarak çıktığı gibi, onun gücünü de kabul etmiş olurdu.[150] Hellen ve Roma dünyasında aile hayatında cinsellik böylece kadın ve erkeğin düellosuna dönüşmüş gibi görünmektedir. Kadınlara gerdek gecesinde yaşatılan bu travmayla, başka bir erkekle birlikte olmasının da bir anlamda önüne geçilmek istenmiş olmalıdır.

Augustus, aile hukuku ile ilgili bu düzenlemelerinde, sistemini gelenekler üzerine kurarak keskin kararlar almıştır. Ahlakî zayıflamanın ve hümanist ruhun yayılmasını sınırlayabilmek için geleneksel olarak uygulanmakta olan ağır cezalara engel olmak istemiş, bu nedenle Augustus yasaları ağır cezaları ortadan kaldırırken, cinsel suçlara karşı hoşgörülü olmaya karşı çıkmıştır. *Lex Iulia de Aldulteris Coercendis* ile zina davalarını

---

sevgilisi ya da gözdesi olabilirlerdi. Ancak sosyal ve siyasî statüleri bakımından güçlü insanların yanında bulunmaları, onlara hizmet etmeleri hukuken *infamia* durumlarını değiştirmezdi. Bk. Edwards, 1997: 67-68; McGinn, 1998: 65; Richlin, 1993: 550-551, 555. Günümüz Türkiye'sinde zina yapan kadın da onursuz görülmekte ve toplum dışına itilmektedir. Eskiçağlardan günümüze toplumların bu konudaki bakış açılarında çok fazla bir değişikliğe uğramadığını görülebilmektedir.

[147] Aksaray, 2012: 92-93.

[148] Türkoğlu, 2008: 229.

[149] Tamer, 2007: 226.

[150] Aries ve Duby, 2006: 49.

inceleyecek olan özel mahkemeler kurarak, yargılama yetkisini aile babasının elinden almıştır.[151]

3.1.2. *Lex Iulia De Maritandis Ordinibus*

Lex Iulia de Aldulteris Coercendis ile aynı tarihte çıkarılan *Lex de Maritandis Ordinibus*, evli ve çocuk sahibi olmayı özendirerek bekârlıkla mücadele etmeyi amaçlayan kanundur. 20-25 yaş arasındaki kadınlar ve 25-60 yaş arasındaki erkekler bu kanuna göre evlenmek zorundaydı ve evlenen herkesin çocuk sahibi olması zorunluydu. Normal şartlarda Roma'da kadınların, ilk evliliklerinin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda tekrar evlenmelerine geleneksel olarak hoş bakılmazken, bu kanunla kocası ölen kadının bir yıl, kocasından boşanan kadının ise, altı ay içinde yeniden evlenmesi talep edilmiştir. Hiç evlenmemiş olanlar ya da dul kaldıktan sonra yeniden evlenmeyenler miras konusunda bazı haklardan faydalanamamışlardır. Bekârlar vasiyetname ile kendisine bırakılan mirasın tamamından, evli olup çocuk sahibi olmayanlar ise, mirasın yarısından mahrum bırakılmışlardır. Ayrıca kadına vesayet altından çıkması konusunda ayrıcalık tanıyan, özgür ise üç çocuk, azatlı ise dört çocuk sahibi olan kadına tanınan *ius liberorum* da bu kanun içinde düzenlenmiştir.[152] Roma'da evliliğe ilişkin reformlar yapan ilk imparator olan Augustus Roma vatandaşları bakımından evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı teşvik eden, zinayı ve evlilik dışı cinsel birleşmeleri önlemeye çalışan bir dizi düzenlemeler yapmıştır. Augustus'un düzenlemeleri, daha sonraki imparatorların yaptığı değişikliklerle yüzyıllarca uygulanmış ve Roma vatandaşlarını özellikle hedeflediği gibi üst sınıfları doğrudan doğruya etkilemiştir.[153] Augustus çıkardığı yasalarla özel alana, başka bir değişle aile kurumuna yaptığı müdahalelerle kamusal alanı da düzenlemeye çalıştığı görülmektedir.

[151] Tamer, 2007: 136-137.
[152] Aksaray, 2012: 92-93.
[153] Gönenç, 2010:133.

3.1.3. *Lex Papia Poppaea*

"Babalarınızın asil bir şekilde gerçekleştirdiği ve size görkemli bir şekilde bıraktığı işler gibi, siz de kendilerinizinkini sonrakilere bırakabilirsiniz. Onların elde ettiği ve size bıraktığı mal ve mülkleri ve kendi elde ettiklerinizi sonrakilere bırakabilirsiniz. Erdemli, evcimen, iyi bir ev sahibi, iyi çocuk yetiştiricisi; sağlıkta sizi mutlu eden, hastalıkta size sağlık veren, iyi bir kaderde size eşlik etmesi, kötü zamanlarda sizi teselli etmesi için, gençliğin çılgın hırslarından kaçınınız ve yaşlılığın mevsimsiz sertliğini yumuşatması için bir eşten daha iyi bir şey var mıdır? Her iki ebeveyninin de yeteneklerini gösteren bir çocuğu bilgilendirmek, beslemek ve eğitmek, kendinizin bir zamanlar fiziki ve ruhani imajını sürdüren, böylece onun gelişmesinde kendinizi başka bir şekilde yaşamak bir zevk değil midir? Hayattan ayrılırken, arkada kanınızın bir takipçisi ve varisini bırakmak ve sizin kendiniz olan bir parça bırakmak, kendinizden bel vermiş, siz eriyip biterken size ait tek insani parçaya sahip olması için, sizin takipçiniz olarak siz bu çocuğun içinde yaşıyorken -ki böylece siz yabancıların ellerine bakmaya ihtiyaç duymazsınız- savaşla ya da salgın hastalıkla tamamen ölmemek kutsal değil midir? Bunlar, şimdi, evlenen ve çocuk dünyaya getirenlerin payına düşen en temel avantajlar değil midir? Fakat devlet için, bizim için nahoş olsalar bile adına birçok şey yapmamız gerekenler, her ne kadar üstün ve gerekli olsa da, eğer şehirlerin ve insanların var olması gerekiyorsa ve sizin diğerlerini yönetmeniz gerekiyorsa ve bütün dünyanın size itaat etmesi gerekiyorsa, barış zamanındaki gibi yeryüzüne kadar seferler yapmak, sanatta ilerlemek, el sanatlarını sürdürmek ve savaş zamanında da aile bağları nedeniyle daha görkemli bir gayretle çok önceden sahip olduğumuzu korumak ve diğerleri tarafından arkada bırakılanların yerini almak için insana ihtiyacımız vardır. Bu nedenle, erkekler, (sizin ancak bu şekilde erkek denilebilir) ve babalar (benim gibi siz de bu adı alabilecek kadar değerli olduğunuz için) sizi seviyorum ve bunun için sizi övüyorum. Ve ben sadece önceden belirttiğim ödülleri ifade etmiyorum, aynı zamanda diğer itibar ve görevlerle sizi daha da ileriye götürecekleri de sunuyorum. Böylece kendi başınıza büyük karlar elde etmeyeceksiniz aynı zamanda onları çocuklarınıza azalmadan bırakabilirsiniz."[154]

Augustus tarafından gerçekten yapılıp yapılmadığı bilinmemekle birlikte, Cassius Dio'nun, Augustus tarafından *Lex Papia Poppaea* kanununu tanıtmak üzere yaptığını ifade

[154] Cass., *Roman History*: II. LVI.1-10.

ettiği bu konuşma ve devamında evliliği ve çocuk sahibi olmayı ısrarla teşvik eden ifadeleri, İmparatorun bu kanuna verdiği önemi ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.[155]

Agustus'un bekârlıkla mücadeleyi amaçlayan yasalarından biri olan Lex *Papia Poppaea* MÖ 9 yılında çıkarılmış bir kanundur. Bu kanun MÖ 18 yılında çıkarılan *Lex de Maritantis Ordinibus* yasasında değişiklikler yapmak üzere çıkarılmıştır. Evli ve çocuk sahibi olanlara belli ayrıcalıklar tanıyan bu kanun, evli olmayanları ve evli olup da çocuk sahibi olmayanları özellikle miras hukukuna ilişkin bazı haklardan mahrum bırakarak aile yapısını düzeltmeye çalışmıştır. Bu kanun aile içinde doğan çocukların doğumlarından itibaren otuz gün içinde nüfusa kaydedilmelerini zorunlu tutmuş, aile dışı doğan çocukların kaydedilmesini ise yasaklamıştır. *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ile düzenlenen yeniden evlenme süreleri *Lex Papia Poppaea* ile değiştirilmiştir. "Kocası ölen kadın bir yıl yerine iki yıl, kocasından boşanan altı ay yerine bir buçuk yıl içinde yeniden evlenmelidir" şeklinde düzenlenmiştir. *Senatus* üyeleri ve onların üç göbek yeni nesilleri için getirilen evlenme engelleri, *Lex Papia Poppaea* ile sadece *Senatus* üyeleri için kabul edilmiştir. *Lex Papia Popaea* aynı düzenlemeler içermekle birlikte *Lex Iulia de Maritandis Oridinibus*'tan bağımsız bir kanundur.[156]

Kanun hiç şüphesiz, yeni imparatorluğun gücünü sağlamlaştırmaya yönelik siyasî bir taktik ve sınıfsal kontrol mekanizması olarak ele alınabilirse de, aile yaşamını mümkün olduğu kadar eski Roma geleneklerinin düşünce tarzına uygun olarak düzene koymayı da amaçlamıştı. Augustus sosyal hiyerarşinin ve sosyal yapının devamı için bu tür hukukî tedbirler almasına rağmen yapılan düzenlemelerin toplumda ne kadar kabul gördüğü, etkileri ve uygulaması konusunda bilgileri zayıf ve sınırlıdır.[157]

Özellikle uzun yıllar süren savaşlar sırasında soylu kadınların erkekler savaştayken alışılmadık bir şekilde para kazanmak zorunda kalmaları ya da dul kalarak erkeklerin gözetiminden çıkmaları kendi özgür iradeleriyle serbest hareket edebilmelerine ortam hazırlamıştır.[158] Romalı kadınlar uzak tutuldukları alanlara yavaş yavaş girmeye başladı. Kadınlar evin dışında varlık göstermeye başlaması ve ekonomik özgürlükle birlikte gelen cinsel özgürlük anlayışı Roma'nın geleneksel aile yapısı ve asil Romalı kadın figürüne ağır bir darbe indirmiştir. Augustus döneminde yaşanan sosyal çözülmeler yasal düzenlemeleri

[155] Cass., *Roman History*: II. LVI.1-10.
[156] Aksaray, 2012: 96-97.
[157] Gönenç, 2010:135.
[158] Tamer, 2007: 77.

gerekli kılmıştır. Augustus eski geleneksel yapıyı kurmak ve otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla özellikle kadınlara yönelik yasal düzenlemeler yapmıştır.

Bu yasa ile özgür kadınlara üç çocuk sahibi olduğunda, azatlı kadınlara dört çocuk sahibi olduğunda vesayet altından kurtulma hakkı tanınmıştır. Augustus'un fetihleri gerçekleştirecek ve üretimi arttırabilecek insan gücüne ihtiyacı olduğundan nesebi ve aileyi koruyarak doğumu teşvik ettiği düşünülebilir ancak aynı zamanda kadınları daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik ederek aile yaşamı içinde sınırlı kalmalarını sağlamak, kadınları kamu alanından uzaklaştırmanın etkili yollarından biri olarak da düşünülmüş olabilir.

Augustus'un sosyal politikalarının toplumsal ahlakî düzeltmeye yetmediği görülmektedir. Soylu kadınlar kendilerini pazarlamayı sürdürmüştür. Bunların içinde en çarpıcı örnek ise İmparator Claudius'un üçüncü eşi "İmparatorluk Fahişesi" Messalina'dır. Messalina bir genelevde Lycisa (Kurt kız) ismini alarak gözde bir fahişeye dönüşmüştür. Genelevin diğer kadınlarıyla cinsel bir yarışa girerek düzinelerce erkekle yatarak yarışı ustaca kazanmıştır.[159] Şehvetinin esiri olan Messalina, genelevde gönüllü olarak çalışmıştır. Gün ışıdığında bile Messalina'nın tatmin olmadığı, kulaktan kulağa yayılırdı.[160] Messalina ve onun gibi kadınları bu noktaya getiren gerçek sebeplerin, kadınların haklarının olabildiğince sınırlandırılmasına karşın erkeklerin sosyal ya da hukukî her türlü haklarının ise abartılı bir şekilde genişletilmesi olduğu hususunda toplumsal ve kurumsal bir kabul gösterilmemiş, sadece aileyi ve kadını tedip edecek yasalarla bu konularda düzeltme yapılmaya çalışılmıştır.[161] Yaşanan bu hadiseler, Augustus'un sosyal politikalarının pek de kabul görmediğinin en açık göstergeleridir. Buz dağının görünen yüzünde yapılması düşünülen değişiklikler tabii olarak ihtiyacı karşılamamıştır.

3.2. Tiberius Dönemi (14-37)

Tiberius, Tiberius Claudius Nero ve Livia Drusilla'nın oğludur. Tiberius 16 Kasım MÖ 42 yılında doğmuştur. Claudius ailesinin bir üyesidir ve doğduğunda kendisine Tiberius Claudius Nero ismi verilmiştir.[162] Tiberius iyi bir eğitim almış ve askeri alanda

[159] Berkowitz, 2013:116-117.
[160] Caner, 2004: 59.
[161] Roma'da evlilikten ve patriarkal aile sisteminden kaçan kadınlar ancak birer fahişe olduklarında caddelerde diledikleri saatlerde dolaşıp tiyatroda oynayabilirdi ve bu konuda eğitmenlik yapabilirdi. Wells, 1997: 8.
[162] Shotter, 2004: 4.

oldukça yetenekli olduğunu katıldığı savaşlarda göstermiştir.[163] Tiberius erken yaşlarda Agrippa'nın kızı ile evlenmiştir. Daha sonra Augustus'un da baskısıyla eşinden boşanıp Augustus'un ikinci kez dul kalan ve Roma toplumunun geleneksel kadın imajına ters düşen kızı Iulia ile evlenmiştir. Tiberius bu evliliği politik çıkarları için kabul etmiş ve sürdürmüştür. Augustus ölümünden sonra da kendi varislerinin tahta geçebileceği bir hanedanlık kurmak istiyordu. Ancak Augustus, kendisinden sonra yerine geçecek bir oğlu yoktu. Bu yüzden de eşi Livia'nın ilk evliliğinden olan Tiberius'u evlat edinmiştir (26)[164] ve Livia'nın manipülatif tavırları sayesinde Tiberius tahtın varisi olmuştur. Tiberius Augustus tarafından evlat edinildikten sonra Tiberius Caesaar Augustus ismini almıştır. Tiberius, Augustus 14'de öldükten sonra da tahta geçmiştir.[165] Tiberius Augustus'un uyguladığı siyasî, ekonomik ve sosyal politikaları sürdürmüştür. Augustus'un eşi Livia'ya *Augusta*[166] unvanını vermiştir. Livia, Iulia Augusta olarak, Iulia soyunun devamlılğını sayayan kişi olarak kabul edilmiş ve imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kendisine ibadet edilmiştir.[167] Livia, verilen bu unvan sayesinde Roma toplumu içinde daha saygın bir konuma gelmiştir.[168] Fakat eşi Iulia'ya aynı hakları tanımamıştır. Augustus'un ölümünden kısa bir süre önce sürgünden gelen Iulia, ailesinden uzak küçük bir kasabada tek başına bir evde yaşamasına izin verilmiştir. Tiberius, kamu hukukunu bahane ederek Iulia'nın evden çıkmasını ve insanlarla ilişki kurmasını yasaklamıştır. Iulia'ya babasının verdiği ödenek ve yıllık gelirinden mahrum bırakmıştır. Tiberius'un siyasî gücü eline geçirmesinden kısa bir süre sonra da Iulia ölmüştür.[169] Iulia Roma geleneklerine aykırı olan yaşantısının bedelini ömür boyu sürgün edilerek aç ve sefil bir hayata maruz bırakılarak ödemiştir.

Cumhuriyet döneminin son yıllarında çözülmeye başlayan Roma toplumunun ahlakî yapısı, Tiberius döneminde de çöküşünü sürdürmüştür. Tiberius, Roma toplumunun ahlakî yapısını düzeltmek için, katı ve acımasız politikalar uygulamıştır.[170] Tiberius toplumsal ahlakı düzenlemek için *Lex Maiestas*'ı (Vatan hainliği yasası) çeşitli düzenlemeler getirerek uygulamıştır.[171] Augustus döneminde uygulanmayan *Lex Maiestas* yasasını yürürlüğüye koyan Tiberius bu yasa sayesinde Roma'da yaşayan pekçok kişiyi ve Roma içindeki saygın ailelere ağır cezalar vermiş ve bazı ailelerin yok olmasına neden

[163] Shotter, 2004: 7.
[164] D'amra, 2007: 36.
[165] Shotter, 2004: 19.
[166] *Augusta*, kadınlarda Augustus unvanına karşılık gelen unvandır. Genellikle Roma İmparatorlarının eşlerine, imparatorların yakını olan kadınlara verilirdi.
[167] Akşit, 1976: 97.
[168] Ferrero, 2008: 48-54.
[169] Maclachlan, 2013: 134, *Suet., Tiberius*: L.
[170] Suet. *Tiberius*: LIX.
[171] Levick, 1999: 180.

olmuştur.[172] Bu yasa çerçevesinde Augustus Döneminde çıkartılan MÖ.9'da çıkarılan *Lex Papia Poppaea* yasasını yeniden yorumlatmış ve bu yasaya karşı gelenler de *Lex Maiestas* çerçevesinde cezalandırılmıştır. Aynı şekilde *Lex Iulia de Adulteriis*'de *Lex Maiestas*'ın alt kapsamı olarak ele alınıp düzenlenmesini sağlamıştır.[173] Özel hukuku ilgilendiren suçlar kamu suçu çerçevesinde cezalandırılmaya başlanmıştır. Tiberius özgür doğumlu kadınların kendilerine tanınan hak ve ayrıcalıklardan vazgeçip yasaların öngördüğü cezalardan kurtulmak için kendilerini fahişe listelerine kayıt ettiren kadınlara fahişe olmadıklarını itiraf ettirerek sürgüne göndermiş ve ağır işkencelere maruz bırakmıştır. Ayrıca, sahne oyunlarına ve arenaya çıkmaları yasaklanan soylu kadınlar ve erkelerin sahne oyunlarında yer almak için kendilerini oyuncu veya fahişe gibi göstererek bu alanlarda çalışan kadın ve erkekleri de cezalandırmıştır.[174] Bu kadınlar için *infamia* (şerefsiz) yeterli bulmadığı için, bu kadınların cenazenin reddedilmesi gibi ekstra cezalar da tanımlatmıştır. Ancak bu aktör, eğitici, gladyatör ya da genelev patronu olanların oğulları ve kızlarını bu cezalardan muaf tutmuştur.[175] Augustus kızını ve torununu toplum ahlakına aykırı yaşadığı gerekçesiyle sürgüne göndermişti. Tiberius'da yeniden düzenlediği yasalar çerçevesinde Augustus'un torunu olan Büyük Agrippina[176] ve ailesine sürgünde çeşitli işkence cezalarına çarptırmış ve vatan haini olarak kabul etmiştir. Büyük Agrippina askerler tarafından dövülerek bir gözü kör edilmiştir. Büyük Agrippina sürgünde gördüğü işkence ve ağır yaşam koşullarına dayanamayarak ölmüştür.[177] Tiberius kamu ve özel alanda işlenen suçların büyük bir çoğunluğunu *Lex Maiestas* kapsamında cezalandırmıştır. Suçlular genellikle ağır işkenceler yapıldıktan sonra Gemoniae Kayalıklarından aşağıya atılmış ya da kancaya takılarak sürüklenmiştir. Tiberius vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle aralarında kadın ve çocukların bulunduğu yirmi kişiyi Gemoniae'dan atmış ve Tiber Irmağı'na sürüklemiştir. Roma geleneklerine göre bakire kızların öldürülmesi yasak olduğundan Tiberius, cellâtlara bakire olan kızların ırzına geçilerek öldürmesini emretmiş ve bu şekilde birçok kız ve çocuk öldürülmüştür. [178] Tiberius Roma toplumunda yaşanan ahlakî çöküntüyü ortadan kaldırmak için çok sert ve acımasız cezalar uygulamasına rağmen özel yaşamında Roma'nın ahlakî yapısına ters bir biçimde yaşamını sürdürmüştür. Suetonius'un aktarımına

[172] Ferreo, 2014: 89.
[173] Levick, 1999: 182.
[174] Suet., *Tiberius*: XXXV.
[175] Gardner, 1986:247-248.
[176] *Büyük Agrippina*, MÖ 14 yılında Hellas'ın Atina şehrinde doğmuştur. Augustus'un kızı Iuila ve Agrippa'nın kızıdır. Eşi Germanicus ve çocuklarıyla birilikte Ren cephesinde bulunmuştur. Ordunun ve halkın takdirini kazanmıştır. Tiberius kendisini ve ailesini bir tehtid olarak gördüğü için sürgünde yaşamasını istemiştir. Büyük Agrippina'nın sürgünde verdiği mücadele Roma toplumundaki kadına olan bakış açısını ortaya koymaktadır. Daha fazla bilgi için bk. Bauman, 2003: 130-154
[177] Burns, 2007: 55.
[178] Suet., *Tiberius:* LXI.

göre, Tiberius, '*Mallonia adında zengin ve soylu bir kadını kendisiyle birlikte olmaya zorlamış ve kendisine karşı koyan Mallonia'yı Tiberius'un casusları tarafından vatan hainliği ile suçlanmış ve bu suçlamalara dayanamayarak Mallonia'ya intihar etmiştir. Tiberius Caprea Adası'ndaki özel olarak tasarlanmış evinde genç kız ve erkelerle seks partileri vermiştir. Gençliğe yeni adım atmış çocuklar ve bir iki yaşındaki bebeklerle çeşitli yollarla cinsel tatminler yaşamıştır.*[179] Tiberius, hayat tarzı ve uyguladığı baskıcı politikalar nedeniyle Roma toplumu tarafından pek sevilmemiştir. Tiberius, yetmişsekiz yaşına geldiğinde Misenum'da 37'de Lucullus'un villasında ölmüştür.[180] Tiberius'un ölüm haberini Roma halkı sevinçle karşılamıştır. Bereket Tanrıçası ve yer altı tanrılarına sunular sunarak Tiberius'u günahkârların yanına almaları için dualar etmişler ve Tiberius'u Gemoniae Kayalıklarından atmak istemişlerdir. Ancak devlet yetkilileri buna izin vermemiş ve kamu töreni ile yakmışlardır.[181]

Tiberus döneminde kadınlarla ilgili doğrudan bir hukukî düzenleme yapılmamıştır. Tiberius Augustus'un uyguladığı sosyal politikalara benzer politikalar uygulamıştır. Tiberius'un hukukî alandaki en belirgin uygulaması *Lex Maiestas*'ı geliştirerek Augustus döneminde çıkartılan *Lex Papia Poppaea* ve *Lex Iulia de Adulteriis*'i alt yasaları haline getirerek uygulamıştır. Bu iki yasayı tadil ederek kullanmıştır. Bu yeni yasal düzenlemeler sayesinde kadınlara karşı baskı ve şiddet uygulamaları daha da artmıştır.

3.3. Gaius Caesar Germanicus Caligula Dönemi (37-41)

Gaius Germanicus, Büyük Agrippina ve Germanicus'un altı çocuğundan biridir. Gaius Germanicus, 12'de Antium'da doğmuştur.[182] Büyük Agrippina, Ren cephesinde isyan eden askerlerin ordudan ayrılmasını önlemek için küçük yaştaki oğlu Gaius Germanicus'u askerlerin giydiği kıyafetler ve botları giydirerek birliğin içinde dolaştırmıştır. Askerler isyandan vazgeçip savaşmışlardır. Bu olaydan sonra Gaius Germanicus'a "Caligula" (çizmecik) ismi takılmıştır.[183] Gaius Germanicus, Caligula olarak anılmaya başlanmıştır. Tiberius öldükten sonra Iulius Claudius soyundan olan Gaius

[179] Suet., *Tiberius*: XLII-XLV.
[180] Tac., *Ann.* VI-50.
[181] Suet., *Tiberius*: LXXV
[182] Lightman, 2008: 9.
[183] Bauman, 2003: 140.

Germanicus Caligula yirmi beş yaşında imparator olmuştur.[184] Gaius Germanicus Caligula, imparatorluğun ilk dönemlerinde uyguladığı politikalarla halkın takdirini kazanmıştı.[185]

Gaius Germanicus Caligula imparator olduktan hemen sonra kız kardeşleri, Iulia Agrippina, Iulia Drusilla ve Iulia Livilla'ya Domus'da Vesta Rahibesi statüsü vermişdi. Caligula'nın hâkimiyetin ilk yıllarında kız kardeşlerinin ayrıcalıklılar arasında ayrıcalıklı olmalarını sağlamıştır. Caligula'nın kardeşlerinin üçü de oyunlarda imparatorluk tribününde Vestal seçkinleri olarak yerlerini almışlardır. Fakat daha da önemli olan ise, onların anayasal statü elde etmesiydi. İlk olarak onlar imparatorun güvenliği için yıllık yeminlerde yer aldılar.[186] Her *Senatus*'da meclis toplantıları "Gaius ve kız kardeşlerine selam ve iyi şanslar" bildirisiyle başlamıştır. Caligula'nın kız kardeşleri sikke üzerinde isimleriyle tanımlanmış ve kişiselleştirilmiştir. Büyük geniş pirinç eski Roma parasının bir yüzünde Caligula'nın portresiyle ve diğer yüzünde Agrippina, Drusilla ve Iulia Livilla resimleriyle Güvenlik, Uyum, Talih ilahi niteliklerinin kişiselleştirmesi olarak basılmıştır.[187] (Bk. Resim 3) Caligula'nın kız kardeşlerinin üçünün de evli olmasına rağmen kız kardeşlerine "onurlu Vestalis bakiresi" statüsünü vermiştir. Küçük Agrippina "onurlu Vestalis bakiresi" olarak kabul edildiğinde oğlu Nero'ya hamileydi.[188] Gaius Germanicus Caligula, kız kardeşlerine verdiği bu ayrıcalıklar sayesinde kız kardeşlerinin imparatorluk içindeki statüleri yükselmiştir. Verilen ayrıcalıklar hanedan ailesi olan kadınlar ile sınırlı da olsa, daha önce kadınlar kamusal alanda bu kadar ayrıcalık elde etmemiştir. Bu açıdan Gaius Germanicus Caligula'nın, kız kardeşlerine verdiği ayrıcalıklı statüleri önemlidir. Gaius Germanicus Caligula, Tiberius'un aksine halka karşı hoşgörülü, cömert ve yumuşak bir yönetim biçimi benimsediği için Romanın geleneksel yapısına ters düşen bir şekilde hanedan ailesine mensup kadınlara verdiği bu ayrıcalıklar *Senatus* ve halk tarafından çok fazla tepkiyle karşılanmamıştır.[189] Caligula'nın kız kardeşlerine verdiği bu ayrıcalıklar imparatorun senato ve hukuk üzerindeki üstünlüğünü de göstermektedir. Ayrıca kadınlara bahşedilen Vesta rahibeliği, augusta gibi unvanlar, sikkeler üzerine resimlerinin darp edilmesi gibi ayrıcalıklar ancak imparatorların istekleri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Pratik açıdan bakıldığında imparator eşi veya yakını olan kadınların doğrudan bu ayrıcalıkları sahip olması gerekirken, bu ayrıcalıklar ancak imparator tarafından bahşedilmektedir. Bu durum Roma'nın ataerkil ve cinsiyetçi bakış açısının

[184] Graves, 1989: 382.
[185] Akşit, 1976: 81.
[186] Bauman, 2003: 159.
[187] Burns, 2007: 60.
[188] Salisbury, 2001: 4.
[189] Ferrero, 2014: 130.

ortaya konması açısından dikkate değer bir noktadır. Kadın hanedan üyesi dahi olsa erkeğin tahakkümü altındadır.

Gaius Germanicus Caligula, egemenliğinin ilk dönemlerinde halka karşı olumlu politikalar sürdürse de bir süre sonra halka karşı acımasız ve akıl dışı tavırlar sergilemeye başlamıştır. Senatörleri subayları aşağılayıcı ve küçük düşürücü hareketler yapmaya başlamıştır. *Circus Maximus*'taki[190] ücretsiz yerlere oturmak için gelenlerin gürültüsünden rahatsız olduğu için, yarışı izlemek için gelen çok sayıdaki soylu kadın ve çocukların bulunduğu kalabalığın üzerine askerleri gönderip onları öldürtmüştür. Gladyatör gösterisi için bakılan vahşi hayvanları mahkûmlarla beslemiştir. Halka karşı da acımasız tavırlar sergilemeye başlamıştır.[191] Gaius Germanicus Caligula, eşini kaybettiğinde Roma geleneklerine aykırı bir öneride bulunmuş ve kız kardeşi Drusilla ile evlenmek istemiştir. Romalılar bu durumu şaşkınlıkla karşılamıştır.[192] Gaius Germanicus Caligula, kız kardeşi Drusilla ile evlenememiş fakat Drusilla'yı eşiymiş gibi yanında tutmuş ve onu imparatorluğun yasal mirasçısı olarak göstermiştir. Drusilla öldüğünde ülkede resmi yas ilan edilmiştir.[193] Drusilla'nın ölümünden sonra Caligula diğer iki kardeşiyle de birlikte olduğunu açıklayarak kız kardeşlerini kendisiyle zina yaptıkları gerekçesiyle kardeşlerini Pontine Adalarından biri olan Ponza Adasına sürmüştür.[194] Caligula kardeşlerinin mallarına el koymuş ve kardeşlerinin eşyalarını müzayede satırmıştır.[195] Caligula bu tavırlarıyla giderek halkın ve Senatusnun gözünden düşmeye başlamıştır. Caligula vergileri artırmış ve yeni vergiler koymaya başlamıştır. Caligula'nın yeni koyduğu vergilerden biri de fahişelik yapanlar ve ona aracılık eden kişilere koyduğu vergidir. Fahişelik yapan kadınların evli olsalar bile vergi ödemeleri zorunluluğu koymuştur. Daha önce sözlü olarak çıkartılan bu vergi daha sonra bir yasa maddesine eklenerek yasallaştırılmıştır. Palatium'daki sarayında bir genelev yaptırmıştır. Bu genelevde evli kadınlar ve özgür doğumlu gençler için özel odalar yaptırmıştır. Geneleve gelenlere faizle paralar verilmiş ve zar oyunları oynatarak saraya gelir sağlanmıştır.[196] Caligula'nın bu ahlak dışı tavırları ve uygulamaları Romalı senatörler tarafından nefretle karşılanmaya başlanmış ve Sextus Papinius ve Betilianus Bassus'un plandığı ve yönettiği bir suikast sonucunda 41 yılında

[190] *Circus Maximus*, Roma'da Palatium ile Aventium tepesi arasında araba ve at yarışlarının yapıldığı elips biçimindeki büyük gösteri alanıdır.
[191] Suet., *Caligula* XXVI-XXVII.
[192] Graves, 1989: 389.
[193] Suet., *Caligula*: XXIV.
[194] Burns, 2007: 60.
[195] Salisburg, 2001: 4.
[196] Suet., *Caligula*: XL-XLI.

Gaius Germanicus Caligula ve ailesi katledilmiştir.[197] Gaius Germanicus Caligula üç yıl gibi kısa bir süre imparatorluk yapmıştır. Yirmisekiz yaşında ölmüştür.

Gaius Germanicus Caligula döneminde yapılan hukukî düzenlemelerde Roma'da yaşayan bütün kadınları doğrudan ilgilendiren bir hukukî düzenlemeye rastlanamamıştır. Fakat Gaius Germanicus Caligula'nın kız kardeşlerine tanıdığı anayasal statüler ve toplumsal statüler daha önceki dönemlerde hanedan kadınlarına verilen ayrıcalıklardan çok daha fazladır. Hanedan kadınları kadınların uzak tutulduğu kamusal alana girmiş ve saygınlık elde etmiştir. Basılan sikkeler üzerine resimlerinin darp edilmesi de önemli bir ayrıntıdır. Bu noktada Gaius Germanicus Caligula'nın kız kardeşlerine verdiği ayrıcalıklar önem kazanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde kadınların elde edeceği statüler için önemli bir zemin teşkil etmiştir. Ayrıca hanedan kadınlarına verilen bu ayrıcalıklar *Senatus* ve halk tarafından tepki gösterilmemesi Roma toplumunun geleneksel olarak kadınlara olan ya da en azından hanedan kadınlarına olan bakış açılarının yavaş yavaş değiştiği de görülmektedir. Hanedan kadınları elde ettikleri ayrıcalıklı statüler sayesinde Roma toplum yapısı içerisinde ön plana çıkmaya başlamışlardır.

3.4. Tiberius Cladius Nero Germanicus Dönemi (41-54)

Tiberius Cladius Nero Germanicus, Lugdunum'da MÖ 10 yılında doğmuştur. Annesi Marcus Antionus'un, Octavia'dan olan kızı Antaonia, babası ise Genaral Nero Drusus'dur. İmparator Augustus ise, Tiberius Cladius Nero Germanicus'un dayısıdır. Doğduğunda Tiberius Cladius Drusus adı verilmiştir. Daha sonra büyük kardeşi Iulia ailesine katılması üzerine Germanicus unvanını almıştır.[198] Caligula'nın ölümünden sonra Senatusnun kararıyla 41 yılında[199] Tiberius Cladius Nero Germanicus'a, İmparator Augustus Pontifex Maximus ve *tribun*lük yetkisi verilmiştir. İmparator Claudius, ülkeyi idare etmek için Augustus ve Tiberius'un politikalarını izlemiştir. Ülkenin topraklarını genişletmiştir. Claudius, sosyal alanda genellikle muhafazakâr bir politika izlemiştir.[200]

Claudius, Caligula'nın sürgüne gönderdiği kişileri *Senatus*un onayı ile Roma'ya geri dönmelerine izin verilmişti. Bunların arasında Caligula'nın kız kardeşleri Küçük Agrippina ve Iulia'da vardı. Claudius Roma'ya geri dönen Küçük Agrippina ve Iulia sahip oldukları

[197] Akişt, 1976: 86.
[198] Akşit, 1969: 131.
[199] 41 yılında Roma İmparatorluğu, nerdeyse en geniş sınırlarına ulaşmıştır. İmparatorluk ekonomik, askeri alanlarda oldukça güçlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Osgood, 2011: 1-2.
[200] Akşit, 1976: 89.

malları geri verdi.[201] Claudius, eşi Mesallina'yı zina ve yüz kızartıcı suçlar işlediği için ölüm cezasına çarptırdı.[202] Küçük Agrippina hırslı ve tutkulu bir kadındı ve tek amacı oğlu Nero'yu imparator yapmak ve kendine iyi bir statü sağlamaktı. Bu nedenle Mesalina'nın ölümünün ardından İmparator Cladius'un yeni eşi olmak için elinden geleni yapmıştır. İmparatorun danışmanların da desteği ile Cladius'u evlenmek için ikna etmiştir.[203] Fakat Küçük Agrippina ve İmparator Claudius'un evlenmeleri Roma kanunlarına ve adetlerine göre mümkün değildir. Roma Hukukunda erkek ve kız kardeşler ve aralarında akrabalık bağı bulunan diğer aile bireylerinin evlenmesi yasaktır. Cladius Küçük Agrippina'nın amcası olduğu için Roma yasalarına göre evlenmeleri mümkün değildir. Bu engeli ortadan kaldırmak için Cladius *Senatus Consultum Cladium*'u çıkarmış ve bu sayede Küçük Agrippina ile evlenmiştir. Küçük Agrippina politik arzularını yerine getirme şansını bu evlilik sayesinde yakalamıştır. Daha önce hiçbir kadının yapmadığını yapmış ve dönemin politikasına hâkim olmayı başarmıştır. Agrippina bazı açılardan Messalina'nın naibi gibi görülmüştür. Agrippina da Messalina gibi acımasız bir şekilde yoluna çıkanları ekarte etmiş ve geleneksel ahlak anlayışına bakışı da Messalina'nın ahlâk anlayışıyla örtüşmektedir.[204] Ancak Küçük Agrippina tutkuları çok daha dizginlenmez bir boyuttaydı. Tacitus'un da belirttiği gibi Küçük Agrippina "*onun beni öldürmesine izin verin, fakat onun yönetmesine izin vermeyin*" diyecek ve oğlunu tahta geçirmek için her şeyi yapabilecek kadar hırslıydı. Küçük Agrippina aynı zamanda kendisi içinde bir yer istiyordu. Claudius'la evlenmesi Küçük Agrippina'nın güç ortağı elde etmesi ve tutkularını gerçekleştirmek için büyük bir fırsattı.[205] Claudius da Küçük Agrippina'nın yönetimde kendisine yardım edebilecek kadar kabiliyetli ve donanımlı olduğu için onunla evlenmişti. Küçük Agrippina imparatorluğun hemen hemen her işinde bilfiiil rol almıştır. Seneca'yı sürgünden geri çağırması için Claudius'u ikna etmiştir. Seneca Messalina'nın kışkırtmasıyla sekiz yıl önce sürgüne gönderilmişti. Seneca Roma'daki en bilgili kişilerden biriydi. Bu yüzden de Küçük Agrippina onu sürgünden geri getirterek oğlu Nero'nun eğitimini üstlenmesini istemiştir. Küçük Agrippina Messalina'nın anısına bağlı olan ve kendini ona adamış olan kişileri saraydan uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda kendi konumu ve oğlunun geleceği için bir tehdit olarak düşündüğü kişileri de saraydan uzaklaştırmış,[206] kendine yakın olan kişileri saray çevresinde toplamıştır. Küçük Agrippina oğlunu Roma imparatoru yapmak için adım adım ilerleyişini sürdürmüştür. Oğlu Nero'yu evlat edinmesi

[201] Salisburg, 2001: 4.
[202] Suet., *Cladius*: XXVI.
[203] Osgood, 2011: 42.
[204] Bauman, 2003: 179.
[205] Tac., *Ann.* , XII.65.
[206] Bauman,2003:186.

için Claudius'u ikna etmiş ve Cladius Nero'yu 50 yılında evlat edinmiştir. Bir yıl sonra Nero 13 yaşında iken Nero Cladius Drusus Germanicus Caesar adını alarak *togavirilis*[207] giydirilmiş ve *princeps iuventutis*[208] ilan edilmiş ve Roma dışında *proconsul* yetkisi verilmiştir. Küçük Agrippina'nın nüfuzu daha fazla artmış ve toplantılara katılmaya başlamıştır.[209] Bu bağlamda Küçük Agrippina imparatoriçe olduktan sonra Roma şehir hayatında saygınlık kazanarak birçok alanda aktif rol almaya başlamıştır.

Küçük Agrippina bu dönemde kendisini yeni kuşak imparatoriçe olarak halka benimsetmeyi de başarmış ve halktan saygı görmüştü. İmparatoriçe olduğu dönemde birçok ilke de imza atmıştır. Küçük Agrippina'nın halk karşısındaki tavırları, giyim tarzı, imparatorluğun görkemine yeni bir tarz getirmişti. Özel bir aracın içinde Roma içerisinde seyahat eder ve pahalı, gösterişli takılar takardı. Abartılı denilecek kadar süslü, nakışlı giysiler, altın lifli parıltılı elbiseler, *chlammys*[210] denilen bir pelerin ve aile içinde erkeklere özgü bir giysi olan pantolon giymiştir. Küçük Agrippina'nın erkeklere özgü olan pelerin ve pantolonu giymesi kendini eşi ile statüde tutma girişiminin[211] ve elde ettiği siyasî ve sosyal statülerinin açık bir göstergesidir. Yaşadığı çağda birçok elit kadından farklı bir şekilde giyinmekle kalmamış günün modasına uygun şekilde ancak gösterişli bir şekilde saçlarını toplamıştır. Genellikle yüzünü örten buklelerin tutamları ve bağlanmış kısımları boynunda kaybolurdu.[212] Antik dönem yazarların tasvirleri ve yaşadığı dönem ve daha sonraki dönemlerde yapılmış olan Küçük Agrippina'nın heykelleri ve resimleri incelendiğinde Küçük Agrippina'nın vücudunu örten, ince ve dekolteli kıyafetler giydiği görülmektedir. Saç stilleri ise, özenle toplanmış topuzlar, dağınık bukleler şeklindedir. Küçük Agrippina'nın tarzı kendinden önceki imparatoriçelerden ve soylu Romalı kadınlar çok farklıdır. Augustus'un eşi Livia ve dönemde yaşamış soylu kadınların, antik dönem yazarlarının tasvirlerinde ve yapılan heykellerde sade, uzun, bol ve dökümlü kıyafetler şeklinde, saç stili ise, sade enseye toplanmış topuz ve başı örten bir şala tasvir edilmektedir. (Bk. Resim 4-5-6) Heykellere ve resimlere de yansıyan bu farklılıklar Küçük Agrippina yaşam tarzı, giyim ve saç modelleriyle Roma sosyal hayatına getirdiği değişikliklerin de bir yansımasıdır. Küçük Agrippina Roma hayatına farklı ve yeni bir

[207] *Togavirilis:* Genellikle 14 -18 yaş arasında yasal yaşa ulaşmış olan Romalı erkekler tarafından resmi törenlerde giyilen düz, beyaz toga*Toga*: yaklaşık altı metre uzunluğundaki bir kuşağın vücuda belirli bir yöntemle sarılmasıyla (dolanmasıyla) elde edilen ve genellikle bir tunik üzerine giyilen Antik Roma'nın en karakteristik giysisidir.
[208] *Princeps juventutis*: Gençler arasında birinci (Gençliğin Prensi).
[209] Akşit, 1976: 101.
[210] *Chlammys,* pelerine benzeyen ve Antik dönem Hellen askerlerinin giydiği bir giysidir.
[211] Bauman, 2003:181; Bonfante, 2007: 236.
[212] Burns, 2007: 60.

soluk getirmiştir. Kıyafetleri, saç modelleri ve tavırlarıyla yeni kuşak Romalı kadınların öncüsü olmuştur.

Küçük Agrippina'nın doğum yeri olan Roma'nın Germania'daki *provincia* başkenti Colonia Agrippinensis ya da "Agrippina'nın kolonisi" olarak yeniden adlandırılmıştı.[213] Küçük Agrippina bu evlilik sayesinde Roma toplumunu içerisinde olağanüstü bir saygınlık elde etmiştir. Küçük Agrippina yönetimdeki bir imparatorun "Augusta" adı verilen ilk eşi ve imparatorluk sikkeleri üzerinde onurlandırılan kişi olmuştur. Sikkeler üzerinde aynı zamanda annesi ve babasının resimleri de basılmıştır.[214] Küçük Agrippina Roma lejyonlarının eğitimlerini yönetmiş ve Keltik Kralı Caracatus, imparatora verdiği gibi aynı saygı ve minnettarlığı Küçük Agrippina'ya da göstermiştir.[215] Küçük Agrippina açıkça imparatorluğun resmi işlerinde yer almıştır. İmparator Claudius gibi yükseltilen bir kürsüde elçileri ağırlamıştır. İmparatoriçe kendi ellerinde mümkün olduğunca çok gücü toplamaya kararlıydı. Bu nedenle de Praetorian Guard'da kendi destekleyicileri ile doldurdu. Kendine yakın olan Brrus'u tek kumandan yaptırdı ve kendisini desteklemeyenleri de uzaklaştırdı. Uzaklaştırdığı kişilerin kendine sorun çıkarmaması için onları sık sık ödüller ve terfiler ile ödüllendirdi. Ayrıca Küçük Agrippina imparatorluğun diğer danışmanlarını imparatorun gözünden düşürmek için Pallas ile işbirliği yaptı. Bu iş birliği sayesinde de saray çeviresindeki memurlar Küçük Agrippina'ya bağlı kişilerden oluşmaya başladı. Bu durumda Claudius imparatorluk işlerinde, Küçük Agrippina'ya daha da bağımlı bir hale gelmiştir.[216] Küçük Agrippina sadece oğlunun tahtın varisi olmasını istemiyordu aynı zamanda kendisi içinde yönetimde daha fazla yetki istiyordu. Küçük Agrippina Augusta-imparatoriçe başlığını aldı ve bu onurlu başlığı ömür boyu taşıyan Roma tarihindeki üçüncü kadın olma şerefine de ulaşmıştır. İmparatorluk işlerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Küçük Agrippina'nın bu yükselişi İmparator Cladius'un sadık danışmanlarını rahatsız etmiştir. İmparatorun sadık danışmanları, Küçük Agrippina'nın iktidara tek başına ele geçirmek için her şeyi yapabileceğini öne sürerek İmparator Cladius'dan Küçük Agrippina'yı bir an önce saray ve devlet işlerinden uzak tutmasını istemişlerdir. Bu uyarının ardından çok kısa bir süre sonra İmparator Cladius, yediklerinden ya da farklı bir sebeple zehirlenerek ölmüştür. Bu nedenle de Cladius'un ölümünden Küçük Agrippina sorumlu tutulmuştur.[217]

[213] Burns, 2007: 65.
[214] Burns, 2007: 65.
[215] Bauman, 2003:183.
[216] Burns, 2007: 65.
[217] Salisbury, 2001: 5.

Cladius eşi Küçük Agrippina' ya kamusal ve idarî alanda daha önce hiçbir kadına verilmeyen ayrıcalıklar tanımıştır. Küçük Agrippina elde ettiği bu ayrıcalıklar sayesinde kadınların uzak tutulduğu idarî ve kamu alanına girmiştir. Küçük Agrippina'nın bu başarısı kadınların daha sonraki dönemlerde bu alanlara girebilmesinin yolunu da açmıştır. Cladius uyguladığı sosyal politikalar çerçevesinde kadınlara yönelik çeşitli hukukî düzenlemeler de yapmıştır. *Lex Claudia de Tutela Mulierum* adında çıkartılan yasada kadınların kanuni vesayeti ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca *Senatus* Colsultum'larda da kadınların hukukî durumlarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

3.4.1. *Senatus Consultum Cladium* (49)

Senatus Consultum Cladium, İmparator Cladius'un yeğeni Küçük Agrippina ile evlenmek için çıkarttığı bir *edictum*dur. Bu *senatus* kararı gereği bir erkek, kardeşinin kızı ile evlenebilir.[218] Gaius'un *Institutes*'de belirtiğine göre, "… *Erkek veya kız kardeşin kızı ile evlenmek geçerli değildir. Kız ve erkek kardeşin torunu ile de evlenilemez*".[219] Ancak Cladius Küçük Agrippina ile evliliğini yasallaştırabilmek için *Senatus Consultum Cladium* ile erkek kardeşin kızı ile evlenilebilir şeklinde bir değişiklik yapmıştır. Fakat kız kardeşin kızı ile evlenmek yine yasaktır.[220] Bu değişiklik aslında sadece Küçük Agrippina ve Cladius'un evliğini yasallaştırmak için yapılmış imparatora özel bir düzenlemedir. Bu durum gerçekte Roma normlarına aykırıydı.[221] *Senatus Colsultum Cladium*, imparatorun arzularını gerçekleştirmek için çıkardığı bir *Senatus* kararıdır.

3.4.2. Lex Claudia de Tutela Mulierum

Yasanın çıkarılış tarihi ile ilgili olarak net bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda 41-54, bazılarında ise, 44-49 yılları arası verilmektedir.[222] *Lex Claudiai de Tutela Mulierum* ile kadınlara *agnatik* hısımların kanunî vasi (*tutor legitimus*) verilmesi yasaklanmıştır.

Bir *manus*suz evlilik sebebiyle veya evlenmediği halde *pater familias*ın *patria potestas*ı altında olmayan her kadının Roma'da bir *tutor*u[223] vardır. Kadın bu *tutor*un aracılığıyla hukukî işlemleri gerçekleştirebilirdi.[224] *Lex Claudiai de Tutela Mulierum* ile kadınlar üzerindeki en yakın aile hısımının (*agnatio* hısımlığı) kanunî vasî olarak tayin

[218] Gönenç, 2010:187.
[219] Gai., *Inst.,* 1-10-3.
[220] Gai., *Inst.* 1.62.
[221] Pryzwansky, 2008: 141.
[222] Honing, 1938: 194; Ceylan, 2004: 62.
[223] *Tutor*, vasi demektir.
[224] Ayiter, 1963: 69.

edilmesi işlemine son verilmiştir.[225] Kadınlar üzerinde kanunî vesayet olarak sadece *patronu*sun vesayeti uygulandığı görülmektedir. *Lex Claudia de Tutela Mulierum* ile birlikte kadınlar üzerindeki vesayet uygulanması işlemi zayıflamış ve süreç içinde kadınlara kendi vasilerini seçme hakkının tanınmasına olanak tanınmış ve zamanla hukukî vesayetin kaldırılmasına bir zemin hazırlamıştır.[226] Bu yasa ile birlikte sınırlı bir şekilde de olsa kadınlar üzerindeki hukukî baskılar hafifletilmiştir.

3.4.3. *Lex Papia Poppaea* ve *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*'un Tadili

Cladius, Augustus döneminde çıkarılan *Lex Papia Poppaea* ve *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*'u tadil etmiştir. Cladius *Lex Papia Popaea*'ya bir hüküm ekleyerek atmış yaşını geçmiş bir erkek, elli yaşından daha küçük yaştaki bir kadın ile evlenir ve çocuk sahibi olmazlarsa, kadının ve erkeğin bu yasalar gereği uygulanan cezaî yaptırımlardan muaf tutulacağı şeklinde değiştirilmiştir.[227] Cladius, Augustus gibi katı bir tavır sergilememiş ve doğal şartları da gözönünde bulundurarak ileri yaştaki kadınların çocuk sahibi olma zorunluğunu ortadan kaldırmıştır.

3.4.4. *Senatus Consultum Vellaeanum* (46)

Senatus Consultum Vellaeanum, 46 yılında kadınlara yönelik düzenlemeler içeren ve kadınların üçüncü kişiler lehine borç altına girmelerini yasaklayan bir *edictum*dur. Bu *edictum* çerçevesinde kadın, eşine ya da üçüncü bir şahsa kefil olamaz ve rehin veremezdi.[228] Bu *senatus consultum* ile kadınların erkeklere mahsus işlerde (*officia virilia*) yer almaları ve bu şekildeki borçlanmalardan da kadınların sorumlu olmalarının adil olmadığı belirtilmiştir. *Senatus Consultum Vellaeanum* ile kadın, ilk borçlunun yerini, esas borçlu ya da fer'i borçlu olarak aldığı kişisel veya aynî her türlü güvencesi ile araya girmesi yasaklanmıştır.[229] Bu karar ile birlikte kadının kendi aileleri dışındaki ortaklıklarla iş ilişkileri de yasaklanmıştır. Bu yasak etkili bir şekilde kadınların iş ve ticaret faaliyetlerinin her çeşidinden uzak tutulmasını sağlamıştır. Çünkü buna göre hiçbir şekilde kredi sağlayan kişi kadın bir garantöre karşı dava açamasının da önüne geçilmiştir. Bu sayede gelecekte de hiç kimse bir kadını herhangi biri adına bir garanti olarak kabul edemeyecekti.[230]

---

[225] Gaius, *Institutes*, 171.
[226] Aksaray, 2012: 97.
[227] Akşit, 1976: 98.
[228] Aksaray, 2012: 97; Gönenç, 2010: 30.
[229] Rado, 1953: 46; Başmal, 1987: 119.
[230] Rado, 1953: 51,Gardner,1986:234-235.

Senatus Consutum Vellanum'un çıkarılma nedeni hakkında hukukçularların bazıları bu kararın kadınları korunmak amacı ile yapıldığını ileri sürmüştür. Bazı hukukçular ise bu tedbirle kadınların haklarını sınırlandırmak, kadınları kamu hayatından ve erkeğe özgü işlerden (*officia virilla*) uzaklaştırmak amacı taşıdığını ileri sürmüşlerdir. Hukukî metinlerdeki bilgiler kadınlarla ilgili olarak kullanılan cümlelerde geçen yardım, himaye, koruma (*auxilium, beneficium, subveniri, succurri, adiuvari*) ifadelerinin kadınları koruma amacı taşıdığı fikrini desteklemektedir. Ancak bazı metinlerde geçen *intercedere proaliis*in Roma'nın örf ve adet kurallarına göre kadınların uzak tutulmaları gereken bir bir *officium civile*den de bahsedilmektedir. Bu durumda, *intercessio bir officium* veya *virile* olarak kabul edildiği ve kadınların erkek işlerinde bulunmasının uygun olmadığı için Roma geleneklerine uygun olarak kadınların hakları ve kamu içindeki faaliyet alanlarının sınırlandırılmasına yönelik bir karar olduğunu göstermektedir.[231] Bu karar ile kadınlar korunmak istenmiş olabilir ancak esas itibariyle bu karar ile korunmak istenen kadın değil, kadının sonradan azalma ihtimali bulunan mal varlığıdır. Kadının mal varlığını azaltacak işlem yapması bu karar doğrultusunda yasaklanmıştır.[232] Aynı zamanda bu karar *Senatus Consultum Vellaeanum*, genel çerçevede kadınların hukukî işlem ehliyetlerini de kısıtlayan bir karar olmuştur.[233] *Senatus Consultum Vellaeanum*'un temel amacı Augustus Dönemin'den beri artarak devam eden sosyal ve ahlakî yapılardaki sorunları çözmektir.[234] "Kadınların başkaları arasındaki borç münasebetlerine müdahale veya tavvassut ederek mesuliyet altına, borç altına girmelerine *intercessio* (veya *intercedere pro aliis*)" denilmekteydi. Bu karar ile kadınların üçüncü kişiler adına borç altına girmesi yasaklanmıştır. Ancak önceleri *intercssio* denilen bu borç iltizamların amacı, kadınlar için kefil olmaları veya başkalarının borçlarını üzerlerine almaları ile ilgiliydi. Daha sonraki dönemlerde hukukçuların tesfiyeleriyle bu kararın sınırları daha da genişletilmiş ve bu borç iltizamı, *intercessio* anlamında kadınların başkaları için rehin vermesi konusunu da kapsamıştır. Bu suretle de kadın ne kocası ne de üçüncü bir şahıs için kefil olamadığı gibi rehin de veremezdi.[235] Bu karar daha sonraki dönemlerde çıkarılan imparator emirnameleri ile kapsamı genişletilerek uygulanmıştır.

[231] Rado, 1953: 51; Gönenç, 12010: 31.
[232] Aksaray, 2012: 98.
[233] Emiroğlu, 2003: 63.
[234] Rado, 1953: 54.
[235] Rado,1967:186.

3.4.5. *Senatus Consultum Claudianum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit*

Senatus Consultum Claudium adlı *Senatus* kararı İmparator Cladius döneminde 52 yılında düzenlenmiştir. Bu *Senatus* kararı, imparatorluk içinde kamu hizmetlerinde bulunan birçok köle ve azatlıların hukukî durumlarıyla ilgili çıkarılmış bir karardır. Bu dönemde yaygın olarak görülen sorunlardan biri özgür Romalı vatandaşlar ile azatlı ya da köle kadın ve erkekler ile yapılan evlilikler ya da girilen cinsel münasebetlerin getirdiği hukukî sorunlardır.[236] Başkasına ait bir köle ile cinsel ilişkisi bulunan özgür bir kadın üç ihtara rağmen köle ile olan cinsel münasebetini sürdürmesi halinde, hür kadın kölenin efendisinin kölesi durumuna düşerdi ve *capitis deminutio maxima*ya[237] maruz kalırdı. Eğer kölenin efendisi bu ilişkiye müsaade etmiş ise kadın azatlı konumuna gelirdi.[238] Roma hukukuna göre ana rahmindeki çocuğun hukukî durumunu tayin etmek için gebelik meşru ve gayrimeşru gebelik diye iki kısımda ele alınırdı. Meşru bir evlilik sonucunda doğan bir çocuk babanın statüsünü alırdı. Gayrı resmî bir ilişki sonucunda doğan çocuk ise *naturali ratione*ye (tabiî hukuka göre annenin statüsünü alırdı.[239] Ancak bu *senatus* kararına göre hür bir kadının köle ile ilişkisi sonucunda doğan çocuğu kadının azatlı ya da köle olmasına bakılmaksızın doğan çocuklar kölenin efendisinin kölesi olarak kabul edilirdi.[240] Bu *Senatus* kararının getirdiği hükümlerin yaptırımları çerçevesinde özgür doğumlu bir kadın köle konumuna gelmekte ve hak ehliyetini kaybetmesine sebep olmaktadır.[241] *Senatus Consultum Claudianum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit* ile Roma toplumunda sosyal açıdan önemli bir olgu olan ve Roma aile yapısını derinden etkiyen özgür doğumlular ve köleler arasındaki birlikteliklerde özgür doğumlu olan kadınların köleler ile olan cinsel münasebetlerinin önüne geçmek için kadınlar üzerinde ağır bir hukukî yaptırım uygulandığını göstermektedir. Roma'nın sosyal ve aile yapısı korunmak istenirken kadınlar köle konumuna getirilmiştir. Ancak özgür doğumlu erkekler köle kadınlardan doğan çocukları annenin statüsünü aldıkları için özgür doğumlu erkekler üzerinde herhangi bir hukukî kıstlamaya gidilmemiştir. Bu durumda Roma hukukî yapısı ve *senatus* kararlarının Roma aile yapısını sadece kadınlar üzerine kurulan baskılar ile korunmaya çalışıldığını da göstermektedir. Ayrıca mevcud hukuk sisteminde erkeklerin korunup kollandığının da bir göstergesidir.

---

[236] Rawling, 1997: 573.
[237] *Capitis deminutio maxima*, Birinci statü olan *status libertatis*in (hürrriyet drumu) kaybedilmesidir. Şahıs böylece diğer statüleri de kaybeder ve köle durumuna düşerdi. Daha fazla bilgi için bk. Ziya, 1983, *capitis deminutio maxima* maddesi.
[238] Rado, 1953: 31.
[239] Di Marzo, 1959: 34.
[240] Crook, 1967: 62.
[241] Aksaray, 2012: 100.

Eskiçağ'da hüküm sürmüş diğer devletlerde özgürler ile köleler arasında yapılan evlilikler veya cinsi münasebetlerde kadınların durumu Romalı kadınların durumuna kıyasla çok daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Sümer hukukî metinlerinden elde edilen bilgilere göre kölelerin evlilikleri Roma'nın aksine yasal kabul edilmektedir. Köle, kölelerle olduğu gibi hürlerle de evlenebilir. Hür bir kadın, köle bir erkek ile evlenir ve çocuk sahibi olursa, çocuklar annelerinin hukukî statüsüne sahip olarak hür doğarlar. Ayrıca odalık olarak kabul edilen köle kadınlar efendisinden bir çocuk doğurur ise, odalık olan kadın efendisinin ölümü halinde çocuklarıyla birlikte hür olur ama efendisinin mirasçı olamaz. Ancak ilgili kanun metninde bu tür ilişkilerden doğan çocukların mirasçılık durumu ile ilgili net bir ifade yer almamakla birlikte ilgili kanun metinin bir paragrafında yer alan kanun hükmündeki bir ifadede, "*bir odalıktan doğmuş ve hür sayılmış çocukların anneleri mirasçı olmasa bile çocukların hür babalarının mirasçı olabilecekleri ölmüş karısından çocukları olan bir hürün cariyesinden olan çocukları efendinin ölümünden sonra hür eşinden olan çocukları ile birlikte ona mirasçı olurlar*" ifadesi yer almaktadır. Bu durumda bir cariyeden doğan çocukların hür babalarına mirasçı olabildikleri görülmektedir.[242] Eskiçağ'da hüküm sürmüş bir başka devlet olan Hitit Devleti'nin hukukî metinlerinde konuya ilişkin maddelerde yer alan ifadelere göre, özgür bir kadın köle ile evlenirse, statüsünde herhangi bir değişiklik olmazdı. Ancak özgür bir kadın en alt kademeye mensup kölelerden biri ile evlenirse üç yıl sonra hürriyetlerini kaybeder ve köle konumuna gelebilirdi. Özgür bir kadının köle ile evliliğinden doğan çocukları, kölelik işareti olarak bir kemer takmak zorunda idiler.[243] Eskiçağ devletleri arasında yer alan Babil Devleti'nin Hammurabi Kanun'undaki ilgili maddelerde ise, odalık olan bir kadının efendisinden bir çocuk doğurursa efendisi bu çocuğu isterse kabul edebilirdi. Ancak efendisi hayatta iken çocuğu kabul ettiğine dair bir beyanda bulunmasa bile, efendinin ölümünden sonra anne çocuklarıyla birlikte özgür olurdu. Ancak, bu kadın kölenin satış işlemi sırasında satış belgesine bu kölenin odalık olarak alınamayacağı, bir hür ya da köleyle evlendirilmesi gerektiği de şart olarak konulabilirdi. Bu köleler evlendirilene kadar odalık olarak alınamaz, evlendirildikleri kimse ölse bile dokunulmazlıkları devam ederdi. Hiç bir hukuk sisteminde rastlanmayan bu son derece ilginç durumdan, efendilerin köle üzerindeki mülkiyet haklarının satış vesikaları ile sınırlandırılabileceği anlaşılmaktadır.[244] Sümer ve Babil yasalarında özgürler ve köleler arasındaki evlilik veya cinsel münasebetler sonucunda doğan çocuklar özgür kabul edilmekte ve özgür kadınların statüleri

[242] Bozkurt, 1981: 67.
[243] Bozkurt,1981: 86-87.
[244] Bozkurt, 1981: 77.

değişmemekte ve köle kadınlara yönelik de olumlu bir tavır izlenmekteydi. Hititlerde ise belli şartlar çerçevesinde özgür bir kadın köle ile yaptığı evlilikten dolayı özgürlüğünü kaybedebilmekteydi. Özgür ve köleler arasında yaşanan evlilikler ya da cinsel münasebetler Mezopotamya'da hüküm süren devletlerin kanunlarında daha insani hükümler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Roma'da ise soyun devamı ve sınıfsal farklar gibi kaideler gözeterek özgür kadınlar köle konumuna getirilmiş ve kölelerden olan çocuklar da köle kabul edilmiştir. Kölelerle birlikte olan özgür Romalı erkekler ise herhangi bir statü kaybına uğramamıştır. Roma devletinin cinsiyet ayrımı ve sınıfsal ayrımı bu yasa metinin de bir kez daha vurgulanmıştır.

3.5. Tiberius Cladius Nero Germanicus Dönemi (54-68)

Nero, Gnaeus Domitius Ahenobarbus ve Küçük Agrippina'nın oğludur. Nero 15 Aralık 37 tarihinde Antium'da dünyaya gelmiştir. Doğduğunda kendisine Lucius Domitius Ahenobarbus ismi verilmiştir.[245] Nero üç yaşında iken babası ölmüş ve annesi de sürgüne gönderilmiştir. Annesi Küçük Agrippina İmparator Cladius tarafından sürgünden getirilmiştir.[246] İmparator Cladius'un ani ölümünün ardından Küçük Agrippina'nın olağanüstü çabaları sayesinde oğlu Nero Roma tahtına geçmiştir.

Küçük Agrippina arzuların gerçekleştirmeyi başarmış ve 17 yaşındaki oğluyla siyasî gücü elinde tutmak için işbirliği yapmış ve kısa bir süreliğine de olsa iktidar erkini paylaşmışlardır. Küçük Agrippina'nın İmparator olan oğlu Nero'yu (Bk. Resim 7) kontrol edip onun üstünde bir güç teşkil etmesi, Roma tarihinde bir ilkin yaşanmasına da sebep olmuştur.[247] Roma imparatorluğunda ilk kez bir kadın, oğlunun vasisi sıfatıyla siyasî gücü eline geçirmiştir. Küçük Agrippina seyahat ettiği zaman ya da bir araç içinde Roma'nın etrafını gezdiği zaman, İmparator Nero onun yanında ata biner ya da onun yanında yürürdü. Nero'nun ordu için ilk parolası "Küçük Agrippina annelerin en iyisidir" şeklindeydi. Roma'da kadınların *Senatus* binasına girmesi yasak olduğu için, *Senatus* toplantılarının sarayda yapılmasına karar verilmiştir. Böylece Küçük Agrippina perdenin arkasına gizlenerek *Senatus* toplantılarını dinleyebilmekteydi. Nero annesi adına birbirine yüzyüze bakacak şekilde portrelerinin bulunduğu sikkeler bastırmıştır. Ancak Küçük Agrippina'nın başı sikkelerin üst kısmındaydı ve bütün sikkeler imparator yerine onun otoritesi adına basılmış gibi görünen vurgulu bir dille yazılmıştır. Kısa bir süreliğine de olsa Küçük Agrippina müttefiklerinin desteği ile birlikte- Pallas, *Praetorian Guard*

[245] Tekin, 2014: 234.
[246] Akşit, 1976: I. 105.
[247] Salisburg, 2001: 6.

kumandanı Brrus ve Nero'nun öğretmeni olan Seneca ile birlikte imparatorluğu yönetmeye başlamıştır. İmparator Nero döneminde basılan bu ilk sikkeler üzerindeki bu betimlemeler anne ve oğulun iktidarı paylaşmasının bir açıklaması şeklinde görülebilir. (Bk.Resim 8) Küçük Agrippina idarî erki eline alarak hedeflerine ulamıştı, fakat kendisi için daha fazla idarî yetki ve güç istiyordu.[248] Küçük Agrippina ise 54 yılının sonlarına doğru siyasî anlamda önemli bir atılım gerçekleştirmiş ve Armenia'daki bölgelerin birinde bir delegasyonu Nero ile birlikte iki ayrı kürsü üzerinden duyuracağını açıklamıştır. Bu durum Roma için olağan dışı bir durumdu. Fakat daha da ilginç ve çarpıcı olan ise Seneca'nın tavsiyesiyle İmparator Nero'nun annesini karşılamak için tahtından inmesiydi. Roma geleneklerine göre Roma imparatoru tahtından inip hiç kimseye saygı gösterisinde bulunamazken Nero'nun bir evlada yakışır davranış sergileme yaklaşımı skandala sebep olmuştur. Nero'nun hocası olduğu kadar aynı zamanda bu konuda Nero'ya annesinin lehine akıl hocalığı yapan Seneca'nın amacı, Küçük Agrippina'nın İmparator Nero'nun da üzerinde bir güç olduğunu maiyetine göstermek istemesiydi. Bu hadiseler, bu dönemde Küçük Agrippina'nın İmparator Cladius hâkimiyetinde elde ettiği güçten daha fazlasını elde ettiğini göstermektedir. Küçük Agrippina her zaman İmparator Nero'nun tahtına yakın bir yerde oturmuş ve bütün önemli idarî işlerde yer almıştır.[249] İmparatorluk danışmanları rahatsız oldukları bu durumu halka göstermek için doğaçlama bir yol seçmişlerdir. Antik dönem yazarlarından Cassius Dio, *Historiae Romanae* adlı eserinde bu olayla ilgili olarak 'Bursus'un da Seneca'nın Küçük Agrippina'nın İmparator Nero'nun üzerinde bir güç olduğunu herkese göstermek için yaptığı doğaçlama çözümde rol oynadığını" belirtmiştir. Ayrıca bu olaydan sonra Seneca ile Brrsus hiçbir kamu işinin Agrippina'ya bırakılmaması için çalıştığını ve Seneca ve Bursus'un bütün yönetimi kendi ellerine almak için Küçük Agrippina ile mücadele ettiklerini de ifade etmiştir.[250]

Küçük Agrippina 55 yılına gelindiğinde yönetimde önemli bir güç haline gelmiştir. Fakat 55 yılı sonlarına doğru Küçük Agrippina'nın, İmparator Nero üzerinde kurduğu hâkimiyeti zayıflamaya başlamış ve dolaylı olarak iktidardaki gücü de zayıflamaya başlamıştır. Seneca ve Bursus'un çabalarıyla anne ve oğulun arası iyice açılmış ve Nero annesini saraydan uzaklaştırmıştır.[251] Antik dönem yazarlarının iddalarına göre Küçük Agrippina oğlu Nero'yu geri kazanmak ve oğlu üzerinde tekrar otoritesini kurmak için, Nero'yla ensest bir ilişki yaşadığını ya da oğlunu böyle bir ilişkiye çekmeye çalıştığını

[248] Burns, 2007: 71.
[249] Bauman, 2003: 194-195.
[250] Cass., *Roman History*: LXI-61.
[251] Salisburg, 2001: 5.

anlatmaktadır. Tacitus ve Cassiuss Dio'ya göre; Agrippina Nero'yu gün ortasında yemek zamanı ziyaret etmeye başlamıştı. Giyinip süslenip sarhoş oğlunu ensest ilişkiye davet etmekteydi. Fakat başka bir rivayete göre de teşvik Agrippina'dan değil Nero'nun kendisinden gelmiştir. Suetonius, *On İki Caesar'ın Hayatları* adlı eserinde ise; İmparator Nero'nun annesiyle ilişkiye girmeyi çok istediğini ancak, annesinin düşmanı olan danışmanları Nero'yu bu isteğinden vazgeçirdiğini aktarmıştır.[252] Nero'nun danışmanları acımasız ve küstah Küçük Agrippina'nın, oğlu ile ensest ilişkiye girerse tamamıyla Nero'nun annesinin kontrolü altına girerek her dediğini yapacağından korkuyorlardı. Nero'nun danışmanları bu ilişkiye karşı çıksa da Suetonius, Nero'nun annesi ile birlikte olduğunu ima etmiştir. Nero Küçük Agrippina'ya benzerliğiyle ünlü olan bir fahişeyi odalıkları arasına almıştır. Nero bu kadınla birlikte olmaya başladığında, danışmanları Nero'nun annesi ile ilişkiye girmesinden kuşku duymamaya başlamıştır. Fakat Nero, ne zaman annesi ile birlikte aynı tahtırevanda bulunsa elbisesindeki lekelerden annesi ile arasındaki tabiat dışı ilişkinin açığa çıktığını belirtmiştir.[253] Nero annesinin üzerinde kurduğu otoriteden kurtulmak için metresi Poppaea Sabina ve danışmanları ile birlikte hazırladığı bir plan dâhilinde annesini öldürtmüştür. Nero annesinin öldüğü gece, "o gün gücün kendisine verildiğini" "*illodi esibidarî imperium*",[254] imparatorun kendisi olduğunu herkese ilan etmiştir.

Küçük Agrippina'nın idarî alanda elde ettiği bu başarıyı daha önce Roma'da hiçbir kadın elde edememiştir. Küçük Agrippina elde ettiği hukukî ve idarî statüler sayesinde Roma imparatorluğunu yönetebilecek güce ulaşmıştır. Roma toplumunda Küçük Agrippina, antik dönem yazarlarının aktarımına göre dişi bir şeytan ve iffetten yoksun bir kadın olarak görülmüş ve geleneksel Romalı kadın çizgisinden çok uzak tutulan bu kadının tutkuları için her türlü entrika yapabilecek tehlikeli ve iffetsiz bir kadın olarak nitelemişlerdir. Roma toplumu bu yeni kuşak kadın tipinin temsilcisi olan kadını kabul etmiş ama benimsememiştir Küçük Agrippina, kadınların uzak tutulduğu ve erkeklerin egemen olduğu kamu alanına her türlü entrikayı yaparak girmiştir. Küçük Agrippina'nın iktidarı ele geçirmek için verdiği bu mücadele yaşadığı dönemdeki toplumun kadın tipini ve toplumun oluşan bu yeni kuşak kadın tipine bakış açısını da ortaya koymaktadır. Küçük Agrippina'nın yaşamı dönemin şartları gereğince Roma toplumunun geleneksel kadın tipinin dışına çıkan kadınları *pudicitia*dan yoksun olarak gördüğü Küçük Agrippina ve onun tipindeki kadınları haysiyetsiz aşağı bir varlık olarak kabul gördükleri

[252] Suet., Nero,XXVIII
[253] Tac., *Ann.* , XIV -2; Cass. , *Roman History*: LXII-11.
[254] Rudich, 2005: 31-32; Barret, 1996: 239.

anlaşılmaktadır. Ancak kadınlar ne kadar aşağı bir varlık olarak görülselerde kamu ve sosyal hayatta kendilerine yer bulabildikleri ölçüde hukuka konu olabilmişler ve aynı zamanda tarih yazarlarının da dikkatini çekebilmişlerdir. Küçük Agrippina iyi ya da kötü yönleriyle tarih sahnesine damgasını vurmuş ve daha önceleri hiçbir kadının sahip olmadığı haklara sahip olmuş ve Roma toplumunda oluşan yeni kuşak kadınların yolunu açmıştır. Bu nedenlerle Küçük Agrippina Roma'nın siyasî, idarî, sosyal ve hukukî alanlarında önemli bir yere sahiptir.

Annesinin ölümünün ardından imparatorluk yetkilerinin tamamını ele geçiren Nero Augustus'un sosyal politikalarına uygun hareket edeceğini belirtmiştir. Hükümdarlığının ilk yıllarında başarılı bir siyasî ve ekonomik bir tablo çizmiştir. Hüküm sürdüğü dönemi içinde çeşitli hukukî düzenlemeler yapmış ve toplumsal düzeni sağlamaya çalışmıştır. Nero döneminde, Senaca ve *Praetor Praefectus*'u Bursus devlet yönetimde ön plana çıkmıştır. Nero idarî yönetimde pasif kalarak kendini daha çok eğlenceye vermiştir. Nero olimpiyat oyunları ve diğer Hellen oyunları ve gladyatör gösterileri düzenlemiştir. Bu oyunlarda bazen halka sürpriz yaparak bir şarkıcı, oyuncu ya da araba yarışçısı olarak katılmıştır.[255] Nero alkol ve eğlenceye olan düşkünlüğü nedeniyle özel yaşamında oldukça sapkın bir hayat sürmüştür. Özgür doğumlu çocuklarla birlikte olmuş, evli kadınları ve Vestal Rahibelerini baştan çıkarmıştır. Sporus adlı bir genci hadım ettirerek ona kadın kıyafetleri giydirerek evlenmiştir. Evinde verdiği partilerde yabani bir hayvan postuna bürünüp kazığa bağlanmış kadın ve erkeklerle vahşi bir şekilde cinsel ilişkiye girmiştir.[256] Ayrıca Nero arka arkaya halka açık düğünler yaparak iki erkekle evlenmiş ve erkek eşlerine diğer kadın eşlerine (ilk eşi zina ile suçlayıp öldürttüğü eşi Octavia, ikinci eşi evlendikten üç yıl sonra ölen Popaea ve son eşi Statilia Messallina'ydı) gösterilen nezaketin aynısını erkek eşlerine de gösterilmesini istemiştir. Toplumda da eşcinsel evlilikler özellikle birinci ve ikinci yüzyıllarda artış göstermiştir. Bu dönemde kadınlar arasında da lezbiyen[257] ilişkilerin yaşandığı bilinmektedir.[258] Nero'nun özel yaşamında bu kadar sapkın ve aşırı şehvet düşkünü olması Romalılar tarafından tepkiyle karşılanmış ve üst yöneticiler ve halk arasında huzursuzluk baş göstermeye başlamıştır. Nero halka karşı acımasız tavırlar

[255] Dunstan, 2011: 294.
[256] Suet., *Nero:* XXVII-XXIX.
[257] Latin yazarlar lezbiyenliği *tribades* olarak ifade etmiş ve sapkınlık olarak nitelemişlerdir. Daha detaylı bilgi için Bk. Brooten,1996: 42-51. Roma döneminde doktorlar tarafından hemcinslerine ilgi duyulmasının kendisini erkeksi belirtilerle ifade eden bir "hastalık" olarak görmüşlerdir. 2. yüzyılda Roma'da görev yapan bir doktor büyük klitorisin neden olduğu fiziksel koşulların bu hastalığa neden olduğuna inanıyordu ve bunu tedavi etmek için kliterodektomi diye bilinen bir cerrahi işlem uygulamışlardır. Bu cerrahi işlem kadınlarda cinsel sakatlanmalara da neden olmuştur. Yalom, 2002: 42. Roma dünyasında erkekler arasında yaşanan homoseksüel ilişkiler hoş görülüyorken kadınların yaşadığı eşcinsel ilişkilerin hoş karşılanmadığı görülmektedir. Roma'nın cinsiyetçi yaklaşımı bu konuda da kendini göstermektedir.
[258] Yalom, 2002: 42.

sergilemeyi sürdürmüştür. Kıyafetlerde erguvan rengi[259] kullanımını yasaklamış, gösterilerde bu renkte elbise giymiş olan kadınları yakalatıp giysilerine ve mallarına hemen el koydurmuştur. Nero günbatımından sonra başına taktığı bir şapka ya da bereyle tavernalara gidip eğlenmiş, sapkınca davranışlarını sürdürmüştür. Canının istediği kişiyi kırbaçlatmış ya da öldürtmüştür. Dövdüğü ya da öldürdüğü kişilerin mallarını yağmalayıp el koydurmuştur.[260] Nero'nun uyguladığı katı ve acımasız politikalara karşı Gallia Lugdunesis valisi C. Iulius Vindex isyan etmiştir. Vindex'in isyanı Hispania Tarraconensis valisi Sulpicius Galba'da desteklemiştir. Nero'ya karşı bir ittifak oluşmuştur. Nero'yu *Senatus* tarafından vatan haini ilan etmiştir. Rivayete göre, çaresiz kalan Nero 68'de kendi boğazını keserek intihar etmiştir. Nero'nun ölümü ile birlikte Iulius Cladius hanedanlığının Roma tahtındaki iktidarı da son bulmuştur.[261] Nero yaklaşık olarak 14 yıl Roma tahtında hüküm sürmüştür. Bu süre içinde yaptığı hukukî düzenlemelerden biri olan, *Senatus Consultum Calvisianum* adlı *edictum*da kadınları ilgilendiren bazı kararlar yer almıştır.

3.5.1. *Senatus Consultum Calvisianum* (61)

61 yılında çıkarılan *Senatus Consultum Calvisianum* eşlerin birbirlerine karşı onda bir oranında mirasçı olabilecekleri kuralına karşılık, elli yaşını geçmiş bir kadının, atmış yaşını geçmiş bir erkekle evlenmesi halinde tam mirasçısı olabileceği hükmü getirilmiştir.[262] İmparartor Cladius, Augustus döneminde çıkartılmış olan *Lex Papia Poppaea* ve *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* tadil etmiştir. Bu yasa tadili ile elli yaşını aşmış bir kadın ve atmış yaşını aşmış bir erkek bu yasaların getirdiği yaptırımlardan muaf tutulmuşlardır. Ancak *Senatus Consultum Calvisianum* da bu ayrıcalığı ortadan kaldırılmıştır.[263] Bozulan toplumsal yapıyı düzenlemek ve aile yapısını korumak amacıyla çıkarılan *Lex Iulia de Maritantis Ordinibus*'un hala yürürlükte olduğu ve istisnasız bir biçimde de uygulandığı görülmektedir.[264] Bu durumda Augustus'tan Nero'ya kadar geçen süre zarfında Roma'nın yaşadığı sosyal ve ahlakî sorunların devam ettiğini ve çıkarılan yasalara rağmen kadınların bireysel özgürlüklerine yönelik tavırlarını sürdürdükleri görülmektedir.

---

[259] Erguvan rengi ya da mor renk, genellikle imparatorların giysilerinin rengidir. İlkçağlarda mor rengin elde edilmesi oldukça zor ve zahmetli bir iş olduğu için elit kesimin giysileri genellikle bu renkten yapılmıştır. Roma İmparatorluk haline geldiğinde Romalı imparatorlar genellikle bu renk toga giymişlerdir. Bk. P. Erdemir, 2012: 104-129.
[260] Suet., *Nero:* XXVI-XXXII.
[261] Akşit, 1976: 119-120.
[262] Gönenç, 2010: 187.
[263] Berger, 1991: 697.
[264] Aksaray, 2012: 100.

Dört İmparator yılı olarak bilinen ve Galba,[265] Otho,[266] Vitellius[267] ve Vespasianus'un arka arkaya hâkimiyet mücadelesine giriştikleri dönemde kadınlarla ilgili herhangi bir hukukî düzenlemeye rastlanamamıştır. Bu dönem Nero'nun intiharıyla boş kalan Roma tahtına oturmak için mücadele eden komutanların başlattığı bir iç savaş dönemidir. Bu dönemde Roma devleti ciddi anlamda siyasî bir kriz yaşamıştır. MS 68-69 yıları arasında yaşanan bu süreçte kısa zaman aralıklarıyla Roma tahtına dört imparator geçmiştir. Bu dönemde kadınlara yönelik herhangi bir hukukî düzenleme olmamasının nedeni ise yaşanan siyasî kriz ve iç savaş olmalıdır.

3.6. Titus Flavius Vespasianus Dönemi (69-23)

Roma'da idarî ve askerî görevlerde bulunmuş olan Vespasianus Dört İmparator Yılı'nda yaşanan iç savaş sırasında askerler ve yöneticilerin isteğiyle 69 yılında imparator ilan edilmiştir.[268] Vespasianus'un imparator olmasıyla birlikte Roma'da Vespasianus Hanedanlığı dönemi de başlamış ve yaklaşık olarak 37 yıl Roma'da Flaviuslar Hanedanlığı yaşanmıştır. Vespasianus'un döneminde doğu ve batı *provincia*larında çıkan isyanların büyük bir kısmını kontrol altına almış ve Roma'nın nüfuz alanını genişletmiştir.[269] Vespasianus, hükümranlığı süresince bozulan siyasî ve ekonomik yapıyı düzeltmek için uğraşmıştır Vespasianus yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle 69 yaşında hayata veda etmiştir.[270]

Vespasianus, Döneminde kadınlarla ilgili herhangi bir hukukî düzenlemeye rastlanmamıştır. Fakat Suetonius, On İki Casear'ın Hayatı adlı eserinde Vespasianus'un döneminde yapılan bazı hukukî işlemlerle ilgili bilgi vermiştir. Vespasianus Dönemi'nde, dava üzerine dava açılmış, mahkeme işlerinin kesintiye uğraması yüzünden eski davalar

---

[265] Galba'nın hayatı hakkında bk. Plut. , *Bioi Paralleloi Galba'nın Hayatı*: III-IV; Cass., *Roman History*: LXII-LXIV; Suet., *Galba'nın Hayatı*: XIX; Akşit, 1976: 123; Dunstans, 2011: 297.

[266] Otho'nun hayatı kakkında bk. Cass*., Roman History*, LXII-LXIV.14; Suet., *Otho'nun Hayatı*: I; Plut. *Bioi Paralleloi Galba'nın Hayatı*: XVIII; Tac., *Ann*: 2.1.51; Akşit,1976:127; Dunstan, 2011:297; Tekin, 2014: 237.

[267] Vitellius, Lucius Vitellius ve Sextilia'nın oğludur. Vitellius, 24 Ekim 15'de doğmuştur. Vitellius'un, ailesinin kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda köklü ve soylu bir aileden geldiğini bazılarında ise, azatlı bir kölenin soyundan gelen aşağı sınıfa mensup bir aileden geldiği belirtilmektedir. Vitellius, çocukluk ve gençlik yıllarını Capreae Adası'nda Tiberius'un ahlak dışı ilişkilerde bulunduğu kişiler arasında geçirmiş ve *Sprintria* takma ismiyle tanınmıştır. *Sprintria*, Latince 'de "kıllı kadın" demektir. Vitellius, Tiberius'un düzenlediği partilerde bedeni sunması sayesinde babası yüksek mevkili görevlere getirilmiştir. Capreae Adası'ndan sonraki yaşamında her türlü ahlaksız ve yüz kızartıcı işe bulaşmış ve bu sayede sarayda önemli mevkilere getirilmiştir. Suet., *Vitellius:* I-IV. Afrika'da *consul*lük ve *proconsul*lük görevlerinde bulunmuştur. 68 yılında Aşağı Germania lejyonlarının komutanı olmuştur. Galba'nın ölümünden sonra Otho ile taht mücadelesine girmiş, Otho'nun mücadeleyi kaybetmesi üzerine Nisan 69 yılında senato tarafından imparator olarak tanınmıştır. Dunstan, 2011: 298; Tekin, 2014:238.

[268] Suet., *Vespasianus'un Hayatı*: II-VIII.

[269] Mrozevicz, 2010: 17-18; Akşit, 1976: 144-147.

[270] Dustan, 2011: 302-303.

beklerken, açılan yeni davalar ile birlikte hukukî işlemlerde karışıklık ve düzensizlik yaşanmıştır. Yaşan düzensizlik nedeniyle davalar yığılmış ve hukukî işlemler içinden çıkılamaz bir hal almıştır. Savaş esnasında ele geçirilen malların geri verilmesi, yargıçlar kurulu baktığı davaları sıraya koymadan ve incelemeden rastgele sonuçlandırmaları ve dava sayısını indirmek için, kur'a ile görevliler belirlemeleri hukukî işlemleri sekteye uğratmıştır. Ayrıca Suetonius Vespasianus'un eşi ile ilgili olarak da azatlı olan Flavia Domitilla'nın Vespasianus ile evlenmeden önce Afrika'da Sabatra kentinden zengin bir adamın metresi olduğu belirtir. Flavia Domitilla'nın babası kızını Vespasianus ile evlendirebilmek için yaptığı bir hukukî yolsuzluğu da anlatmıştır. Flavia Domitilla'nın babası *quaestor*un yazı işlerinden sorumlu bir memurdur ve buradaki yetkisini kullanarak yabancıların davalarına bakan yargıçlar kurulunun izniyle kızı Flavia Domitilla'yı özgür doğumlu ve Roma yurttaşı ilan ettirmiş ve daha sonrada kızını Vespasianus'la evlendirmiştir. Ayrıca Suetonius bu dönemde denetim mekanizmasının ortadan kalktığını ve bu nedenle de ahlakî suçlar ve aşırılıkların arttığını belirtmiştir. Ayrıca bir kadının *Senatus*'a taşıdığı bir konudan bahsetmiştir. "*Başkasının kölesiyle ilişki kuran bir kadın kendisinin de köle sayılması ve tefecilerin babasının koruması altındaki gençlere verdikleri parayı, babasının ölümünden sonra bile, geri isteme hakkının olmaması konularını Senatus'a getirmiştir*."[271]

Vespasianus'un dönemi ilgili olarak kaynaklar genellikle, Vespasianus'un yaşanan iç savaş nedeniyle altüst olan siyasî ve ekonomik yapıyı eski durumuna getirmek için uğraştığını ve yaptığı reformların da bu konular doğrultusunda olduğunu belirtmektedir.

Suetonius'un verdiği bilgiler çerçevesinde sosyal hayatla ilgili olarak bu dönemde kadınların toplum içinde daha rahat hareket etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Daha önceki dönemlerde çıkarılan *Senatus Consultum Claudianum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit,* köleler ile olan cinsel münasebetler hoş karşılanmamış ve kadınlara çeşitli hukukî yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak bu dönemde hür bir kadın çok rahat bir şekilde başka birine ait köle ile yaşadığı ilişkiyi *Senatus*'a kadar taşıyabilmiş ve hak arayabilmiştir.[272]

[271] Suet., *Vespasianus,* X-XI.
[272] Suet., *Vespasinanu,*IX-X-XI-

3.6.1 *Senatus Consultum Plancianum*

Senatus Consultum Plancianum, ikinci yüzyılın başlarında çıkarılmıştır. İmparator Vespasianus veya Traianus Dönemler'inde çıkarıldığı düşünülmektedir. Üzerinde babalık karinesi bulunan bir kimsenin, evlilik sırasında ana rahmine düşmüş olup, boşandıktan sonra doğan çocuğun kendisine ait olmadığını iddia edebileceği şartları düzenleyen *Senatus* kararıdır.[273] Bu kararla doğacak olan çocuğun neshebinin sıhhati teminat altına alınmıştır. Eskiçağ Roma hukukunda çocuğun evlilik içinde doğmuş olması nesebin sıhhati için yeterli bir durum değildir. Doğumdan sonra babanın kendisine gösterilen çocuğunu kabul etmesi gerekirdi. *Senatus Consultum Plancianum* ile bu kanuya yeni bir hüküm eklenmiştir. Boşanma halinde kadın, boşanmayı takip eden otuz gün içinde hamile olduğunu kocasına veya kocasının tâbi olduğu aile babasına bildirmesi gerekmekteydi. Kadın otuz gün içinde hamile olduğunu bildirdiği takdirde doğacak olan çocuğun babasının hâkimiyeti altına girmesi temin edilirdi. Baba bunun üzerine hiçbir teşebbüse, girişmezse, nesebin sıhhatini inkâr hakkını kaybederdi.[274] Bu karar coçuğun nesebi açısından önem teşkil etmesiyle birlikte boşanma aşamasında olan bir kadının doğacak olan çocuğun aileye kabul edilmesi ve statülerini kazanması bakımından da önemliydi.

3.7. Titus Flavius Vespasianus Dönemi (79-81)

Titus, Vespasianus ile Flavia Domitilla'nın oğludur.[275] Askerî ve idarî alanda görevler almıştır. Babası imparator olduktan sonra Iudaia'daki Yahudi İsyanını bastırmıştır.[276] 71 yılında Roma'ya döndüğünde askerî başarılarından dolayı babası Vespasianus oğlu Titus'u imparatorluk yönetimine ortak etmiştir.[277] Babası Vespasianus'un ölümü üzerine Roma tahtına geçmiştir. Titus halka karşı çok iyi davranmış ve eğlence ve oyunlara bolca para harcamıştır.[278] Antik dönem yazarlarının aktarımına göre; Titus'un döneminde felaketler hiç eksik olmamış yanardağ ve yangın felaketinin yaşandığı dönemde o zamana kadar görülmemiş bir salgın hastalık da yaşanmıştır. Bu kadar çok sıkıntı ve felaketlerin yaşandığı dönemde Titus, halkına karşı bir imparatordan daha çok baba gibi davranıp halkın yanında olmuştur. Yaşanan iç savaş yüzünden artan

[273] Gönenç, 2010: 187.
[274] Rado, 1953: 31-32.
[275] Suet., *Titus, Hayatı*: I.
[276] Bk. Palaz Erdemir, 2009: 29-40; P. Erdemir ve Erdemir, 2010: 117-136.
[277] Tekin, 2014: 241.
[278] Yahudi isyanlarını bastırdığı sırada kendinden yaşça büyük olan Yahudi prensesi Berenice'ye âşık olmuş ve Roma'ya dönerken beraberinde Berenice'yi de getirmiştir. Halk Yahudi olduğu için Berenice'yi Titus'un eşi olarak kabul etmemiştir, bunun üzerine Titus, Berenice'i geri göndermiştir. Bk. Dunstan, 2011: 305.

ahlaksızlıklar ve aşırı serbestlikten ortaya çıkan uygunsuz davranışlar sergileyen kişileri topluma verdikleri rahatsızlıkları önlemek için bu kişilerin *Forum'*da sopayla dövülüp kamçılanmalarını ve daha sonra amfi tiyatronun kumlarına sürüklenerek getirildikten sonra bir kısmının köle olarak satılmasını bir kısmını da ıssız bir adaya görülüp bırakılmasını emretmiştir. Bu şekilde bozulan ahlakî yapıyı düzeltmeye çalışmıştır.[279] Titus, 81 yılında hastalanarak babasının evinde ölmüştür. Titus'un ölümü Roma'da büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır.[280]

Kaynakların aktarımına göre, yaklaşık olarak iki yıl gibi kısa bir süre Roma tahtında kalan Titus Dönemi'nde ülkede ardı ardına pek çok büyük felaket yaşanmış ve Titus, hâkimiyeti süresince yaşanan bu felaketlerin izlerini silmeye çalışmıştır. Bu nedenle de bu dönemde sosyo-kültürel konularda düzenleme ve kadınlara yönelik herhangi bir hukukî bir düzenleme yapılmadığı düşünülmektedir. Ancak, bu dönemde Titus'un eş olarak Iudia getirdiği prenses Berenice'nin Yahudi olması sebebiyle halk yeni bir Cleopatra[281] olayının yaşanmamasından korktuğu için Brenice'ye karşı çok büyük bir tepki göstermiştir. Halkın baskılarına dayanamayan Titus, âşık olduğu kadını geri göndermiştir. Brenice'ye karşı gösterilen tepki o dönemde Yahudilere karşı duyulan öfkeyi gösterdiği gibi yabancı bir kadının iktidarı ele geçirebilme ihtimaline karşı duyulan tepkinin de ifadesidir. Roma toplumunun kadının her zaman kamu ve idarî alanlarından uzak kalmasından yana bir tavır sergilediği bu olayla da gözler önüne serilmiştir.

3.8.Titus Flavius Domitianus Dönemi (81-96)

Domitianus, Titus, Vespasianus ve Flavia Domitilla'nın ikinci oğludur. Çocukluk ve gençlik yılları yoksulluk içinde geçmiştir. Domitianus, gençlik yılarında iyi bir ahlaka sahip olmadığı, Nevra ve bir aristokrat ile birlikte olduğu söylenir.[282] Domitianus, her zaman abisi Titus'un gölgesinde kalmıştır. Vespasianus, her iki oğluna *consul, princep, iunventtutis* unvanları ile onurlandırmıştır. Ancak Titus'a önemli görevler verilmiştir. Domitianus, Titus'un ölüm haberini alınca hemen Roma'ya gelmiş ve kendini *Senatus*a imparator olarak onaylatmıştır. Domitianus, siyasî alanda etkin olduktan sonra iyice bozulan kamu ahlâkını düzeltmek için ahlâksız tutum ve davranış sergileyen *senatör*leri ve

[279] Suet., *Titus:* VII. Cass., *Roman History*, LXVI-XXV-XXVI.
[280] Cass., *Roman History*, LXVI-XXVI.
[281] Cleopatra, MÖ 69-30 yılları arasında yaşamış Antik Mısır'ın Ptolemaios soyundan gelen son hükümdariçesidir. Babası ölünce tahta çıkan Cleopatra kardeşi tarafından tahtan uzaklaştırılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Cleopatra Caesar'ı kendine âşık ederek onun desteğiyle Mısır'a geri dönerek tekrar tahta geçti. Caesar ölünce Marcus Antonius'u ile aşk yaşamaya başladı. Kleopatra'nın hayali iki imparatorluğu birleştirerek dünyayı yönetmektir. Octavianus (Augustus) ile yapılan Actium savaşını kaybedince intihar etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.Miller and Browning, 2008: *Cleopatra*.
[282] Jones, 2002: 2.

kamu görevlilerini cezalandırmıştır.[283] Ayrıca Domitianus, toplumda aşırı derecede bozulmuş olan cinsel ahlâkı ve dinî yapıyı Roma'nın eski geleneksel yapısına geri getirmek için bir takım hukukî yaptırımlarda bulunmuştur. Domitianus, fuhuş yapanları katı bir şekilde cezalandırmıştır. Eskiden çıkarılmış olan zina yasası gereğince cinsel suçlar işleyenlere ağır cezalar verilmiştir. İmparator sürekli olarak her yerde ahlâk kuraları hakkında vaazlar verdirmiştir.[284] *Lex Scantinia de Nefanda Venere*[285] birlikte özgür doğumlu erkeklerle homoseksüel ilişki yaşayanları cezalandırmıştır. Domitianus, kadınlara yönelik olarak bir takım cezaî yaptırımlarda bulunmuştur. Adı kötüye çıkmış olan kadınların tahtırevan kullanma haklarını ellerinden almıştır. Bu kadınlara miras ve vasiyet yoluyla mal edinmeleri yasaklamıştır. İffetsizlikle suçlanan Vesta din görevlisi Oculata kardeşler ve Varronilla'yı işkenceyle öldürtmüştür. Vesta görevlisi ile birlikte olan erkekleri de sürgüne göndermiştir. Adı seks skandalına karışan din görevlisi Cornelia'yı işkence yaptırdıktan sonra canlı olarak gömdürmüştür. Cornelia ile ilişkiye giren alt sınıftaki erkeklerin de halk meclisinin önünde dövülerek öldürülmesini emretmiş ve Cornelia ile ilişkiye giren eski bir *praetor*u da sürgüne göndermiştir.[286] Domitianus, ahlakî yapıyı getirdiği yasaklamalar ve verdiği ağır cezalarla sağlamak isterken, kendi özel yaşamında ise getirmek istediği ahlâk yapısına aykırı bir şekilde yaşamıştır. Kendisini bir masör ile aldattığı için sürgüne gönderdiği eski eşi Domitia'yı saraya geri getirmiş hem eşi hem de birçok fahişe ile birlikte olmuştur. Ayrıca gözdesi olan Earinus adında genç bir erkeği de yanından hiç ayırmamıştır. Titus hayatta iken kızını Domitianus ile evlendirmek istemiş fakat Domitianus bunu kabul etmemiştir. Aşırı şehvet düşkünü olan Domitianus, başka biri ile evlenen Iulia Flavia'yı evlendikten kısa bir süre sonra baştan çıkarmış ve eşi ölünce de Iula Flavia'yı sarayına alarak metresi olarak kullanmıştır. Domitianus'tan hamile kalan Iulia Flavia düşük yaparken ölmüştür.[287] Domitianus, eşi Domitia, *praetor* Entellus ve kâhyası Parthenius'un hazırladığı bir planla 18 Eylül 96 yılında evinde öldürülmüştür. Domitianus'un ölümüyle birlikte Flavius Hanedanı Dönemi de son bulmuştur.[288] Domitianus'un kadınlara yönelik uyguladığı cezaî yaptırımlar göz önüne alınırsa ve Augustus'tan bu döneme kadar geçen süre dikkate alındığında kadınların toplumsal hayat ve hukuk karşısındaki statülerinin çok fazla değişmediği ve kadınların kamu ve idarî alanlarında bulunmalarına karşı sert tavırların sürdürüldüğü görülmektedir.

---

[283] Tekin, 2014: 243.
[284] Dunstan, 2011: 306.
[285] *Lex Scantinia de Nefanda Venere,* Roma Cumhuriyet Dönemi'nde çıkartılmış bir yasadır. Bu yasa gereğince özgür doğumlu erkek çocuklarıyla cinsel ilişkiye girenler para cezasına çarptırılıyordu. Daha sonraları para cezası yerine ölüm cezası verilmeye başlanmıştır.
[286] Suet., *Domitianu:* VIII.
[287] Dunstan, 2011: 306; Suet., *Domitianus:* XXII.
[288] Jones, 1992:193.

3.9.Marcus Ulpius Nerva Trainus Dönemi (98-117)

Bu dönem "Evlat edinilen İmparatorlar ve Antonianus Hanedanlığı Dönemi" ya da Beş İyi İmparator" şeklinde anılmaktadır. Bunun nedeni ise; Nerva, yetenekli ve tecrübeli Traianus'u evlat edinerek varisi yapmıştır. Traianus, Roma'nın bir *provincia*sından gelen ilk imparatordur. Nerva'nın halefleri de kan bağlarına göre değil yetenekli ve tecrübeli kişilerin evlat edinilmesiyle iş başına gelmişlerdir. Bu dönemde istikrar ve huzur hâkim olmuştur.[289]

Traianus iyi bir asker ve idareci olması sebebiyle, Roma geleneklerine göre imparator Nerva tarafından evlat edinilerek yönetime dâhil edilmiştir. Nerva'nın ölümünün ardından Traianus Roma imparatoru olmuş [290] ve halka ve *Senatus*'a karşı her zaman çok iyi davranmıştır.[291] Traianus, Doğu *provincia*larına seferi sırasında felç geçirmiş ve ölmüştür. Plotina ve Traianus'un çocukları olmamıştır. Traianus, ölmeden birkaç gün önce, eşi Plotina ve imparatorluk muhafızı komutanı Attanus Publis Aelius Hadrianus'u evlat edildiğini açıklamışlardır.[292] Hadrianus'un, Traianus tarafından evlat edinilmesinde Hadrianus'a karşı büyük bir ilgi duyan Plotina, Hadrianus'un kayınvalidesi Matildia ve İmparatorluk Muhafız Alayı Komutanı Attianus'un etkileri çok fazladır. Hadrianus'un evlatlığa kabulünü gösteren belge üzerinde bazı şüpheler olduğu için bu kişilerin hazırladığı bir planla Hadrianus'un Roma tahtının varisi yapıldığı düşünülmektedir.[293] Hadrianus'un evlat edinilmesinde hanedan kadınları önemli bir rol oynamıştır. Bu durum da kadınların iktidar erkine doğrudan değil ama dolaylı olarak yakın olduklarının bir göstergesidir. Erkeklerin egemen olduğu idarî alana hanedan kadınları perde arkasından dâhil olmayı başarmışlardır.

Traianus, imparator olmadan kısa bir süre önce Plotina adında genç bir kadın ile evlenmiştir. Plotina, Nemausus Galia'da doğmuş ve iyi bir eğitim almıştır. Plotina, felsefeyle yakından ilgilenmiş ve Epikurus[294] akımından çok etkilenmiştir. Erdem,

---

[289] Scarre, 1995: 85.
[290] Akşit, 1976: 179.
[291] Küçük Plinius'un 100 yılında *consul* seçilmesini sağlamıştır. *Consul* seçilen Küçük Plinius, *Senatus'*da Traianus'a karşı övgü dolu bir konuşma yapmıştır. Schowalter, 1993: 31-33 Plinius görev yaptığı bölgeler ve çeşitli konular hakkında mektuplar yazarak imparatoru bilgilendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Plin., Ep., X-XCVII.
[292] Meijer, 2006: 62-63.
[293] Cass., *Roman History*: LXIX-I-II.
[294] Epikurus felsefesi; teoriler ve kurgular geliştirmeye yarayan zihinsel bir uğraş olmayıp, mutlu bir yaşam sürmeye yönelik pratik bir faaliyetti. Yani, insanın mutluluğunu sağlayacak olanakların ve araçların araştırılmasından başka bir şey değildir. Esas itibariyle; insanın neye ulaşması, neden kaçınması gerektiğini araştıran, başka bir değişle, insan yaşamının amacını açıklayan *ethika* (ahlak) gerçeğe ulaşmanın amaçlarını araştıran *kanon* (mantık) doğa ve evren sorununu konu alan *physeus* (fizik) olmak üzere üç ana bölümde ele alınmıştır. Her üç bölümün de, içerikleri ayrı olmasına karşın, hedefleri aynı olup, acıyla sonuçlanan

ağırbaşlılık ve sadelik Plotina'nın yaşam felsefesi olmuştur. Traianus, imparator olduktan sonra eşine *Augusta* unvanını vermiş ve sikkeler üzerine Plotina'nın resmini darp ettirmiştir. (Bk.9) Plotina, Roma halkı tarafından büyük bir saygı görmüş ve "Yeni Livia" olarak adlandırılmıştır. Yaşam tarzı ile örnek gösterilen ve takdir edilen bir imparatoriçe olmuştur.[295] Plotina, eşini halka karşı adil vergilendirmeye teşvik etmiş ve eğitim alanında iyileştirme yapılmasını, fakirlere destek olunmasını sağlamıştır. Bu dönemde *alimenta* projesiyle özellikle yoksul kız ve erkek çocuklara yardımlar yapılırken, erkek çocuklara kızlardan iki kat daha fazla yardım yapılmıştır.[296] Bu hususta Roma'da cinsiyete dayalı böyle bir ayrımcılığın sebebi, savaşlar nedeniyle azalan erkek nüfusu arttırmak olmalıdır. Ancak nüfusun hızlı bir şekilde erkekler lehine de olsa artmasında kadınların rolü gözardı edilmiş ya da farkedilmemiş görünmektedir.

Traianus'un döneminde kadınlarla ilgili doğrudan herhangi bir hukukî düzenlemeye rastlanamamıştır. Ancak döneminde gerçekleştirilen *alimenta* projesi, devrin savaşlar için ihtiyacı olan asker kaynağını temin etmekten başka birşeyi düşünmediğinden alimenta projesinde erkek çocukların daha iyi beslenmesi ve yetişmesini hedeflemiştir. Traianus bozulan siyasî ve ekonomik durumunu düzeltmek için askerî ve idarî alanlarda faaliyet gösterdiğinden uyguladığı sosyal politikalar dikkate alınırsa kadınların erkeklere oranla daha geri planda tutulduğu görülmektedir. Ancak, Traianus'un eşi Plotina doğrudan olmasa da dolaylı yollardan eşi üzerindeki etkisini kullanarak yönetimde çok az da olsa etkin olmayı başarabilmiştir. Traianus'un uyguladığı sosyal politikalarda ve tahtın varisi olabilecek kişinin evlat edinilmesinde etkin bir şekilde rol oynamış ve Hadriaunus'un evlat edinilmesini sağlamıştır. Evlat edinmede kadınların hiçbir hukukî ve söz hakkının bulunmadığı bir dönemde bir imparator varisinin kadınların isteği ve desteği ile evlat edinilmesi dikkat çekici bir noktadır. Bu durumda en azından hanedan kadınların söz sahibi olabildikleri ve idarî işlerde geri plana çekilmeyip dolaylı yollarla da olsa kendilerine bu alanda yer bulabildikleri görülmektedir. Hanedan kadınların bu tavrı Roma'da imparatorluğa geçiş ile birlikte ortaya çıkan "yeni kadın" tipinin yavaş yavaş da olsa kamusal ve toplumsal alanda kendilerine yer bulmaya başladıklarının önemli örnekleridir.

---

hazlardan uzak durmayı, kendini denetlemeyi, ölçülü yaşamayı ve ruh açısından doyum sağlanacak işler tatbik etmeyi öneren, yani insanın mutlu olabilmesi için yapması gereken şeyleıi açıklayanbir felsefe sistemiydi. Ayrıntılı bilgi için bk. Arslan, 2001: 21.

[295] Burns, 2007: 107.

[296] *Alimenta,* nafaka, yaşamak için zaruri olan gıda, giyim ve mesken masraflarıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ziya, 1983, "*alimenta*" maaddesi.

3.10.Publis Aelius Hadrianus Dönemi (117-138)

Hadrianus, himayesi altında bulunduğu Traianus'un desteğiyle Roma'ya gelmiş ve burada edebiyat, retorik, müzik, geometri, resim gibi birçok farklı disiplinlerde eğitim almıştır. Özellikle de Hellen edebiyatıyla ve kültürüyle yakından ilgilenmiştir. Bu ilgisi nedeniyle de kendisine "*Graeculus*" (Küçük Grek) ismi takılmıştır.[297] Göreve gelmesinde etkili olan Plotina gibi kendisi de Epikurus felsefe akımından etkilenmiştir. Hadrianus, eğitimini tamamladıktan sonra orduda göreve başlamıştır. Traianus öldüğü zaman Kilikia'da ordunun başında bulan Hadrianus, Plotina ve Attianus'un, Traianus'un kendisini evlat edindiğini bildirmesiyle bulunduğu bölgede imparator ilan edilmiştir ve *Senatus*'a bir mektup göndererek imparatorluğunun onaylanmasını istemiştir.[298] *Senatus* tarafından imparatorluğu onaylanan Hadrianus, Traianus'un izlediği yayılmacı politikayı sürdürmemiştir. Yaklaşık yirmi yıl süren saltanatı sırasında büyük oranda huzur ve sükûneti sağlamış ve askerî, siyasî, idarî, ekonomik, mimarî ve kültürel alanlarda da faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle idarî alanda önemli değişiklikler yapmış, Roma, İtalya ve *provincia*larda yasalarda açıklama gerektiren konuların sırasıyla, Roma'da *preator urbanus*, İtalya'da *praetor peregrinus*, *provincia*larda ise *proconsul*ler tarafından yapılması usulü yerine kendi *edicta*larını (emirnamelerini), *Senatus consulta*ları da (Senato kararlarını) kesinlik almadan onayı gerekmesi şartını getirmiştir. Bu sayede imparator çıkacak yasalar üzerinde ve hâkim seçimlerinde yetkiyi kendi bünyesinde de toplamıştır. İdarî ve hukukî mekanizmaların kontrolü imparatorun elinde toplanmış[299] ve mutlak monarşiyi tam olarak sağlamıştır.

İmparatorluk daha geniş bir alana yayılırsa onu idare etmenin zor olacağını düşündüğü için daha çok Doğu *provincia*larının düzenlenmesine yönelik bir politika sürdürmüştür.[300] Avrupa sınırları dışında kalan Roma *provincia*ları ve Parthların bulunduğu bölgelere yerel yöneticiler atayarak barış ortamı kurmaya çalışmıştır.[301] Diğer Roma imparatorları ülkeyi Roma'dan yönetmeyi tercih etmiş ve diğer *provincia*lara hiç biri seyahatte bulunmamışken Hadrianus, imparatorluğun bütün topraklarını kapsayan uzun süreli seyahatlere çıkmış[302] ve 121 ve 134 yılları arasında aralıklarla iki kez imparatorluğun topraklarını baştanbaşa dolaşmıştır. Bu geziler sayesinde imparatorluğu ve halkı daha yakından tanımış ve ülkenin sorunlarını tespit ederek çözmeye çalışmıştır.

[297] Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus/Aelius Hadrian*: XIV.
[298] Cass., *Roman History*: LXIX-I.
[299] Akşit, 1976: 2007; Buckland, 1950: 50.
[300] Akşit, 1976: 195.
[301] Dunstan, 2010: 318.
[302] Speller, 2003: 62-63.

Seyahatleri esnasında gittiği bölgelerde ziyaret ettiği birçok şehirde anıtsal tapınak, su kemeri, köprü, anıtsal kapı yaptırarak birçok imar ve bayındırlık faaliyetinde bulunmuş ve bu sayede ölümsüzleşmiştir. Traianus'un *Alimenta* projesini devam ettirmiştir.[303] Diğer imparatorlara nazaran çok daha iyi bir eğitim almış ve bu eğitimin ona kazandırdıklarını yönetim anlayışına ve yaşam tarzına yansıtmıştır. Hellen kültürüne karşı duyduğu hayranlığı giyim tarzına da yansıtmıştır. Hadrianus diğer imparatorlardan farklı bir şekilde sakallı tasvir edilmiştir. (Bk. Resim 10) Hadrianus'un Hellen kültürüne hayranlığının izleri her alana yansımıştır.[304] *Senatus* ve halka karşı da engin bir hoşgörü ile yaklaşmıştır. Refah ve huzur ortamı sağladığı için de halk tarafından sevilmiş ve saygı görmüştür.

Hadrianus hoşgörülü tavrını saray içinde de sürdürmüş ve kendisinin Roma tahtının varisi yapan Traianus'un eşi Plotina'ya karşı da son derece iyi ve nazik davranmıştır. Plotina'nın Atina'da bulunan Epikurus okulunun başına geçme istediğini geri çevirmemiş ve Traianus ve Plotina'nın resimleri bulunan sikkeler bastırarak Plotina'yı onurlandırmıştır. Plotina öldüğü zaman onu tanrılaştırmış ve adına biri Roma'da diğeri Plotina'nın doğduğu yerde olmak üzere iki tapınak yaptırmıştır.[305] Hadrianus kendi özel hayatında ise bu kadar anlayışlı ve hoşgörülü olmamıştır. Plotina'nın ısrarıyla Sabina ile evlenmiş, fakat eşine karşı kibirli ve kendisinden beklenmeyecek derecede kaba davranışlar sergilemiş ve mutsuz olarak devam eden bir evlilikleri olmuştur. Hadrianus evli kadınlar ve genç delikanlılarla birlikte olmuştur. Yaşamının son yıllarına doğru rahatsızlanan Hadrianus, Aurelius Antonius'u evlat edinerek tahtın varisi yapmıştır. Hastalığı ilerleyen Hadrianus, 138 yılında Napoli Körfezi'ndeki Baiae'de hayata veda etmiştir.[306]

Hadrianus, döneminde yapılan hukukî düzenlemeler arasında kadınları ilgilendiren bir Senatus kararı çıkmıştır. *Senatus Consultum Tertullianum* çıkış tarihiyle ilgili olarak bazı kaynaklarda 133 bazılarında ise 158 yılı verilmektedir. Çıkış tarihi net olarak bilinmeyen *Senatus Colsultum Tertullianum*'da hür *Ius liberrom*'a sahip kadınların çocuklarına kanunî mirasçı olmaları sağlanmıştır.

[303] Dunstan, 2010: 319-320; Tekin, 2014: 250.
[304] Burns, 2007: 126; Meijer, 2006: 64.
[305] Lightman ve Lightman, 2008: 264.
[306] Aur. Vict. Hadrianus, XXXVII- XXXVIII.

3.10.1. *Senatus Consultum Claudiunum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit* Tadili

İmparator Cladius Dönemi'nde *Senatus Consultum Claudiunum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit,* kararı ile hür bir kadın köle ile birlikte olur ve bu birliktelikten bir çocuk doğarsa, bu çocuk annenin statüsü ne olursa olsun köle olarak doğardı. Ancak Hadrianus, Cladius'un bu hükmünü haksız ve yersiz bularak, anne hür kalırsa çocuğun da hür kalacağı hükmünü getirmiştir.[307] Hadrianus, bu hükmü ile azatlı konumuna gelebilecek olan kadınların çocuklarını da hür kabul etmiştir. Roma aile yapısı ve mal varlığını korumak için düzenlenen bu kararda yaptığı tadil ile Hadrianus daha insanî bir yaklaşım sergilemiştir. Hadrianus'un bu tavrı etkilenmiş olduğu felsefe akımının hukukî düzenlemelere aksettirmesi şeklinde yorumlanabilir.

3.10.2. *Senatus Consultum Tertullianum* (133 veya 158)

Senatus Consultum Tertullianum, Augustus'un çıkardığı *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*, kanunu çerçevesinde özgür doğumlu kadın üç, azatlı kadın dört çocuk sahibi olduğunda vesayet altından çıkarılarak *Ius liberorum*a sahip olabilme hakkı tanınmıştır. *Senatus Consultum Tertullianum* ile de *ius liberrorum*a sahip kadınlara aralarında *agnatio* hısımlığı olmasa bile çocuklarına kanunî mirasçı olabilme hakkı tanınmıştır.[308] Roma geleneklerine göre; verasetlerde baba her zaman anneden önce geldiği için, bir erkek çocuğun "gerçek varis"leri bölüşümde ve bir erkek ya da kız çocuğun babası karşı talepte bulunabilirdi. Bu *Senatus* kararı ile ilk kez anneler baba soyundan olan akrabalar karşısında kayırılmıştır.[309] Kadınlara tanınan bu hak sadece annenin çocuğuna mirasçı olabilmesinin de ötesinde bir adımdır. Bu *Senatus* kararıyla miras ile ilgili hukukî işlemlerde de bazı değişikliklere gidilmiş ve *agnatio* hısımlığının temel alındığı miras ile ilgili işlemlere *cognatio*[310] hısımlığı da eklenmiştir.[311] *Cognatio*, evlenme ve miras hukukunda ehemmiyet kazanmıştır. *Senatus Consultum Tertullianum*da dikkate değer bir diğer nokta ise, savaşlar esnasında veya sonrasında erkek vatandaşların ölmesiyle birlikte imparatorluğu tehdit edecek derecede azalan erkek nüfusunun artışını teşvik etmek için

[307] Gai. *Inst.,* I. 84-91-160, Rado, 1953: 31; Crook, 1967: 62.
[308] Hunter, 1955: 168; Gönenç, 2010: 188.
[309] Thomas,2005: 122.
[310] *Cognatio,* ana baba ile *ius civile*ye uygun bir evlenmeden doğan çocuklar arasındaki kan hısımlığıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Ziya, 1983: "*cognatio*" maddesi.
[311] Corbett, 1926: 761-762; Aksaray, 2012: 100-101.

özellikle *ius liberroruma* sahip kadınlara böyle bir hak verilmiştir.[312] Kadınlara tanınan bu hak dolaylı yollardan erkeklerin çıkarlarına hizmet etmemiştir. Ancak *cognatio* hısımlığının miras hukukuna girmesi, kadınlar açısından önemli bir hukukî gelişmedir. Ayrıca Iustinianus *Instituones* aktarıldığına göre, *"biz anaların menfaatlerini gözettiğimiz gibi, analar da bir sene içinde çocuklarına bir vasi talep etmediği veya itizar eden vasinin yerine başka birisini göstermeyi ihmal ederlerse, haklı olarak, baliğ olmadan ölen çocuklarının miraslarından tart edilirler."* Yine *bu edictum* çerçevesinde anneye evlilik dışı doğmuş olan çocuklarının da mirasçısı olabilme hakkı verilmiştir.[313] Bu karar kadınların hukukî durumlarının iyileştirilmesi açısından atılmış önemli bir adımdır.

3.11. Titus Aurelius Fulvus Boionius Antoninus Pius Dönemi (138-161)

Antoninus Pius'un, ailesi Nemaus'un (Nimes) Transalpine Gaul kasabasının seçkin ailelerinden biriydi. Büyük babası yaptığı görevlerden dolayı çeşitli onurlar almış ve iki kez *consul* seçilmiştir. Babası da *consul* olarak görev yapmıştır. Annesi Arria Fadilla'da seçkin bir ailenin kızıdır. Antoninus Pius gençlik yıllarını Lorium'da geçirmiş, genç yaşta ailesini kaybetmiş ve ailesinin serveti ile zengin olarak seçkinlerin arasına katılarak çeşitli idarî görevlerde bulunmuştur.[314] Hadrianus'un ölümünün ardından 138 yılında Roma tahtına geçen Antoninus Pius, Hadrianus'u tanrısallaştırmış ve onun hatıralarına büyük bir saygı göstermiştir. Antoninus Pius dindar, ağırbaşlı ve kin gütmeyen tutum ve tavırlar sergilediği için *Senatus* ve halk tarafından kendisine "*Pius*" sıfatı verilmiştir.[315] Antonius Pius Hadrianus'un uyguladığı barışçı politikayı sürdürmüştür. Halka evler, yollar ve çeşitli kamu binaları inşa ettirmiş, halka ve askerlere maddî yardımlarda bulunmuştur.[316] Antonius Pius, yaklaşık olarak yirmi üç yıl süren iktidarı sırasında imparatorluğu Roma'dan idare etmiştir. Antonius Pius'un döneminde büyük savaşlar olmamış, ancak sürekli olarak çıkan küçük çaplı isyanlar yaşanmıştır.[317] Antonius Pius, sağlık sorunları yaşamaya başladığı 160 yılında Marcus Aurelius ve Luicius Verus'u evlat edinmiş ve bir yıl sonra rahatsızlığı iyice arttığı dönemde devleti ve kızı Küçük Faustina'yı Marcus'a emanet ederek 7 Mart 161 yılında ölmüştür.[318]

Antonius Pius'a verilen unvanın yansımaları hukukla ilgili düzenlemelerinde de görülebilmektedir ve kanunlarında da daha insanî bir yaklaşım sergilemiştir. Köle

[312] Koscher, 1975: 18; Hadley, 1902: 286.
[313] Iustiniani, *Inst*. 3, 3,6-3,4, 4.
[314] *Scpitores Hist. Aug. Antonius Pius'un Hayatı*: I-II.
[315]Aur. Vict., *Epitome de Caesaribus*, *Antoninus Pius:* XV.
[316] Meijer, 2006: 66-67.
[317] Tekin, 2014: 252.
[318] Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus*, *Antonius Pius'un Hayatı*: XV.

sahiplerinin kölelerine karşı uyguladığı ağır cezaları ve işkenceleri yasaklamıştır. Vergilerin adaletli bir şekilde alınmasını sağlamış ve bazı vergileri indirmiş, bazılarını da yürürlükten kaldırmıştır. Yönetimi döneminde ağırlıklı olarak toplumun refahını artırmak için toplumun ihtiyacı olarak gördüğü imar, bayındırlık, idarî alanlarda faaliyet göstermiş ve topluma daha insanî bir düzen getirebilmek için uğraşmıştır. Antonius Pius döneminde genel anlamda toplumda istikrarın sağlanması sebebiyle kadınlara yönelik bir hukukî düzenlemeye de ihtiyaç duyulmamış olmalıdır. Ancak, *Senatus*, Büyük Faustina'nın bazı hafif meşrep tavırlarından dolayı *Augusta* unvanı verilmesine karşı çıkmışsa da Antonius Pius, genç yaşta şüpheli bir şekilde ölen eşi Büyük Faustina'yı onurlandırmak için *Augusta* unvanını vermiştir. Bu unvanı eşine vermiş olmasının çeşitli sebepleri olabilir ama en bariz sebebi Büyük Faustina, Traianus'un yeğeni olması ve evliklerinin de Antonius Pius'a bulunduğu mevkiyle gelmesinde katkısının olması olmalıdır.[319] Antonius Pius, eşi adına yoksul kız çocuklarına yardım etmek için 141'de *Puellae Faustinianae* adında *alimenta* ve bu kurum aracılığıyla ihtiyacı olan yoksul ailelerin kız çocuklarına para yardımı yapmıştır.[320] Pius, bu şekilde eşini hem dinî hem de sosyal alanda onurlandırmıştır. Kadınlar hayatta iken olduğu gibi öldükleri zaman bile ancak eşleri isterse onurlandırılabilidir. Roma'da o zamana kadar ve genellikle sosyal politikalarda yoksullara yardım yapılırken erkek çocukları ön planda tutulurken Antonius Pius'un kız çocuklarına yönelik bir faaliyette bulunması imparatorun hoşgörülü ve adil olmasından kaynaklanan bir durum olmalıdır.

3.12. Marcus Aurelius Antoninus Augustus Dönemi (161-180)

Marcus Aurelius, Annius Verus ve Domitia Lucilla'nın oğludur. Marcus Aurelius, 26 Nisan 121 yılında Roma'da Caelius Tepesi'nde bir villada zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Edebiyat, müzik, geometri, hitabet, Hellence ve Latince derslerini dönemin ünlü hocalarından almıştır. Gençlik yıllarında özellikle felsefeyle ilgilenmiş ve felsefi anlamda stoacı[321] felsefe akımını benimsemiştir.[322] Hayatının ilerleyen yıllarında yaşam ve ölümle ilgili düşüncelerini aktardığı ve kendi kendine öğütler verdiği

[319] Burns, 2007: 145.
[320] Cohen& Rutter, 2007: 66.
[321] Stoacılığın MÖ 300'de Atina'da Kıbrıslı Zenon tarafından kurulduğu kabul edilir. Adını Atina Agorası'nın yanında, Zenon'un ders verdiği Poikile Stoası'ndan (Resimli Stoa) alır. Zenon, Xsenophon'un Sokrates'in Anıları'yla Platon'un Apologia'sından (Sokrates'in Savunması) büyük ölçüde etkilenmiş, Sokrates'e hayranlık duymuş, daha sonra Hellen felsefesinin çeşitli öğretilerini temsileden filozofların derslerini izlemiştir. Stoacı felsefenin temel amacı insanın mutluluğudur. Mutluluğa ulaşmak içinse tabiata uygun yaşamak gerekir. Dolayısıyla tabiata uygun yaşamayı felsefî olarak benimsemişler ve dünya vatandaşlığını savunmuşlar ve "mutluluk, dış şartlara bağlı olmamalıdır" önermesini dile getirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Aur., Med*:* 7-26.
[322] Scriptores Hist. Aug., *Marcus Antoninnus'un Yaşamı*: I-II. III.

Meditations (Kendime Düşünceler) adında bir kitap yazmıştır. Marcus Aurelius, felsefeye olan ilgisi ve yazıları nedeniyle filozof imparator olarak tanınmıştır. İmparator Antonius Pius'un eşinin bir akrabası olan Marcus Aurelius bu yolla saray ile iyi ilişkiler kurma şansını elde etmiş ve imparator tarafından da evlat edinilerek Roma tahtının varisi olmuştur. On sekiz yaşına geldiğinde *Caesar* unvanı almış ve *senatör* olarak göreve başlamış, Antonius Pius öldükten sonra da 130'da Roma imparatoru olmuştur.(Bk.Resim 11) İmparator olduktan sonra da Antonius Pius'un kızı Küçük Faustina ile evlenmiştir.[323]

Küçük Faustina'yı, antik dönem yazarları ahlâksız bir kadın olarak nitelenmiş, zina, ihanet ve hatta cinayetle itham edilmiştir. Küçük Faustina'nın denizcileri köleleri ve gladyatörleri baştan çıkararak her fırsatta eşini aldattığı ve Marcus Aurelius'un oğlu Commodus'un gladyatörlere olan ilgisi ve yeteneği nedeniyle de bir gladyatörün oğlu olduğu idda edilmiştir.[324] Küçük Faustina Roma toplumunda "yeni bir Messalina" olarak adlandırılmış ve pek sevilmemiştir. Hırslı ve tutkulu bir kadın olan Küçük Faustina Roma geleneklerine aykırı bir hayat sürmesine rağmen Marcus Aurelius, Küçük Faustina'ya bir imparator eşi ve kızı olması sebebiyle *Augusta* unvanı vermiş ve sikkeler üzerine resmini darp ettirmiştir. (Bk.Resim11) Küçük Faustina öldükten hemen sonra da *Puellae Faustinianae* adında yoksul kız çocuklarına yardım etmek amacıyla ikinci bir *alimenta* kurarak eşini onurlandırmıştır.[325]

Marcus Aurelius, üvey kardeşi Lucius Verus'u da yönetime ortak etmiştir. Lucius Verus, 169 yılında ölünce Marcus Aurelius bir süre Roma'yı tek başına yönetmiş ve 176 yılında oğlu Commodus'u imparatorluğun yönetimine dâhil etmiştir.[326] Marcus Aurelius, selefleri gibi barışçıl bir politika izlemiş ve halkın ihtiyaçlarını gidermeye yönelik politikalar izlemiştir. Aynı zamanda felsefe ile ilgili çalışmalarını da sürdürmüştür. Ancak Roma'da bir dizi doğal afet ve savaşların bir sonucu olarak salgın hastalıklar ve kıtlık yaşanmaya başlamış ve Roma'nın huzurlu ve sakin günleri geride kalınca Marcus Aurelius, iç ve dış sorunlarla mücadele etmeye başlamıştır.[327] Bu sırada sağlığı iyice bozulan Marcus Aurelius elli dokuzuncu yaş gününe bir ay varken hayata veda etmiştir.[328]

Marcus Aurelius döneminde Roma'da iç ve dış karışıklıkların yaşanmasına rağmen kadınlara ilgili olarak *Senatus Colsultum Orphitianum* adlı *Senatus* kararı çıkartılmıştır. Ayrıca Marcus Aurelius oğlu Commodus ile birlikte hüküm sürdüğü dönemde vasinin

[323] Aur Vic.Caes XVI
[324] Scriptores Hist. Aug., *Marcus Antoninnus'un Yaşamı*: XIX.
[325] Burns, 2007: 166; Adams, 2013: 112.
[326] Meijer, 2006: 68.
[327] Cass., *Roman History*, LXXI. I-II.
[328] Meijer, 2006: 69.

vesayeti altında bulunan kızla evlenmesini veya onu alt soyu ile evlendirmesini yasaklamıştır.[329]

Buraya kadar incelediğimiz imparatorlar ülke içinde ve dışında huzursuzluk yaşandığı dönemlerde daha çok idarî ve ekonomik sorunları çözmeye yönelik politikalar uygulamışlardır. Marcus Aurelius ise huzursuzluk ve sorunların yaşandığı bir dönemde bile sosyal politikalarına devam etmiş ve kadınların hukukî durumlarını iyileştirmeye yönelik kararlar alarak uygulamaya koymuştur. Marcus Aurelius, stoa felsefesinin öğretilerini ülke yönetiminde ve özel yaşamında uygulamıştır. Hadrianus, Pius ve Marcus Aurelius etkilendikleri felsefe akımlarınının izlerini ülke yönetimine ve yaptıkları hukukî düzenlemelere yansıtmışlardır. Bu durum imparatorların hukuk üzerinde etkisini de yansıtmaktadır. Ayrıca kanunlar ve hukukî düzenlemeler imparatorlara göre de şekillenmiştir. Bu nedenle de ataerkil bir yapıdan gelen imparatorlar, erkek bakış açısından erkek eliyle yapılan hukukî düzenlemeler ağırlıklı olarak kendi hemcinslerini korumayı esas almış ve kadınlar hukukî açıdan geri planda kalmıştır.

3.12.1. *Senatus Consultum Orphitianum* 178

Senatus Consultum Orphitianum ile vasiyetsiz vefat etmiş olan bir annenin çocuklarına annelerinin mirasçısı olabilme hakkı verilmiştir. Ayrıca ölen kadın *cognatik* ve *agnatik* hısımlarına göre ölen kişiye öncelikle mirasçı olacakları düzenlenmiştir.[330] Bu karar çerçevesinde özgür doğumlu veya azatlı bir kadının çocukları herhangi bir vasiyetnameye gerek olmaksızın annelerinin doğrudan yasal mirasçısı konumuna gelmiştir.[331] Diğer taraftan da annenin sahip olduğu malların kız ve erkek çocukları arasında eşit bir şekilde paylaşılması hükmü de getirilmiştir.[332] Ancak *Senatus Consultum*, torunları büyük babalarının mirasına dâhil etmediği için bu husus imparator emirnameleri yeniden düzenlenmiş, kız ve erkek torunlar da mirasa dâhil edilmişlerdir.[333] Bu sayede miras ile ilgili yasal düzenlemelerde *agnatio* hısımlığı önemini yitirmeye başlamış ve *cognatio* hısımlığın da önemi artmaya başlamıştır. Bu *Senatus* kararı ile kadınlar ve çocukları arsında hukukî bir bağ kurulmaya başlamış aynı zamanda da çocuklar anneleri vasıtasıyla hak sahibi olmuşlardır.[334] Bu karar ile kadınların aile içinde ve hukuk karşısındaki durumları daha iyi bir konuma gelmiştir.

[329] Gönenç, 2010: 99.
[330] Iustiniani, *Inst*. 3, 3,6-3, 4,4.
[331] Schiller, 1978: 534.
[332] Hadley, 1902: 284.
[333] Iustiniani, *Inst*. 3, 3,6-3, 4,4.
[334] Aksaray, 2012: 101.

3.13. Marcus Aurelius Commodus Antoninus Dönemi (180-193)

Commudus, Marcus Aurelius ve Küçük Faustina'nın oğludur. Commodus 161 yılında Lanuvium'da doğmuştur. Commudos, küçük yaşta Caesar unvanı almış ve dönemin ünlü hocalarından iyi bir eğitim almıştır. 176 yılında babası tarafından yönetime ortak edilmiş ve 180 yılında babası Marcus Aurelius öldükten sonra da tek başına imparatorluğun yönetimini üstlenmiştir.[335] Commodus, babasından çok farklı bir kişilikte biriydi ve Roma'yı yönetiminde beklenen başarı ve istikrarı göstermemiştir.[336] Dönemin yazarlarından olan Cassius Dio'nun *Historiae Romanae* adlı eserinde belirttiğine göre, Commodus Dönemi'nde Roma İmparatorluğu rahat ve huzurlu günlerini geride bırakmış ve gerileme sürecine girmiştir. Commodus Döneminde, birçok erkek ve kadını sebepsiz yere öldürülmüştür.[337] Commodus, kendini zevk ve eğlenceye vererek, yönetim işini *preator praefuctus*u Prennis'e bırakmıştır. Roma'nın idarî mekanizması çökmüş ve her idareci keyfi hareket etmeye başlamıştır. Roma'da kıtlık, salgın hastalık gibi çeşitli sorunlar başlamış ve ekonomik yapı da bozmuştur. *Senatus* ve halk arasında Commodus'a karşı kin öfke duyulmaya başlamıştır.[338] 192 yılında imparatorluk muhafız alayı komutanı Laetus, Commodus'un metresi Marcia, Commodus'u öldürmek için bir plan hazırlamışlar ve buna göre Narcissius adındaki hizmetli genç Commodus'u banyosunda boğmuştur.[339]

Kendinden ve yaptıklarından haberi olmayan Commodus döneminde kadınlarla ilgili herhangi bir hukukî düzenlemeye rastlanmamıştır.[340] Commodus, idarî işlerle ve halkın sorunlarıyla ilgilenmemiş, daha çok kendi zevki ve sefasını sürdürmüştür. Roma imparatorluğu bu dönemde ciddi anlamda idarî, ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamış ve parlak günlerini geride bırakmıştır. Bu nedenle kadınlarla ilgili bir düzenleme görülmemektedir.

---

[335] Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus Commodus,* XVII-I-II-III.
[336] Hdn., *Roman History*: I-IX-I.
[337] Cass., *Roman History*: LXXIII-IV-V-VI.
[338] Sciprores Hist. Aug., *Commodus*: V-IV-VII.
[339] Meijer, 2006: 73.
[340] 175-180 arasında Commodus'un, babası Marcus Aurelius ile birlikte hüküm sürdüğü dönemde vasinin vesayeti altındaki bir kızla evlenmesi yasaklanmıştır. Marcus Aurelius son dönemlerinde rahatsızlığı nedeniyle yerine geçecek olan kişiyi belirlemek şeklen oğlunu yönetime dâhil etmiştir. Commodus ortak imparator ilan edildiğinde de çocuk yaşta olduğu için yönetimde etkin değildir. Bu nedenle bu konu Marcus Aurelius'un döneminde verilmiştir.

Severus Hanedanı Döneminde sırasıyla Pertinax[341], Didus Iulianus[342] ve Septimius Severus[343], hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Bu süreç içerisinde iç ve dış sorunlara mücadele eden imparatorlar kadınlara yönelik herhangi bir hukuki uygulamada bulunmamışlardır. Ancak Septimius Severus'un eşi Iulia Domna zeki ve tutkulu bir kadın olduğundan idarede kendine yer edinmek için sürekli olarak eşinin yanında yer almış ve onunla birlikte seyahatlere katılmış ve resmi yazışmaları denetlemiştir. Iulia Domna'ya *Augusta* ve *Mater Castrorum* (kampın annesi) unvanları verilmiştir. Iulia Domna idarî alanda etkin olmayı başarmıştır. Ancak Iulia Domna hakkında sürekli olarak eşini aldattığı ve zina yaptığına dair söylentiler çıkmıştır.[344] Tüm gayretlerine rağmen Iulia Domna Roma halkı tarafından sevilmemiş ve benimsenmemiştir.

3.14. Publius Septimius Geta ve Marcus Aurelius Antoninus Caracalla Dönemi (211-217)

Geta ve Caracalla, Septimius Severus ve Iulia Domna'nın oğullarıdır. Caracalla 4 Nisan 188 yılında Lugdunum'da (Lyon) doğmuştur. Caracalla askeri eğitim almış ve babasının yanında orduda görev yapmıştır.[345] Geta ise, 189 yılında Roma'da doğmuştur. Geta'da idarî ve askerî görevlerde bulunmuştur. Septimius Severus ölmeden önce imparatorluğu her iki oğlunun birlikte yönetmesini vasiyet etmiştir. İdari alanda etkin olan Iulia Domna oğlu Geta'yı desteklemiştir.[346] Ancak, Caracalla idareyi ele geçirmiş ve kardeşi Geta'yı annesinin kollarında öldürmüş ve annesi Iulia Domna'yı da pasifize etmiştir.[347] Caracalla ekonomik anlamda bir enkaz halinde olan Roma imparatorluğun

[341] Pertinax, orduda başarılı bir askeri kariyere sahip olduğu için Commodus'un ölümünün ardından yaşanan krizi sonlandırmak için Pertinax'ı imparator ilan edilmiştir. Pertinax, yaklaşık seksen beş gün görevde kalabilmiştir. Bu süre içinde Augustus'un kurduğu düzeni geri getirmek ve Senatus'un kaybettiği itibarını kazandırmak için çabalamıştır. Senatusnun oğluna caesar eşine de augusta unvanı verme önerisini kabul etmemiştir. Bozulan siyasî, ekonomik ve idarî yapıyı düzetmek için katı ve sert bir tavır sergilemiştir. Petrinax'ın bu sert tavırları askeri kesimi rahatsız etmiş ve çıkan bir ayaklanmada Pertinax, askerler tarafından öldürülmüştür. Aur. Vict., *Epitome De Caesaribu*, *Pertinax*: XVIII.; Akşit, 1970: 30; Meijer, 2006: 76-77.

[342] Pertinax'ın öldürülmesinden sonra Roma'daki iç karışıklıklar daha da artmıştır. Askerler başına buyruk hareket etmeye başlamışlar ve imparatorluk tahtını satışa çıkarmışlardır. Didus Iulianus en yüksek ücreti ödeyerek imparatorluk tahtını almıştır. Askerlerin bu tavırları karşısında aciz kalan *Senatus* mecburen Didus Iulianus'un imparatorluğunu onaylamıştır. Ancak yaşanan iç karışıklara yüzünden Yaklaşık olarak atmış altı gün hüküm sürmüştür. Cass., *Roman History,* LXXV-III-IV-V VII.

[343] Kuzey Afrika'nın Tripolitania bölgesindeki Lepcis Magna'da bölgenin seçkin ve zengin ailelerinden olan P.Septimius Geta ve Fulvia Pia,'nın oğludur. Severus, 11 Nisan 145 yılında dünyaya gelmiştir. Septimius Severus, iyi bir eğitim almıştır. Marcus Aurelius döneminde senatör olarak görev yapmıştır. Commodus'un ölümünden sonra yaşanan ayaklanmaları bastırarak Roma tahtına çıkmıştır. (193) Septimius Severus, yaklaşık olarak on sekiz yıl Roma tahtında kalmıştır. Bu süre içinde ordunun disiplinini sağlamış ve Roma'da ve *provincia*larda devletin sarsılan otoritesini tekrar sağlamıştır. Septimius Severus, 211 yılında hastalanarak ölmüştür. Birley, 2002: 1; Cass., *Roman History*: LXXV-III-IV-V VII.

[344] Lightman, 2007: 169.

[345] Aur. Vict. *Epitome De Caesaribus*, *Caracalla*: XXI.

[346] Hist. Aug., *Geta'nın Yaşamı*: I.II.

[347] Herodianus, IV. XIII. I.II.

gelirlerini artırmak maksatılıyla *Constitutia Antoninina* adında bir *edictum* çıkarmış ve bununla, bazı istisnalar dışında, imparatorluk üzerinde yaşayan yurttaşları Roma vatandaşı olarak kabul etmiştir.[348] 213 yılında Doğu'ya doğru askerî bir sefere çıkmış ve bu sefer esnasında, bir asker tarafından hançerlenerek 217'de öldürülmüştür.[349]

Caracalla döneminde Roma imparatorluğunda baskı ve şiddet hâkim olmuştur. Bu nedenle de Caracalla'nın döneminde kadınları ilgilendiren doğrudan bir hukukî düzenlemeye rastlanamamıştır. Ancak Caracalla 212'de *Constitutia Antoninina* özgür doğumlulara vatandaşlık hakkı vermesiyle kadınları dolaylı yolardan ilgilendiren bazı hukukî uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu sebeple de *Constitutia Antoninina* yasasına kısaca ele alınmıştır.

3.14.1. *Constitutia Antoninina* (212)

Caracalla, Roma tahtına geçtiği zaman Roma imparatorluğu ekonomik bakımdan neredeyse çökmüş durumdaydı. Romalı yurttaşlardan ek vergiler alınabiliyordu. Diğer uyruklulara karşı böyle bir uygulama söz konusu değildi. Bu sebeple de Caracalla, Roma yurttaş sayısını arttırarak yurttaşlardan alınan vergileri arttırmayı hedeflemiş ve *Constitutia Antoninia* adlı bir edictum çıkararak imparatorluk üzerinde yaşayan özgür doğumlu yurttaşlara Roma vatandaşı olma hakkı verilmiştir.[350] Bu *edictum* ile birlikte ek olarak iki vergi daha düzenlenerek ülkenin malî durumu düzeltilmeye çalışılmıştır.[351] Ayrıca bu *edictum* ile evlilik akdi ve dolaylı yollardan da kadınları ilgilendiren hukukî bir durum ortaya çıkmıştır. *Constitutia Antoninia*'nın çıkarılmasıyla birlikte Roma hukukuna uygun bir şekilde evliliğin gerçekleşmesini sağlamak için gerekli olan *conubium*'önemini kaybetmiştir. *Conubium* bir evliğinin yasal olarak tanınması için gerekli bir ön koşuldu.[352] *Conubium*, Roma Hukuku'na göre geçerli bir şekilde evlenebilme ehliyeti anlamına gelmektedir. *Conubium* hakkı özgür Roma vatandaşlarına ait bir hak ve ayrıcalıktır ve *ius civile*ye göre geçerli bir evliliği sağlanması doğan çocukları babaya bağlanması, aile reisinin hâkimiyeti altına girmesi ve Roma vatandaşlığını kazanmalarına imkân veren bir haktı.[353] Ayrıca, Roma vatandaşı olan özgür bir erkek özel olarak izin almadıkça, bir Latin veya yabancı bir kadınla evlenemezdi.[354] Ancak, Gaius'un Institutes'nde belirtildiği

[348] Cass., *Roman History*: LXXVIII-IX.
[349] Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus*, *Caracalla*: XXI.
[350] Bu yasayla ilgili olarak bazı kaynaklar yurttaşlık hakkının sadece erkeklere verildiğini, bazılarında ise tüm yurttaşlara verildiği ve kadınlarından faydalandığı belirtilmektedir. Ancak yaptığımız inceleme sonucunda yasanın kadınları kapsayıp kapsamadığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.
[351] Dunstan, 2011: 406; Bernard, Arthur ve Litt, 1914: 229.
[352] Emiroğlu, 2003: 79.
[353] Ceylan, 2010: 65; Gönenç, 2010: 93.
[354] Ceylan, 2010: 66.

şekliyle… "*İmparator fermanları ile emekliliklerinden önce ilk olarak evlendikleri Latin veya yabancı kökenli bir kadınla, emekli askerlere Conubium hakkı verilirdi ve bu evliliklerden doğan çocuklar Roma vatandaşı kabul edilir"*di.[355] *Constitutia Antoninia'*nın kabulüyle birlikte Roma vatandaşı, yabancı, Latin ayrımı da ortadan kalkmış, doğal olarak da *conubium* önemini yitirmiştir. Bu *edictum*dan sonra yapılan tüm evlilikler *iustum matrimonium*[356] kabul edilmiştir.[357] Caracalla'nın çıkardığı *Constitutia Antoninia* sayesinde Latin veya yabancı kadınlarla yapılan evlilikler yasal statü kazanmış ve bu evlilikten doğan çocuklar da Roma vatandaşı statüsü elde edebilmişlerdir. Bu açılardan değerlendirildiğinde bu karar ile birlikte kadınların hukukî konumları biraz daha iyileştirilmiştir.

Marcus Opellius Macrinus[358] Roma tahtına geçmiş ancak Macrinus, Severus ailesinden olmadığı için Severus hanedan üyesi kadınlar, Iulia Domna'nın kardeşi Iulia Maesa (Bk. Resim 13) ve kızı Iulia Soamias'nın oğlu Avitus'u tahta geçirmek için Macrinus'a karşı askerleri ayaklandırmışlardır.[359] Macrinus çıkan ayaklanmadan canını kurtarmak için kılık değiştirerek kaçmış fakat başarılı olamamış ve askerler tarafından öldürülmüştür.[360] Macrinus, on dört ay gibi kısa bir süre hüküm sürmüş ve bu süre içinde de Roma'da iç isyanlar ve doğal afetler yaşanmıştır. Bu sebeplerle de bu dönemde kadınlarla ilgili herhangi bir hukukî düzenlemeye rastlanamamıştır. Ancak hanedan üyesi kadınların idarî alanda ve askerler üzerinde etkin oldukları görülmektedir. Severus hanedanlığının kadın üyeleri dolaylı yollarla idarî ve askerî alanda etkin olabilmeyi başarmışlardır.

3.15.Varius Avitus Bassianus Marcus Aurelius Antoninus Dönemi (218-222)

Emesa'da doğan Varius Avitus, Sahte Antonius veya Asurca, Sardanapalus ya da Tiberinus[361] isimleri ile anılmış ama en çok Elagabalus[362] ismiyle tanınmıştır. Severus hanedan üyesi Iulia Soaemias'ın oğlu ve Iulia Maesa 'nın torunudur. Elagabalus, on dört

[355] Gai., *Inst.:* I.57.
[356] *Iustum matrimonium,* hukuken geçerli evlilik anlamındadır.
[357] Gönenç, 2010: 94-95; Ceylan, 2010: 66-67.
[358] Macrinus, tahmini olarak 165 yılında Caesarea'da doğmuştur. Ailesi ve kendisi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Ancak İyi bir eğitim aldığı ve idarî görevlerde bulunduğu bilinmektedir. Caracalla'nın döneminde *procurator* ve *praefectus* görevlerine atanmıştır. Caracalla'nın öldürülmesinin ardından askerler tarafından imparator ilan edilmiştir. Macrinus, tahta çıktıktan sonra Parth Kralı Artabanus bir ayaklanma çıkarmış ve bu ayaklanama önlenmeden Roma'da büyük bir yangın çıkmıştır. Bu yangında *Colosseum* ve *Forum* ciddi anlamda hasar görmüştür. Bu dönemde Tiber Nehri taşmış ve sel baskınları birçok yerde hasara neden olmuştur. Hist. Aug., *Macrinus'un Hayatı*: I-III. , Akşit, 1970: 67. , Cass., *Roman History*: LXXIX. II- VI.
[359] Cass., *Roman History*, LXXIX. II- VI.
[360] Hdn., *Herodianus'un Roman History*, V.IV.
[361] Öldükten sonra Tiber nehrine atıldığı için bu isim verilmiştir.
[362] Elagabalus ismini ise Emesa'daki Güneş Tanrıs El-Galbal'ın din görevlisi olarak çalıştığı için almıştır Cass., *Roman History*: LXXX. I-III.

yaşında iken büyükannesi ve annesinin entrikaları sonucunda askerler tarafından imparator ilan edilmiştir. Elagabalus, annesi ile birlikte büyük bir tören ile Roma'ya gelmiştir. Elagabalus, eşcinsel tavırları ve farklı karakter yapısıyla idarî işler yerine kendini zevk ve eğlenceye vermiştir.[363] Elagabalus, idarî alandaki tecrübesizliği ve zayıf karakteri nedeniyle idarî alandaki yetkileri kısa bir süreliğine de olsa eline alan Iulia Maesa *Senatus* ve askerler üzerinde etkili olmuştur. Iulia Maesa ve Iulia Soaemias'a *Senatus* tarafından *Augusta* ve *Mater Castrorum* unvanlarını verilmiştir. Daha önce hiçbir kadının girmesine izin verilmeyen *Senatus*a girmişler ve bu alanda söz sahibi olmuşlardır.[364] Elagabalus, ise sapkınca ve Roma geleneklerine aykırı bir tavırlarını sürdürmüştür. Vesta din görevlisi olan bir kadınla zorla evlenmiş ve kısa bir süre sonra ondan ayrılarak başka bir kadınla evlenmiş bir süre sonra o kadını da bırakarak Hierocles adında bir azatlı erkek ile birlikte olmaya başlamış ve sergilediği tavırlar *Senatus* ve halk tarafından nefretle karşılanmıştır.[365] Iulia Maesa, torununun bu tavırları yüzünden tahttan indirileceğini düşündüğü için diğer torunu Alexianus'a *Caesar* unvanı verdirerek onu desteklemeye başlamıştır. Elagabalus, kuzeni Alexianus'u öldürmek istemiş, ancak Iulia Maesa bunu engellemiştir. Askerlerin çıkardığı bir ayaklanmada Elagabalus ve annesi vahşi bir şekilde öldürülmüşler ve bir cenaze merasimi yapılmadan Tiber Nehri'ne atılmışlardır.[366]

Elagabalus çocuk yaşta olması ve pasif kişiliği sebebiyle idarî alanda etkili olmamış ve idarî krizler yaşanmıştır. Bu nedenle de bu süreçte kadınlara yönelik herhangi bir hukukî düzenlemeye rastlanmamıştır. Ancak Iulia Maesa'nın idarî alandaki etkinliği, *Senatus* ve askerler üzerindeki otoritesi oldukça dikkate değerdir. Kadınlar uzak tutuldukları idarî alana girebilmeyi başarmışlar ve *Senatus*'ta yer almışlardır. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Kadınlar toplumsal ve kamusal alanda var olabilmek için her yolu denemişler ve uzak tutuldukları her alana çeşitli entirikalarla girmeyi başarmışlarsa da mücadelelerinde destek bulamadıklarından her seferinde erkeklere yenik düşmüşlerdir.

3.16. Marcus Aurelius Severus Alexandros Dönemi (222- 235)

Marcus Julius Gessius Marcianus ve Iulia Mamaea'nın oğlu olan Severus Alexandros, Ekim 208 yılında Arca Caesarea'da doğmuştur. Elagabalus'un öldürülmesinin ardından on dört yaşında imparator ilan edilmiştir.[367] Bu nedenle idarî

[363] Aur.Vict., *Epitome De Caesaribus, Elagabalos*: XXIII.
[364] Hdn., Herodianus's Roman History V-V-I; Burns, 2007: 210.
[365] Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus, Elagabalos:* XXIII.
[366] Meijer, 2006: 7-88.
[367] Scarre, 1995: 153.

alanda büyük annesi Iulia Maesa ve annesi Iulia Mamae etkin bir rol oynamıştır. Iulia Mamaea oğlu üzerinde otorite sağlamış ve her istediğini oğlu Severus Alexandros'a yaptırmıştır. Iulia Mamaea oğlu ile birlikte askeri seferlere katılmış ve idarî alanda söz sahibi olmuştur.[368] Severus Alexandros, Elagabalus'un aksine idarî ve askerî alandaki işlerle ilgilenmiş ve imparatorluğun bozulan ekonomik yapısını düzenlemeye çalışmıştır. Iulia Mamaea'nın etkisiyle askerlere karşı katı ve sert bir tutum takınmıştır. Germania sınırında çıkan ayaklanmayı bastırmak için annesi ile birlikte bölgeye gitmiş, ancak askerler Severus Alexandros'a karşı bir ayaklanma başlatarak Maximinus'u imparator ilan etmişlerdir. Bunun üzerine askerler, Severus Alexandros ve Iulia Mamaea'yı öldürmüşler[369] ve Severus Alexandros'un öldürülmesiyle Severus Hanedanlığı Dönemi de sona ermiştir.

Severus Alexandros, küçük yaşta Roma tahtına geçmesine rağmen annesi ve büyük annesinin otoritesi altında imparatorluğun bozulan siyasî, idarî, askerî yapısını düzenlemeye çalışmıştır. Bu dönemde kadınlarla ilgili olarak sadece Alexandros'un *Senatus Consultum Vellaeanum* hakkında çıkarmış olduğu bir *consititutio*ya rastlanmıştır. Ayrıca hanedan üyesi kadınların kısa bir süre de olsa yönetimde ve *Senatus'*da söz sahibi olduğu görülmüştür. Ancak askerlerin, kadınların idarî alanda etkin olmasından duyduğu rahatsızlık ve imparatorları anneleri ile birlikte öldürmeleri, idarî alanda söz sahibi olan kadınların bir şekilde siyasî arenadan uzaklaştırılmaya çalışılmaları Roma toplumunun kadına olan bakış açısının çok fazla değişmediğini ve hala kadınların kamu ve sosyal hayat içinde geri planda tutulmak istendiğinin bir göstergesidir.

3.16.1.*Senatus Consultum Vellaeanum* hakkında İmparator Alexandros'un Çıkardığı *Consititutio*

Iustinianus'un *Codex*'inde İmparartor Alexandros'un çıkardığı *constituio*da kadınları ilgilendiren bazı hükümler yer almaktadır. *"... Eğer mülk koca tarafından karısının izni olmadan teminat olarak verilirse ipoteklenemez. Ancak izin vermişse senato hukukuna göre eşe yardım edilmez."*[370] Bu *consititutio* ile kadınların sahip olduğu mallar koruma altına alınmak istenmiştir. Ayrıca *Senatus Colsultum Vellaeanum*'un hükümlerinin bu dönemde de geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

[368] Hdn., *Herodianus's Roman History:* VI-VIII-III.
[369] Eutr., *Breviarium Historiae Romanae:* XXIII-XIV.
[370] Iustinianus, *Cod. ,* C4.29. 5.

3.17. Asker İmparatorlar Dönemi (235-284)

Asker İmparatorlar Dönemi, Roma'da yıllardır süren ancak geçici çözümlerle geçiştirilen sorunları gün yüzüne çıktığı sancılı bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Askerler düzenli olarak ödenmeyen ücretler yüzünden sürekli sorun çıkarmış ve neredeyse her lejyon bağlı bulunduğu komutanlarını imparator ilan etmiştir. Roma tahtına kısa zaman aralıklarıyla birçok imparator geçmiş ve bu imparatorların büyük bir kısmının hayatı vahşetle son bulmuştur. Asker İmparatorlar Dönemi'nde her alanda şiddet doruğa çıkmıştır ve komutanlar arasında sürekli olarak taht mücadelesi yaşanmıştır.[371] Bu dönemde sırasıyla Maximinus Trax,[372] I. Gordianus,[373] II Gordianus,[374] Pupienus ve Balbinus,[375] III. Gordianus, Arap Philippus,[376] Decius,[377] Aemmillianus,[378] Valerianus,[379] Gallienus,[380] Claudius Gothicus,[381] Quintillus,[382] Aurelianus,[383] Tacitus,[384] Florianus,[385] Probus,[386]

[371] Meijer, 2006: 91-92.

[372] Maximinus Thrax, orduda güçlü ve başarılı bir asker olarak tanınmış ve askerler üzerinde otorite kurmuştur. Severus Alexandros'un annesinin otoritesi altında hareket etmesi askerleri rahatsız etmiş ve askerler Maximinus Thrax'ı, imparator ilan etmişlerdir. Aur. Vict. *Epitome De Caesaribus Maximinus Thrax*: XXV.

[373] I. Gordianus, Maximinus Thrax, Germenia'daki ayaklanmaları kontrol altına almış, ancak Kuzey Afrika'da yüksek vergiler yüzünden halk ayaklanmış ve *proconsul* Gordianus'u imparator ilan etmişlerdir. (238) I. Gordianus aynı isimi taşıdığı oğlu (II. Gordianus) ile birlikte Maximinus Thrax'a karşı bir savaş başlatmış ancak başarılı olmamış ve oğlu II Gordianus bu savaşda öldürülmüştr. I. Gordianus oğlunun öldürülmesine dayanamayarak intihar etmiştir. I. ve II. Gordianus'ların imparatorlukları sadece birkaç hafta sürmüştür. Hdn., *Roman History*: VIII-VI- I-III.

[374] III. Gordianus, Senatus, halk ve askerlerin onayı ile III. Gordianus imparator ilan edilmiştir. Pers seferlerini yürüten komutan Philippus, III. Gordianus'a kendisini ortak imparator ilan ettirmiştir. III. Gordianus askeri bir ayaklanmada öldürülmüştür. Hist. Aug., *Üç Gordianus:* XXII-XXVI-XXVIII-XXIX.

[375] Balbinus ve Pupienus, tek başına tahta geçmek için birbirleriyle mücadeleye girmişledir. Bu durumdan rahatsız olan askerler her ikisini de katletmişlerdir. Dunstan, 2011: 413.

[376] Arap Philippos,'u, askerler III. Gordianus'a karşı imparator ilan ettirmiştir. Moesia ve Pannonia'da ayaklanmalar çıkmış ve askerler Tiberius Cladius Marinus Pacatianus'u imparator ilan etmişlerdir. Aynı zamanda Doğu *provincia*larında Iotapianus imparator ilan edilmiştir. Arap Philippos çıkan bir isyanda askerler tarafından öldürülmüştür. Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus Arap Philippus*: XXVIII, Dunstan, 2011: 414.

[377] Decius, askerler tarafından imparator ilan edilmiştir. Ancak çok kısa bir süre tahta kalmıştır. Gotlara karşı düzenlediği bir seferde savaş meydanında ölmüştür. Scarre, 1995: 169; Meijer, 2006: 100-101.

[378] Aemillianus, Decius'un savaşta ölünce askerler Gallus'u imparator ilan etmişlerdir. Ancak Moesia valisi Aemilianus, Gotlara karşı başarılı olmuş ve askerler tarafından imparator ilan edilmiştir. Aemillianus'un imparatorluğu yaklaşık üç ay sürmüştür (Bk.Meijer, 2006: 101-102). Valerianus, Aemillianus, öldükten kısa bir süre imparator olarak ilan etmiştir. 253'te Valerianus'da oğlu Gallienus'u ortak imparator ilan etmiştir. Valerianus, Doğu *provincia*larındaki Pers ayaklanmalarını önlemek için Edessa'ya gitmiş ancak burada Pers hükümdarına esir düşmüş ve öldürülmüştür (Bk. Scarre, 1995:173-174).

[379] Valerianus, Aemillianus, öldükten kısa bir süre imparator olarak ilan etmiştir. 253'te Valerianus'da oğlu Gallienus'u ortak imparator ilan etmiştir. Valerianus, Doğu *provincia*larındaki Pers ayaklanmalarını önlemek için Edessa'ya gitmiş ancak burada Pers kralına esir düşmüş ve öldürülmüştür. Scarre, 1995:173-174.

[380] Gallienus, 268 yılına kadar sürdürdüğü iktidarında sürekli olarak iç ve dış ayaklanmaları bastırmakla meşgul olmuş. Gallienus, askerlerin çıkardığı bir ayaklanmada öldürülmüştür. Aur. Vict., *Epitome De Caesaribus Valerian ve Gallienus:* XXXIII.

[381] Claudius Gothicus, Gallienus öldürüldükten kısa bir süre sonra askerler tarafından 268'de imparator ilan edilmiştir. Claudius Gothicus, egemenliği süresince çıkan isyanlar ve veba salgını ile mücadele etmiş ve vebadan öldüğü sanılmaktadır. Scarre, 1995: 183-184; Meijer, 2006: 106.

[382] Quintillus, Cladius Gothicus'un ölümünün ardından Quintillus askerler tarafından imparator ilan edilmiştir. Ancak Quintillus, askerler üzerinde otorite kurmayı başaramamıştır ve yaklaşık olarak bir ay Roma tahtında kalmıştır. Meijer, 2006: 107.

Carus,[387] Numerianus,[388] ve Carinus[389] Roma tahtına geçmişlerde de hiçbiri uzun süreli tahtta kalamamıştır. Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nda askerî bir anarşizm yaşanmış, Roma'nın idarî, siyasî, askerî mali, hukukî kurumları çökmüş ve ciddî anlamda bir otorite boşluğu yaşanmıştır. Yaşanan bu kaos ortamı ile ilgili olarak kaynaklar ağırlıklı olarak askerî seferlerden ve siyasî olaylardan bahsetmişler ve sosyal olaylar hakkında sınırlı bilgiler vermişlerdir. Antik kaynaklar halkın yoksullaştığı, nüfusun azaldığı ve taşradan şehirlere göçler olduğuna dair çok kısa bilgiler aktarmaktadır. Bu dönemde kadınlar ile ilgili bilgi neredeyse yoktur. Roma'nın bütün kurumlarının çöktüğü bu süreçte yaşananan bu kriz ortamında kadınlarla ilgili olarak doğrudan bir hukukî düzenlenmeden bahsedilmemekle birlikte Iustinianus'un Codex'inde İmparator Gordianus'un çıkardığı bir *consititutio*ya rastlanmıştır.

3.17.1. *Senatus Consultum Vellaeanum* hakkında İmparator Gordianus'un çıkardığı *Consititutio*

Iustiniaus'un *Codex*'inde İmparator Gordianus'un[390] çıkarmış olduğu bir *consititutio*da kadınlarla ilgi olarak, "… *Alacaklı, kendine borçlu olan kocadan toprak alırsa ama bu toprak borçlunun eşine ait ise alacaklı kişi bu toprağı satamaz veya sahiplenemez."* şeklinde bir ifade yer almaktadır.[391] Daha önceki dönemlerde çıkarılmış olan *Senatus Consultum Vellaeanum*'da açıkça belirtilmeyen kadının malını rehin vermesi

[383] Aurelianus, Quintillus'a karşı askerler imparator ilan etmiştir. Aurelianus, birlik ve beraberliği sağlamaya ve uyguladığı reformlarla da ekonomiyi biraz düzeltmiştir. Ancak bir suikasta kurban gitmiştir. Dunstan, 2011: 417-418.

[384] Tacitus, *Senatus* kararı ile 275'te imparator ilan edilmiştir. Tacitus, Küçük Asya'nın içlerine kadar istila eden Gotları geri püskürtmek için bu bölgeye gitmiş ancak burada ölmüştür, ölümü hakkında kesin bir bilgi yoktur Meijer, 2006: 110; Dunstan, 2011: 422.

[385] Tacitus, öldükten sonra 276'da üvey kardeşi Florianus imparator ilan edilmiştir. Ancak Doğu *provincia*ları Tacitus'u imparator olarak tanımamış ve Probus'u imparator ilan etmişlerdir. Florianus ve Probus'un ordusu Cilicia bölgesinde karşı karşıya gelmiş ve Florianus öldürülmüştür. Scarre, 1995; 190-191.

[386] Probus, Ren ve Tuna boylarındaki Vandalar, Franklar, Burgundlar ve Gotların istilaları ve rakipleri ile mücadele etmiş ve kısa bir süreliğine de olsa sükûneti sağlamıştır Ancak askerlerin çıkardığı bir isyanda ölmüş ve yerine Carus'u imparator ilan etmişlerdir. Meijer, 2006: 112-113; Scarre, 1995: 191-192.

[387] Carus, imparator olduktan hemen sonra oğulları Carinus ve Numerianus'u Caesar unvanı ve bazı idarî görevler vermiştir. Carus, egemenliği süresinde Tuna boylarındaki Sarmatlar ve doğu bölgesindeki Persler ile mücadele etmiş ve Mezopotamya içlerine doğru ilerlerken ölmüştür. Carus'un ölümü nedeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Adkins and Adkins, 2004: 29.

[388] Carus öldükten sonra imparatorluğun yönetimine oğulları Numerianus ve Carinus geçmiştir. Numerianus, imparatorluğun doğu kesiminin yönetimini üstlenmiştir. Numerianus bir suikast sonucu öldürülmüştür. Numerianus 'un öldürülmesinin ardından askerler Diocletianus'u (Diocles) 284'de imparator ilan etmiştir. Scriptors Hist. Aug, *Carus, Carinus ve Numerian'ın Hayatı*: XII- XII-XIV.; Eutr., *Breviarium Historiae Romanae*, XVIII-XIX-XX.

[389] Carinus, Roma'nın Batı'sını, Diocletianus'da Doğu'sunu yönetmeye başlamıştır. Carinus, idarî işler ile ilgilenmemiş sarayda ziyafetler ve eğlenceler düzenleyerek sefahat içinde bir yaşam sürmeye başlamıştır. Doğu'nun imparatoru, Diocletianus Batı'ya doğru bir sefer düzenlemiş ve Carinus öldürülmüştür. Roma imparatorluğunun doğusunun ve batının lideri Diocletianus olmuştur Meijer, 2006: 117.

[390] Iustianiaus, *Codex'*inde kaçıncı Gordias olduğu açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Ancak I. ve II. Gordias çok kısa bir süre görevde kaldığı için III. Gordias'a ait olabilir.

[391] *Cod. Iust.*: C.4.29.7.

bu *Consititutio*'da kesinlik kazanmıştır.[392] Bu *consititutio* ile birlikte kadınların mallarını rehin vermelerin önüne geçilmiştir. Kadınların mallarının korunması sağlanırken diğer bir yandan da kadınlar hukukî olarak sınırlandırılmıştır.

3.18. Diocletianus Dönemi (284 305)

Diocletianus'un imparator ilan edilmesiyle Roma İmparatorluğu'nda yeni bir dönem başlamıştır. Yaklaşık olarak elli yıllık bir süreci kapsayan ve Roma'yı siyasî ve malî açılardan çökerten askerî anarşizim dönemi son bulmuştur. Diocletianus, *Senatus*'un etkisini sınırlandıran yeni bir yönetim biçimi kurmuştur.[393] Diocletianus, yeni kurduğu yönetim biçimine göre imparatorluğu Doğu ve Batı olarak iki yönetim birimine ayırmış, Batı'nın yönetimini kendisi üstlenmiş ve Doğu'nun yönetimini de idarî ve askerî alanda başarılı olan Maximianus'a bırakmıştır. Diocletianus'un idarî alanda değişikliğe gitmesinin sebebi Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının çok genişlemiş olması ve tek başına bir merkezden imparatorluğu idare etmekte zorlanmasıdır. Böylece 293 yılında dört idareciden oluşan *tetrakhia* yönetimine geçmiştir. Bu sistemde her iki *augustus* kendilerine birer *caesar* seçmiştir.[394] Bu sistemle birlikte Roma İmparatorluğu'nun siyasî ve idarî yapılarında köklü bir değişim yaşanmıştır. Diocletianus, yaklaşık olarak yirmi yıl ülkeyi idare ettikten sonra 305 yılında devlet yönetiminden feragat ederek sade bir vatandaş olarak Salonae yakınlarındaki malikânesine çekilmiştir.[395] Hükümranlığı süresince imparatorluğun bozulan kurumlarını yeniden düzenlemiştir. Bu dönemde kadınlarla ilgili olarak doğrudan bir düzenlenmeye rastlanmamıştır. Ancak Diocletianus, 295 yılında çıkardığı bir *edictum* ile akraba evliliklerini yasaklamış[396] ve *Senatum Consultum Vellaeanum* hakkında bir *constitutio* çıkarmıştır.

3.18.1. İmparator Diocletianus'un *Senatum Consultum Vellaeanum* hakkında Çıkardığı *Constitutio*

Iustinianus'un Codex'inde İmpararter Diocletianus'un çıkardığı belirtilen "… "*kadın mülkünü özellikle başkasına taahhüt etmiş olsa bile, o kişinin o toprağı satmaya hakkı yoktur*" şeklindeki *constituio*, *Senatus Consultum Vellaeanum*'un geçerliliğini bu dönemde de koruduğunu göstermektedir. Çıkarılan bu *constitutio* ile kadına ait olan mallar korunmaya çalışılmış ancak aynı zamanda da ticarî faaliyetleri kısıtlanmıştır.

[392] Rado, 1953: 78.
[393] Meijer, 2006: 117.
[394] Tekin, 2014: 287.
[395]Eutr., *Breviarium Historiae Romanae*: XXVII- XXVIII.
[396] Göneç, 2010:188.

Augustus'dan Diocletianus'a kadar geçen süreçte kadınları ilgilendiren tespit edebildiğimiz kadarıyla dört kanun, sekiz kararname ve üç emirname çıkarılmıştır. Augustus'dan Diocletianus'a yaklaşık olarak üçyüz yıl geçmesine rağmen kadınları ilgilendiren hukukî metinlerin sayısının oldukça az olması kadınlara hukukî alanda önem verilmediğini göstermektedir. Ayrıca bu hukukî metinlerde kadınlar doğrudan hukukun konusu olmamış ancak dolaylı yollarla hukuka konu olmuşlardır. Bu durum Roma gibi büyük ve görkemli bir hukuk devletinde bile kadınların hukukî çerçevede kendilerine çok az yer bulabildiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Roma'nın kurumsallık bakımından gelişmiş olduğu aşağı yukarı 300 yıllık bir süreyi içine alan bir evrenin ele alındığı bu çalışmada tarih yazarları ve hukukçuları tarafından satır aralarında bahsedilen Romalı kadınların, tarih sahnesinde geri plana itildiklerini ve görmezden gelindiklerini göstermektedir. Karanlıkta ya da erkeklerin gölgesinde kalan kadınların sessiz tarihlerini aydınlatabilmek için Eskiçağ'da Akdeniz dünyası içerisinde önemli bir yere sahip olan Roma İmparatorluğu'nda yaşayan Romalı kadınların hukukî durumları ve sosyal konumlarını ve sosyo-psikolojik yapılarını irdelediğimiz çalışmamızda ataerkil bir toplum yapısında olan Roma toplumunda kadınların yaşam biçimleri, hukukî durumları, sosyal yapıları kısacası kadınların yaşamına dair olan her şey erkekler tarafından tayin edildiği anlaşılmaktadır. Roma toplumu tam anlamıyla ataerkil bir düzen içinde örgütlenmiştir ki, ataerkil ve cinsiyetçi yaklaşımını Romalılar konuştukları dile bile yansıtmışlardır. Ele aldığımız dönemde Romalıların kulandıkları resmî dil olan Latincede ve birçok ataerkil toplumların dillerinde olduğu gibi kelimeler eril ve dişil kök ve eklerden oluşmakla birlikte, bazı kelimlerin de eril ve dişil oldukları görülmektedir. Roma'nın bu cinsiyetçi yaklaşımı nedeniyle kadınlar Roma'nın kuruluşundan itibaren her alanda geri plana itilmişler ve görmezden gelinmişlerdir. Vatandaş olarak görülen Roma kadınının kanun karşısında yine vatandaş olan erkekle eşit hak ve fırsatlara sahip olmaması, kadınlar cephesinde daha büyük mücadelelerin doğmasına sebep olmuştur. Yüzyıllarca kadını ve haklarını korumak söylemleriyle erkeğin hâkimiyeti ve vesayeti altında muhafaza edilmeye çalışılan kadının, her an kendi cinsiyetinin ve karşı cinsin cinsiyetinin farkında olması beklenmiştir. Belki de Roma hukukçuları ve toplumu gerçekten de bu kararları alırken kadını ve dolayısıyla aileyi korumayı amaçlamışlardır ancak hukukî uygulamalar kadının ve toplumun lehine olmaktan ziyade, kadını o dünyada fiziken yaşayan, ancak tam bir birey olarak görmeyen, soyutlayan bir durum oluşturmuştur. Cinsiyetler ve cinsiyet rolleri konusundaki kesin çizgiler kadının ve erkeğin sadece belirli faaliyet alanlarında bulunabilmesine ve kendi rollerini oynamalarına izin vermiştir. Bu noktada Roma'da kurumsal ve sosyal anlamda cinsiyet rollerini belirleyen de yine erkekler olmuştur.

Yüzyıllarca Roma toplumunda kadın için çizilen belli ölçüler, nesiller boyunca öğretilerek aktarılırken, kadınların erkeklerin pervasızlıkları karşısındaki ezilmişlikleri de katlanarak büyümüştür. Kadınlar açısından nesiller boyu oluşan bu sosyo-psikolojik birikim özellikle de idarî, iktisadî ve sosyal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı Cumhuriyet'ten imparatorluğa geçiş sürecinde daha büyük sorunlara dönüşmeye başlamıştır. Yeni rejim, Roma'da siyasî, idarî, ekonomik, dinî, sosyal ve hukukî yapılarda

değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur. Bu dönemde Roma toplum yapısı uzun süren savaşlar, genişleyen sınırlar ve yaşanan şehirleşme süreci ile birlikte kökten bir değişim geçirmiştir. Bu değişimlere paralel olarak insanların yaşam algıları, ruhsal yapıları, dünya görüşleri de değişmiştir. Bu değişimlerle birlikte kadınlar da değişmeye başlamış ve geleneksel kadın tipinin yanında "yeni kadın" tipi ortaya çıkmıştır. Roma toplumumda ortaya çıkmış olan bu "yeni kadın" tipi nedeniyle Roma toplumunun ahlakî yapısının bozulduğu gerekçesiyle kadınlara yönelik birtakım hukukî düzenlemeler yapılmıştır.

Iulius-Claudius Hanedanı Döneminde Augustus'un kadınlara yönelik olarak yaptığı hukukî düzenlemelerde kamu aile yaşamına girmiştir. *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* ile zina ve benzer cinsel eylemler suç kabul edilmiş ve cezalandırılmıştır. Bu yasa çerçevesinde kadınlara ağır cezaî yaptırımlar getirilmiştir. Yine Augustus döneminde çıkarılan *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ile kadınlar belli şartlar dâhilinde vesayet altından çıkarılmış ve bu yasa kadınların tamamen vesayet altından çıkarılmasına bir basamak teşkil etmiştir. Bu yasada bazı değişiklikler yapılmak için çıkarılan *Lex Papia Poppaea* ile de kadınlar evlenmeye ve çocuk sahibi olamaya zorlanmıştır. Augustus döneminde yapılan yasalarda kadınlar ceza ve miras hukukuna da konu olmuşlardır. Bu kanunlar kadınların ilerideki hukukî durumlarını etkileyebilecek diğer yasalara temel oluşturmuşlardır. Augustus'un çıkardığı yasalar uzun bir süre geçerliliğini korumuştur. İmparator Cladius döneminde çıkarılan *Lex Claudia de Tutela Mulierum* yasası, kadınlar üzerinde vesayet kurulmasını zayıflatmıştır. Yine Cladius döneminde çıkarılan *Senatus Consultum Vellaenum* ile kadınların üçüncü kişler adına borç altına girmesi yasaklanmış ve hak ehliyetleri sınırlandırılmıştır. Bu *Senatus* kararı ile kadınlar kamu alanının dışına itilmekle birlikte borçlar hukukunun konusu olmuşlar ancak sınırlandırıldıkları için bu alanda kadınlara yönelik etkin bir hukukî düzenleme yapılmamıştır. Bu karar diğer imparatorlar döneminde çıkarılan *constituio*lar ile de tekrar tekrar desteklenmiş ve uzun süre yürürlükte kalmıştır. *Senatus Consultum Claudianum De Mulieris Quae De Servis Alieni Iungerit* ile de özgür kadınların kölelerle ilişki kurmaları durumuda köle konumuna getirilmişlerdir. *Senatus Calvisianum, Senatus Consultum Tertullianum ve Senatus Consultum Orphitianum* kararları ile ise kadınlar miras hukukuna konu olmuşlardır. Bu kadınlar ve çocukları bakımından oldukça önemlidir. Çünkü bu kararlar çerçevesinde çocuklarının da mirasçısı konumuna gelebilmişlerdir.

Sonuç olarak kadınlar, ağırlıklı olarak imparatorluk döneminin başlarında olmak üzere peyder pey Roma hukukunun konusu olmuşlardır. Bu dönemde kadınlar özel hukukta, sadece aile hukukunun bir parçası olarak yer alabilmişlerdir. Vesayet ve miras

konularında kadınların lehine olabilecek bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Genel anlamda kadınlar bu süreçte kamu hukukuna hiçbir şekilde konu olmamışlardır. Ancak imparator annesi ya da eşi olabildiklerinde elde ettikleri unvan ve ayrıcalıklar sayesinde kamu alanına girebilmişlerdir. Ancak bu, devlet idarî ve siyasî yapılarında tamamıyla ve bireysel anlamda erkekler gibi haklara sahip olabildikleri anlamına gelmemiştir. Kadınların kamu alnında bulunuşları konusunda daha önceye göre bir rahatlama ortaya çıkmakla birlikte, bu kadınlardan beklenen kendilerine tanınan bu hakları erkeklerden birkaç adım geride ve sembolik olarak kullanmalarıydı. Kendilerine unvan, hak ve yetkiler verilen saray kadınlarının idarî kadrolarda rakip olabilme ihtimalleri Romalı devlet adamları tarafından hemen her zaman bir tehdit olarak algılanmıştır. Saray kadınlarının fırsat bulduklarında idareyi resmen ve tek başlarına ele geçirme girişimleri erkek rakipleri tarafından bertaraf edilmeye çalışsalarda kadınlar idarî alanda perde arkasında yer almayı başarmışlardır.

Yine de kadınların imparatorluk sürecindeki hukukî durumları Cumhuriyet dönemine göre biraz daha iyi bir konuma gelmiştir. Kadınların hukukî durumlarının eskiye kıyasla daha iyi olma nedeni ise değişen hayat şartları ile birlikte kadınların hayata bakış açılarının, sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve "görünmeyen siyasî" dünyalarının ve yaşam biçimlerinin etkili olduğu söylenebilir. Kadınların erkeklere göre bazı haklardan mahrum edilecek ve ezilecek kadar uzak tutuldukları kamu alanında kendilerine bir birey olarak yer bulmak için giriştikleri mücadele de hak elde etme girişimleri de bu durumlarını etkilemiştir.

Tüm mücadelelerine rağmen kadınlar MÖ 27-305 yılları arasında imparatorluk döneminde Roma hukukunun çok dar bir alanında konu edinilmiştir. Ancak kadınların bu süreçte Roma hukukunun konusu olmaları, daha sonraki yüzyıllarda kadınların hukukî durumlarınının ve özelliklede vesayet altından çıkarılması[397] konusunu da etkilemiş olmalıdır.

Romalı kadınlar ataerkil yapı üzerine kurulmuş olan bir toplum yapısı içerisinde birey olabilmek için erkeklerle aynı zamnda da hemcinsleri ile mücadele etmişlerdir. Bu hususta mücadele eden kadınlar aşağılanmışlar ve dışlanmışlardır. Ancak kadınların ileriki yüzyıllarda sosyal kamu ve hukukî alanlarındaki konumlarının biraz daha olumlu yönde değişiklikler göstermesi kadınların var olma mücadelelerini sürdürdüklerinin bir göstergesidir.

[397] Kadınlar üzerindeki vesayet 390 yılında kaldırılmıştır. Gaudement, 1972: 210.

Kadınların toplum içerisinde var olabilme mücadelesi günümüze de yansımıştır. Günümüz dünyasının toplum yapısı Roma kadar ataerkil olmasa da birçok alanda erkek egemenliği söz konusudur. Günümüz kadını da erkeklerin egemen olduğu alanlar içerisinde bir kadın olarak var olabilme mücadelesi vermektedir. Ancak günümüz dünyasının kadını hukukî açılardan Romalı kadınlarla kıyaslandığında şüphesiz çok daha fazla haklara ehildir. Kadınların ne kadarının, bu hukukî hakların ne kadarından haberdar oldukları tartışma konusudur. Sonuç olarak çağlar boyunca kadınlar evrile evrile günümüz kadın kimliğine ulaşabilmiştir, ancak hala toplum içerisindeki yerleri sorgulanmaktadır. Bu sebeple de kadınların toplum içerisinde ya da erkek egemen dünyada kendilerini kabul ettirme mücadeleleri uzun bir süre daha devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Augustus, *Monumentum Ancyranum* (Ankara Anıtı),çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009.

Aurelius Victor, *Epitome De Caesaribus*, translated by Thomas M. Banchich, Canisius College Translated Texts, Number 1 Canisius College. Buffalo, New York 2009.

Cassius Dio, *Roman History*, in Vol VII., Loeb edition, 1924.

Cassius Dio, *Roman History* Loeb Classical Library, 9 volumes, Greek texts and facing English translation, Harvard University Press, 1914 thru 1927, translation by Earnest Cary.

Euripides, *Alkestis*, (çev. A.H. Tampınar), Maarif Maatbası, Ankara, 1973.

Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*, (Roma Tarihinin Özeti), (Çev. Çiğdem Menzilcioğlu), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Gaius, *The Institutes of Gaius* translation by Gordon William M. /Robinson O.F. Ithaca, N.Y. Cornell University Press, 1988.

Gaius, *The Institutes of Gaius Zulueta*, F. Part 1 text with Critical Notes and Translation, 1975.

Herodianus, *Herodianus's Roman History*, translated by Edward C. Echols (Herodian of Antioch's History of the Roman Empire, Berkeley and Los Angeles, 1961).

Historia Augusta, Text and translation are transcribed from the Loeb. edition. The Latin text is, as stated in the Preface, that of Susan H. Ballou thru Avidius Cassius), Vol. I was copyright 1921 and is thus expired; the copyrights on Vol. II and Vol. III 1959-1960 public domain.

Historia Augusta, *Filozof İmparartor Marcus Aurelius Antoninus*, (çev. Ç. Menzilcioğlu), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.

Iustinianus, Codex, Recognovit et Retractavit Paulus Krueger, http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/codjust.htm (Erişim Tarihi: 12.04.2016)

Iustinianus, Instıttiones, (çev. Umur Ziya), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968.

Marcus Aurelius, *Meditations* (Düşünceler) (çev. Şadan Karadeniz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

Ovidius, *Art Amatoria* (Aşk Sanatı), (çev. İ. Zeki) Eyuboğlu, Payel Yayınevi, İstanbul, 1994.

Plutarchos, *Bioi Paralelloi* (Paralel Yaşamlar) Demosthenes ve Cicero, (çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

Plutarchos, *Bioi Paralelloi* (The Parallel Lives) The Life of Galba, The Life of Otho, translated by Bernadotte Perrin, the Loeb. edition Cambridge, MA and London, 1923.

Suetonius, *On İki Caesar'ınYaşamı*, (çev. F.Telatar-G.Özaktürk) TTK Yayınları, Ankara, 2008.

Genç Pilinus, *Complete Letters*, The translated by Walsh, Patrick Gerard, Oxford World's Classics, Oxford University Press, 2006.

Vergilius, *Aeneid,* (çev. İ. Z. Eyüboğlu), Payel Yayınları, 1995.

Tacitus, *Annales*, translated by C. H. Moore (*Histories*) and J. Jackson (*Annals*), Loeb 5 volumes, Harvard University Press, 1925 thru 1937.

Tetkik Eserler

Adams, G, W., 2013: *Marcus Aurelius in the Historia Augusta and Beyond*, Lexin Gton Books, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK.

Adkins, L. ve Adkins, R.A., 2004: *Handbook Life in Ancient Rome*, Facts On File, Printed in the United States of America.

Aksaray, B., 2012: *Roma Hukukunda Kadınların Hak ve Fiil Ehliyeti*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Akıncı, Ş., 2003: *Roma Hukuku Dersleri*, 2. Basım, Sayram Yayınları, Konya.

Akman, Ş. T., 2012: "Roma Antikitesinde Sosyal - Politik - Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, s. 89-107.

Akşit, O., 1969: "Tarihçi Bir İmparator Cladius", *Tarih Dergisi*, S. 23, s. 131-144.

Akşit, O., 1976: *Roma İmparatorluk Tarihi* (MÖ 27-192), C. I., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Akşit, O., 1970: *Roma İmparatorluk Tarihi* (MS 193-395), C. II., *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İstanbul.

Altay, Ş., 1983: *Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Altop, S., 2002, *Roma Hukuku'nda Kölelik*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Atlan, S., 1970: *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Aries, P. and Duby, G., 2006: *Özel Hayatın Tarihi 1*, *Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına*, (çev. T. Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Arslan, M., 2001: "Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Yaratıcı Felsefe Sistemleri: Epikurosçuluk ve Stoacılık", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (edt. N. Başgelen), Yıl 23, S.100, s. 19-28.

Ayiter, K., 1963: *Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku*, 2. Basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Babila, M. H. A., 2016: "Eski Mısır'da Kadın", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, s.129-144.

Bağdatlı, S., 2012: *Hukuk Sözlüğü: AB Hukuku Terimleri Sözlüğü İlaveli*, Derin Yayınları, İstanbul.

Barman N., 2016: "*Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Sürecinde Roma'da Yaşanan Siyasî ve İdari Yapıdaki Değişim ve Dönüşümler*",International Journal of Social Sciences and Education Research, Vol 2, No 3, s.1093-1106.

Bauman, R. A., 2003: *Women and Politics in Ancient Rome*, Routledge, London and New York.

Başmal, Y., 1987: *Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti*, (İstanbul Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Berkowitz, E., 2013: *Seks ve Ceza Arzuyu Yargılamanın Dört Bin Yıllık Tarihi*, (çev. O. Düz), Kollektif Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul.

Baz, F., 1998: *Roma İmparatorluk Kültü*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bekaroğlu, M., 2006: *İmparator Tiberius Zamanında (MS 14-37) Anadolu İle Roma İmparatorluğu Arasındaki Sosyo-Politik İlişkiler*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bernard, P. G. & Arthur, S. H. & & Litt D., 1914: *The Oxyrhynchus Papyri*, Oxford Horace Hart Printer to The University, London.

Birley, A. R., 2002: *Septimius Severus the African Emperor*, Routledge, London and New York.

Bozkurt, G., 1981: "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1., s.65-103.

Brooten, B. J., 1996: *Love Between Women: Early Christian Response to Female Homeroticism*, The University of Chicago Press, Chicago& London.

Buckland, W. W., 1950: *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge [Eng.], University Press.

Buckland, W. W., 1970: *The Roman Law of Slavery: The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian*, 2 basım, reprinted Great Britain by John Dickens & Co. Ltd., Northamton.

Burns, J., 2007: *Great Women of Imperial Rome: Mothers and Wives of the Caesars*, Londonand New York.

Caner, E., 2004: *Kutsal Fahişeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın*, Su Yayınları, İstanbul.

Ceylan, S. G., 2004: *Roma Hukukundan Günümüze Velayet- Vesayet Hukuk*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Ceylan, S. G., 2010: *Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium)*, Yetkin Basımevi, Ankara.

Cohen, A.& Rutter, J. B., 2007: *Constructions of Childhood in Ancient Greece and Italy*, The American Shool of Classical Studies Athens.

Corbett, P. E., 1926: "The Legislation of Hadrian" *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, Vol. 74, No. 8 (Jun.), s. 753-766.

Coulanges, F., 2011: *Antik Site: Yunan ve Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar*, (çev. İ. Kılıç), Epos Yayınları, Ankara.

Crook, J. A., 1967: *Law and Life of Rome*, Great Britain, Thames and Hudson.

Çelebi, B., 2007: Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çınar, Ş., 1982: *Roma Cumhuriyet Devri İdari Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

D'ambra, E., 2007: *Roman Women*, Cambridge Press, New York Press.

Di Marzo, S., 1954: *Roma Hukuku*, (çev. Z. Umur), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Dunstan, William E., 2011: *Ancient Rome*, Rowman & Littleftfield, Lanham-Bourlder New York Toronto, Plymouth, UK.

Dürüşken, Ç., 1994: "*Genç Plinius'un Mektupları Işığı Altında Roma Yaşamından Kesitler*," Anadolu Araştırmaları, s. 215-230,

Edwards, C., 1997: *Unspeakable Professions Public Perfomance and Prostitution in Ancient Rome*, Princeton University Press.

Emiroğlu, H., 2003: *Roma Hukukunda Kadının Durumu*, Sözkesen Matbaacılık, Ankara.

Ergin, M., 1997: *Dede Korkut Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Akara.

Erişgin, S. Ö., 2012: "*Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında",* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 61, S.4, s. 1407-1436.

Erişgin, S. Ö., 2012: *"Roma Toplumunda Kadının Konumu*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Dergisi, C. 4, S. 2. , s. 1-31.

Evans, J. K., 1991: *War, Women and Children in Ancient Rome*, Routlege, London and New York.

Ferrero, G., 2008: *Sezarların Kadınları*, (çev. Ş. Duran), İlya Yayınevi, İzmir.

Finley, M. I., 2007: *Antik Çağ Ekonomisi*, (çev. H. Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Frier, W. Bruce & Thomas, A. M., 2004: *A Casebook on Roman Family Law*, Oxford University Press, New York.

Gaudement, J., 1972: "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukukî Durumu", (çev. B. Tahiroğlu), *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 9, s. 205-230.

Gardner, J. F., 1986: *Women in Roman Law and Society*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.

Gardner, J. F., 1998: *Family and Familia in Roman Law and Life*, Oxford University Press, New York.

Gönenç, İ. F., 2010: *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Hadley, J., 1902: *Introduction to Roman Law: In Twelve Academical Lectures*, D. Appleton and Company, New York.

Hoffner, H. A., 2010*:* "Hititler Anadolu'sunda Yasal ve Sosyal Kurumlar", (çev. S. Çilingir), *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan, S. VI, s. 223-244.

Honing, R., 1938: *Roma Hukuku*, (çev. Ş. Talip), İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

Hunter, W.A., 1955: *Introduction to Roman Law*, William Maxwell & Son, London.

İnceel, M., 2009: *Roma ve Türk Hukukunda Vesayet*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

İznik, E., 2011: "İmparator Diocletianus'un "Tavan (En Yüksek) Fiyatlar Fermanı" "Edictum de Pretiis Rerum Venalium", Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, C. 30, S. 49, s. 97-130.

Jones, B. W., 1992: *The Emperor Domitian*, Routledge, London and New York.

Karadeniz, Ç. Ö.: 2000: *Roma Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Karadeniz, Ç. Ö., 2012: *Roma Hukuku-Tarihi Giriş Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku Hakların Korunması*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Karadeniz, Ç. Ö., 1975: *Roma'da Kamulaştırma ve Kamu Yararı Kavramı*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Kılıç, H., 1998: *Kölebeylikten Derebeyliğe Tarih ve Kadın 1*, Art Yayınları, Ankara.

Kılıç Y. ve Duymuş H., 2007: "Hititlerde Kadın ve Siyaset Woman and Politics in the Hittites", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S.42, s. 85-99.

Koch, G., 2001: *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Koschaker, P., 1975: *Modern Hususi Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

Kuşcan, Ö. A., 2010: *Antik Çağdan Günümüze Kadın'ın Öyküsü*, Basım 2., Ajans Yayınları, İstanbul.

Küçük, E., 2007: Roma Hukuku'nda Exercitor Navis'in Donatanın Actio Exercitoria'dan Doğan Sorumluluğu, Adalet Yayınevi, Ankara.

Levick, B., 1999: *Tiberius The Politican*, Routledge, London and New York.

Lightman, M. & Lightman, B., 2008: *A to Z of Ancient Greekand Roman Women*, Facts on File Impirint of Infobase Publishing, New York.

Maclachlan, B., 2013: *Women in Ancient Rome:A Sourcebook*, Bloomsbury, London- New Delhi- New York- Sydney.

Malay, H., 2010: *Çağlar Boyu Kölelik: Eski Yunan ve Roma*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Mandacı, E., 2015: "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Aile Hukukunda Kadın (MÖ. 1950-1750)" *History Studies*, Volume 7, Issue 1, March A Tribute to Prof. Dr. İbrahim GÜLER, s. 81-94,.

Meijer, F., 2006: *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, (çev. G. Ergin), Homer Kitabevi, İstanbul.

McGinn, Thomas A. J., 1998: *Prostitution, Sexuality and the Law in Ancient Rome,* Oxford University Press.

Miller, R. & Browning S., 2008: Ancient World Leaders: Cleopatra, Chelsea HouseNew York.

Mrozevicz, L., 2010: *Roman Empire During The Reign of The Flavians: Principal Trends of Development and Threats*, Publikacaja Dofinansonawona Przez Rektora Uniwersytetu, Warszawskiego oraz Dyrekcje Instytutu Historycznego Uniwersytetu, Warszawskiego.

Osgood, J., 2011: *Cladius Caesar: Image and Power in The Early Roman Empire*, Cambridge University Press.

Özdemir, G., 2008: *Roma Hukukunda İnfamia (Şerefsizlik)*, Seçkin Yayın, Ankara.

Palaz Erdemir, H., 2009: "Roma İmparatorluğu Yönetiminin Yahudi Politikası", *Eskiçağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar,* Editör, Feridun M. Emecen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırma Merkezi Avrasya Enstitüsü ve Kitabevi, İstanbul, s. 29-40.

Palaz Erdemir, H. ve Erdemir, H. , 2012: "Antikçağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek", *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Mutlu Çocuklar Derneği ve Kırıkkale Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayına Hazırlayanlar: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz, Hasan Kala, 26-27 Nisan 2012, II. Cilt, Ankara, 2012, 643-659.

P. Erdemir H. , 2012: "Wollen Textiles: An International Trade Good in the Lycus Valley in Antiquity", *Colossae in Space and Time Linking to an Ancient City*, Edt. By Alan H. Cadwallader and Michael Trainor, Vandenhoeck and Ruprecht, Leiden, 104-129.

Palaz Erdemir, H. ve Barman, N., 2015: "Augustus Döneminde Roma Hukukunun Konusu Olarak Kadın", *Türkiye'de ve Dünyada Kadın Araştırmaları*, Çukurova Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Yayınları, Adana, s. 268-275.

P. Erdemir, H., 2016: "Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın", *Tarih Dergisi*, Sayı 63 (2016/1), İstanbul, 45-75.

Price, S. R. F., 2004: *Ritüel ve İktidar*, (çev.T. Esin), İmge Kitabevi, İstanbul.

Pryzwansky, M., 2008: Feminine Imperial Idealsin the Caesares of Suetonius, (Department of Classical Studies Duke University Doctor in the Department of Classical Studies in the Graduate School of Duke University unpublished).

Pugliese, G., 1956: "*Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış*" (çev. Umur Ziya), İÜHFM, C.XXII s.339-349.

Rado, T., 1953: *Principatus Devrinde Roma Hususi Hukukunun Senatus Consultum'lar Yoluyla Islahı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

Rado, T., 1967: *Roma Hukuku Dersleri: Borçlar Hukuku*, 5.Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

Riggsby, A. M., 2010: *Roman Law and The Legal World of The Romans*,Cambridge University Press.

Richlin, A., 1993: "Not Before Homosexuality: The Materiality of the *cinaedus* and the Roman Lawagains Love Between Men", *Journal of theHistory of Sexuality,* Volume 3, Issue4, April, s. 523-573.

Roux, P., 2011: Roma İmparatorluğu, (çev. İ. Yerguz), 2. Basım, Dost Kitabevi, Ankara.

Rudich,V., 2005: *Political Dissidence under Nero: The Price of Dissimulation*, Routledge, London and New York.

Salisbury, J. E., 2001: *Encyclopedia of Women in the Ancient World*, (Thisbook is printed on acid-freepaper I. Manufactured in the United States of America).

Scarre, C., 1995: *Chronicle of The Roma: Emperors The Reign-by-Reign Record of The Rulers of Imperial Rome*, Thames and Hudson, London.

Schwarz, A.B., 1943: *Roma Hukuku Dersleri: Tarihi Kısım ve Umumi Doktirinler*, (çev. T. Rado), İstanbul Üniversitesi Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul.

Schwarz, A. B., 1946: Aile Hukuku, (çev. B. Davran), 2. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

Scullard, H.H., 2011: *From the Gracchi to Nero: A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, Routledge Classics, London and New York.

Schiller, A. A., 1978: *Roman Law: Mechanisms of Development*, Mouton Publisher The Hogue Paris, New York.

Schowalter, D. N., 1993: *The Emperor and the Gods Images from the Time of Trajan*, Harvard Dissertationsin Religion.

Shotter, D., 2004: *Tiberius Caesar*, Routledge, London and New York.

Sevgi, P., 2006: *Augustus Dönemi Din ve Din Propagandası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sümbül N., 2014: *Eski Mezopotamya Kavimlerinin Hukukunda Kadının Toplumsal Statüsü (Sümer, Akad, Babil ve Asur)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Speller, E., 2003: *Folowing Hadrian*, Oxford University Press, New York.

Şahin, N., 2013: *Antik Dönemde Anadolu Kadını*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Tamer, D., 2007: *Agustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia Aldulteris Coercendis*, Homer Kitapevi, İstanbul.

Tamer, D., 2008: *Roma Hukuku Uygulamaları*, On iki Levha Yayınları, İstanbul.

Tahiroğlu, B., 1973: "Roma Hukukunda Azad Etmenin Tahditleri", *İÜHFM*, 38, S. 1-4, s. 521-545.

Tahiroğlu, B.&Erdoğmuş B., 2009: *Roma Hukuku Dersleri Tarihi, Giriş, Hukuk Genel Kavramlar-Usul Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul.

Tekin, O., 2014: *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Thomas, Y., 2005: "Roma Hukukunda Cinsiyet Ayrımı", *Kadınların Tarihini Yazmak Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçadan Hıristiyan Azizlere*, edt. Duby, G. ve Michelle, P. C. 1, (çev. Ahmet Fethi), İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Tsevat, M.: "*The Husband Veils a Wife*", Journal of Cuneiform Studies, Vol. 27, No. 4 (Oct., 1975), published by The American Schools of Oriental Research Stable, s. 235-240.

Üreten, H., 2012: "*Menderes Magnesia'sı ve Artemis Neokoros Onuru*". TheJournal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science. Volume 5 Issue 4., pp 271-291.

Ziya, U., 1983: *Roma Hukuku Lügatı*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Ziya, U., 1987: *Roma Hukuku Tarihi Giriş-Kaynaklar*, İstanbul.

Yılmaz, E., 2001: *Hukuk Sözlüğü*, 6.basım, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara.

Yalom, M., 2002: *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, (çev. Z. Yelçe & N. Domani), Çitlenbik Yayınları, İstanbul.

Wells, J., 1996: *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi*, (çev. N. Arman), Pencere Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

Weigel, R. D., 1992: *Lepidus: The Tarnished Triumvir*, Routledge, New York, 1992.

Winkel, L., 2010: "Forms of Imposed Protection in Legal History, Especially in Roman Law", *Erasmus Law Review*, Volume 3, Issue 2, 2010, 155-162. www.erasmuslawreview.nl

İnternet Kaynakları

www.class.uh.edu /mlc/faculty/behr/womenLexluia.htlm (E. T. 19.12.02013, saat: 10.17).

http ://www.wikipedia. org (E.T. 10.11.2013, saat: 20.13)

http://www.feministe.us/blog/archives/2012/02/20/the-many-types-of-prostitutes-in-ancient-rome (E. T. 06. 04. 2015, saat: 22.35).

http://history.stackexchange.com/ (E. T. 05.05.2016, saat:22.13).

http://www.tdk.gov.tr/ (E.T.20.06.2016, saat:21.40).

Antik kaynakların değerlendirilmesi kısmında antik dönem yazarları ve eserleri ile ilgili daha derli toplu bilgi sunabilmek için https://tr.wikipedia.org/ , https://en.wikipedia.org/ (E.T.21 .04.2016 saat 21:30) ve kaynak eserlerin önsözlerinden faydalanılmıştır.

https://commons.wikimedia.org (E.T. 19.06.2016, saat 19: 30.

EK 1. ROMA HUHUKUNDA KÖLE KADINLARIN DURUMU

Çalışmanın temel konusu, genel anlamda Roma hukukunun kadını nasıl ve ne şekilde ele almış olabileceğini sorgulamaktır. Günümüz bakış açısıyla, böyle bir başlık altında her kesimden kadının ele alınması gerektiği düşüncesi zihnimizde oluşabilir. Ancak köle kadınların kanun karşısındaki durumu Roma hukuku açısından oldukça geniş ve farklı açılardan değerlendirilmesi gereken bir konudur. Köle kadınların durumları ile vatandaş olan kadınların Roma hukukundaki statülerinin nasıl ve neden farklı olduğunun anlaşılabilmesi için burada genel hatlarıyla kısaca bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Roma hukukuna göre her insanın medenî haklarını kullanma ehliyeti üç duruma bağlıdır; hür olup olmaması, Roma vatandaşı veya yabancı olması ve aile reisi olması ya da bir baba hâkimiyeti altında bulunup bulunmadığıdır. Bu çerçevede Roma hukukunda bir kişinin hukukî düzen içindeki yeri *status libertis* (özgürlük durumu), *status civitatis* (yurttaşlık durumu) ve *status familiae*ye (aile durumu) göre belirlenmektedir.[398] *Status libertatis* (özgürlük durumu) kapsamında insanlar, özgürler ve köleler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Özgürler kişi sayılmış, köleler ise mal (*res*) olarak kabul edilmiştir. Köle, hür insanların hizmetinde, mal gibi kullanılan "insan" olarak kabul görmüş ve çeşitli isimlerle adlandırılmıştır. Roma toplumunda erkek köle *servus*, *homo*, kadın köle *ancilla, serva* (Bk.Resim 18) ve çocuk köle de *puer* olarak adlandırılmıştır.[399] Roma yasaları, herhangi bir nedenle istenmeyen çocukların satılmasına ya da terk edilmesine izin vermekteydi. Bu şartlardaki bir çocuğu alan kişi çocuğu istediği şekilde eğitir ve büyüdüğünde köle olarak çalıştırabilirdi. Romalılar bu çocuklara *expositi* adını vermiştir. *Expositi* olarak kabul edilen çocuklar eğer özgür anne- babadan dünyaya gelmişlerse bunu ispatladıkları takdirde özgür olabilirlerdi ancak bunu ispat etmeleri çok zordu ve genellikle çocuğu büyüten kişinin yanında köle olarak kalırlardı.[400] Roma'da istenmeyen çocuklar -ki genellikle bu istenmeyen çocukların çoğunluğu kız çocuklarıdır[401] özgür doğumlu olsalar da köle olarak hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Kölelik iki şekilde ortaya çıkabilirdi, köle olarak doğulurdu ya da hürriyeti kaybetmek suretiyle köle olunurdu. Köle bir kadından doğan çocuk babasının statüsüne bakılmaksızın, *ancilla* (köle kadın) olan annesinin efendisinin kölesi olurdu. Roma

[398] Schwarz, 1943: ,225-226.
[399] Ziya, 1990: 155-156-157; Buckland, 1970: 1, Honing, 1938: 132.
[400] Malay, 2010: 27-28.
[401] Palaz Erdemir ve Erdemir, 2012: 643-659.

hukukunda bir kölenin hür ile olan ilişkisi meşru bir evlenme sayılmazdı. Ancak bu prensip daha sonraları tadil edilmiş ve çocuğun annesi hamilelik süresince herhangi bir anında özgürlüğüne kavuşmuş ise doğan çocuk hür kabul edilmiştir.[402] Köle hak sahibi değildir ve hiçbir hukukî hakkı yoktur. Köle hukukî bakımdan bir maldır ve köle hukukî açıdan mülkiyeti, alacağı, varis olma durumu, davalı veya davacı olmak gibi bir durumu söz konusu değildir. Eğer bir kimse başka birinin kölesini ağır şekilde yaralamışsa, köleye yapılan bu tecavüz efendisine -malına, eşyasına- yapılmış kabul edilir ve davayı efendsi açabilirdi. Aynı şekilde köle başka birine zarar verirse kölenin verdiği zarardan efendisi mesuldü. Efendisi kabahatli köleyi zarar görene teslim etmekle borçtan kurtulabilirdi.[403] Roma hukukuna göre köle statüsündekiler ayın eşya olarak kabul edilmiş ve eşya hukukunda ve borçlar hukukunda taşınır mal olarak görülmüştür. Bu sebeple de kölenin efendisi, köle üzerinde her türlü hukukî işlemi yapabilirdi.[404] Roma hukukunda ve Roma toplumsal yaşamında köleler efendilerin her türlü hizmetini gören mükemmel birer alet olarak görülmüşler ve hukukî metinlerde belli konularda yer almışlardır. Kadın köleler de diğer köleler gibi efendilerinin her türlü isteklerini yerine getirmekle yükümlüydü ve efendisi kadın köle üzerinde her türlü yaptırım gücüne sahipti. Kadın köleler hukukî olarak sınırlı bir aynî hakka konu olmuşlardır. Efendiler kadın köleler ile cinsel münasebbette bulunmaktaydı ve cinsel ilişki sonucunda efendilerinden çocuk doğurabilmekteydi.[405] Ancak köle kadının hürden veya köleden doğurduğu çocuk (*partus ancillae*) felsefî, hukukî, dinî ve iktisadî açılardan sorun teşkil etmektedir. Hukukî açıdan olaya bakıldığında, *hamile kadın kölenin semerelerden de yararlanma hakkını sağlayan hukukî ilişkilerden (hâsılat kirası, intifa hakkıya da rehin hakkıgibi) birinin konusu olması ya da annenin mülkiyetinin kazandırıcı zamanaşımı yolu ile elde edilmesinin söz konusu olması durumlarında, hukuken mal olarak kabul edilen anne, kadın kölenin bu esnada doğurduğu çocuğun (partus ancillae) mülkiyeti kime ait olacaktır? Annenin malikine mi? Yoksa semere*[406] *sayılıp aradaki hukukî ilişki gereğince anne köleden yararlanana mı?*[407] Köle kadının bu durumu Roma hukukçuları ve günümüz hukukçuları tarafından uzun bir süre tartışılmış ve farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak Klasik Dönem hukukçuları kadın kölenin çocuğunun semere olarak kabul edilmesine karşı çıkmış ve insanın semere olmasının anlamsız olduğunu vurgulamışlardır. Klasik Dönem hukukçuları stoacı

[402] Altop, 2002: 26; Honig, 1938: 134.
[403] Di Marzo, 1959: 39.
[404] Karadeniz, 2000: 19; Honing, 1938: 52-53.
[405]Tahiroğlu, 1973:524; Erişgin, 2012: 1412; Finley, 2007: 63.
[406] *Semere*, bir maldan elde edilen üründür. Tabii semere ve medeni semere olmak üzere ikiye ayrılır. Tabii semere doğal ürün olarak elde edilen semere, medeni semere ise, kira, faiz gibi hukuki ilişki sonucu elde edilen semeredir. Daha detaylı bilgi için bk. Bağdatlı, 2012: "*semere*" maddesi.
[407] Erişgin, 2012: 1412-1413.

felsefesinin de etkisiyle kölelere daha insanî bir yaklaşım sergilemişlerdir. Ancak hukukçuların bu yaklaşımın altında yatan gerçek neden ekonomik kaygılardır. Bir çocuğun en çok ihtiyaç duyduğu kişi annesidir ve çocuk en iyi annesinin yanında beslenip büyütülebilir. Bu sayede çocuğun ekonomik değeri daha da artar ve daha verimli olur. Bu gerekçelerle anne ve çocuğun bir arada yaşaması uygun görülmüş ve anne kimin mülkiyetinde ise çocuk da ona ait kabul edilmiştir. Ancak gerektiğinde çocuk doğumundan itiberen annesinden alınabilir ve başka bir yerde büyütülebilirdi. Bu efendinin arzusuna kalmıştı.[408] Köle kadın ile ilgili olarak Roma hukukunda doğrudan bir uygulanmaya rastlanmamış ancak doğurduğu çocuğun semere olup olamayacağı hususunun hukukun konusu olduğu gözlenmiştir. Yukarıda bahsedilen sebeplerle köle kadınlar konusu, ele aldığımız bu başlık altında ele alınmaktan ziyade "eşya hukuku" başlığı altında ele alınması gereken bir husus olarak görünmektedir. Diğer taraftan kölenin cismaniyet itibariyle insan olması ve doğan çocukların statüleri bakımından da değerlendirilmeleri gerektiği de bir başka husustur. Bu noktada köleler, köle kadınlar ve kadının çocuk doğurması sebebiyle kendisinin ve çocuklarının statüleri konusunda gerek Roma hukukçuları gerekse günümüz hukukçularının tartışmalı olarak baktıkları alanlar bıçak sırtı tarzındaki konular olarak görünmektedir. Ayrıca köle kadınlar ve çocuklarının statüleri yaşandıkları dönemlerde, devrin hâkim gücüne ve alınan yeni kararlara bağlı olduğundan bu derece tartışmalı bir hususun bu çalışma dışında bırakılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

[408] Finley, 2007: 91, Erişgin, 2012: 1417-1432.

EK 2

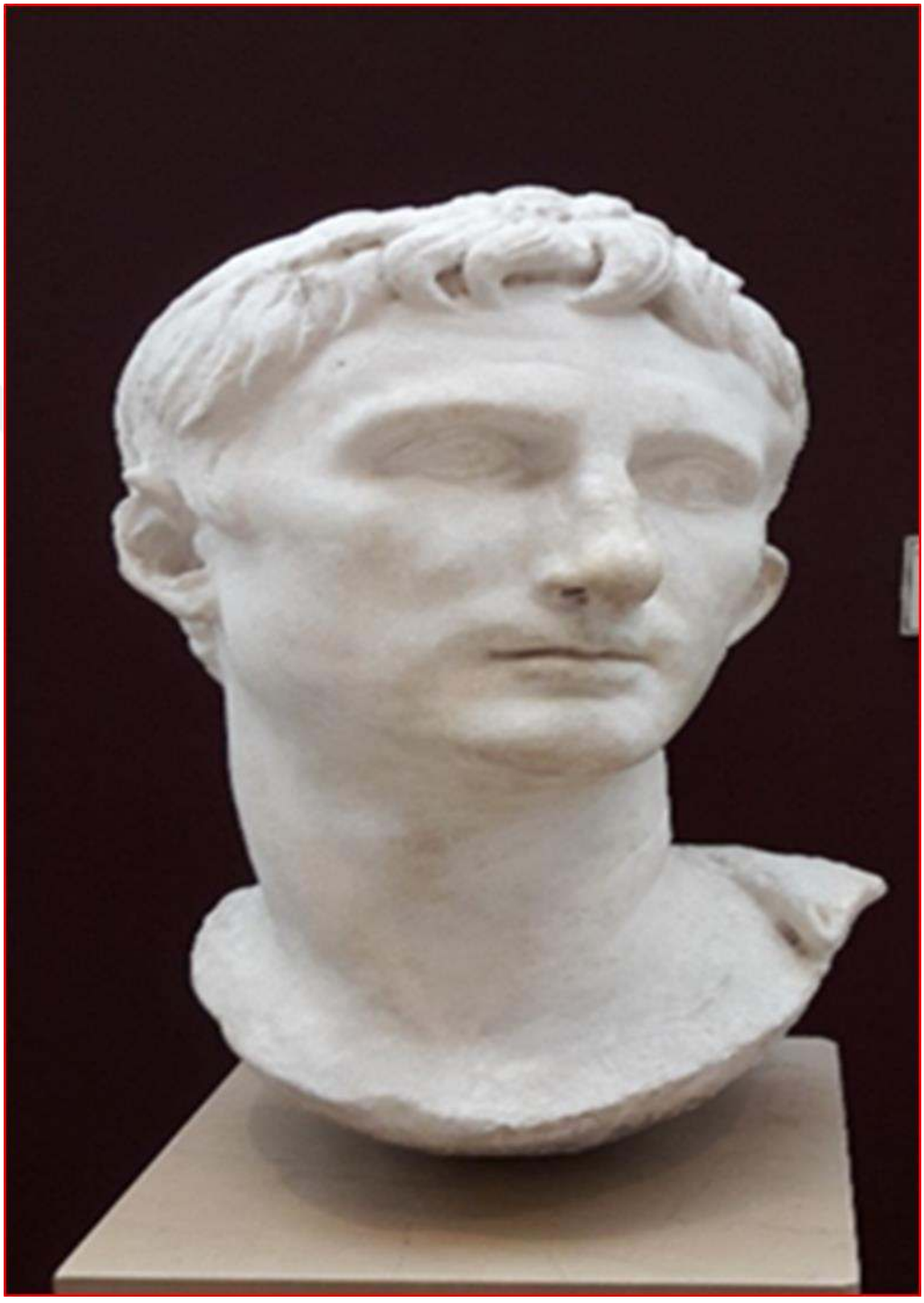

Resim 1

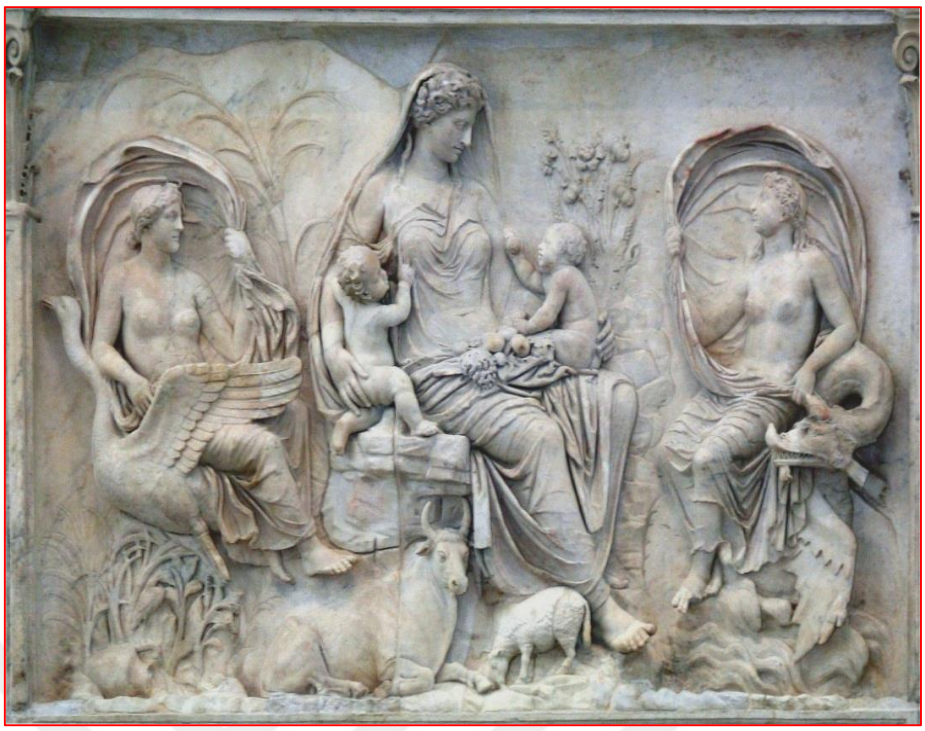

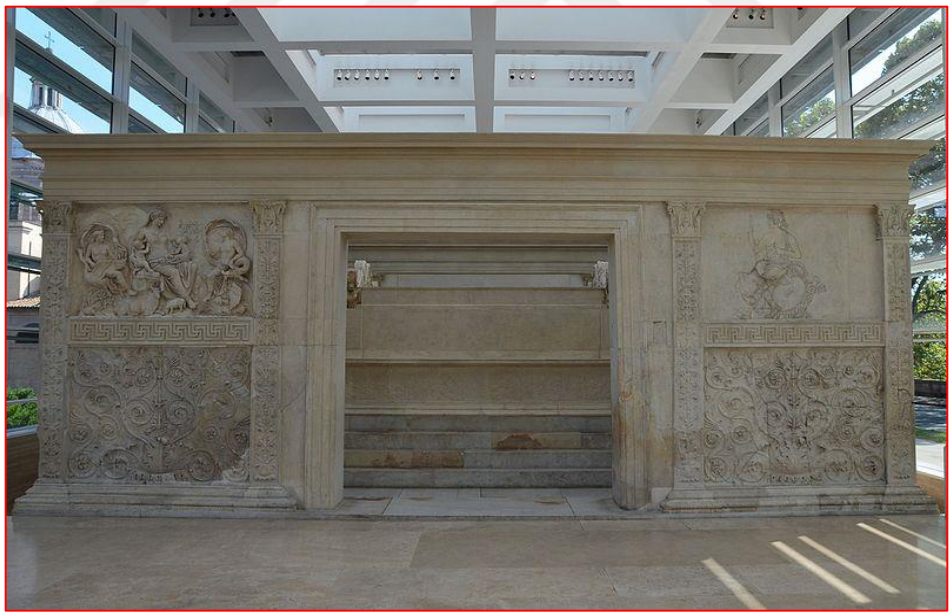

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

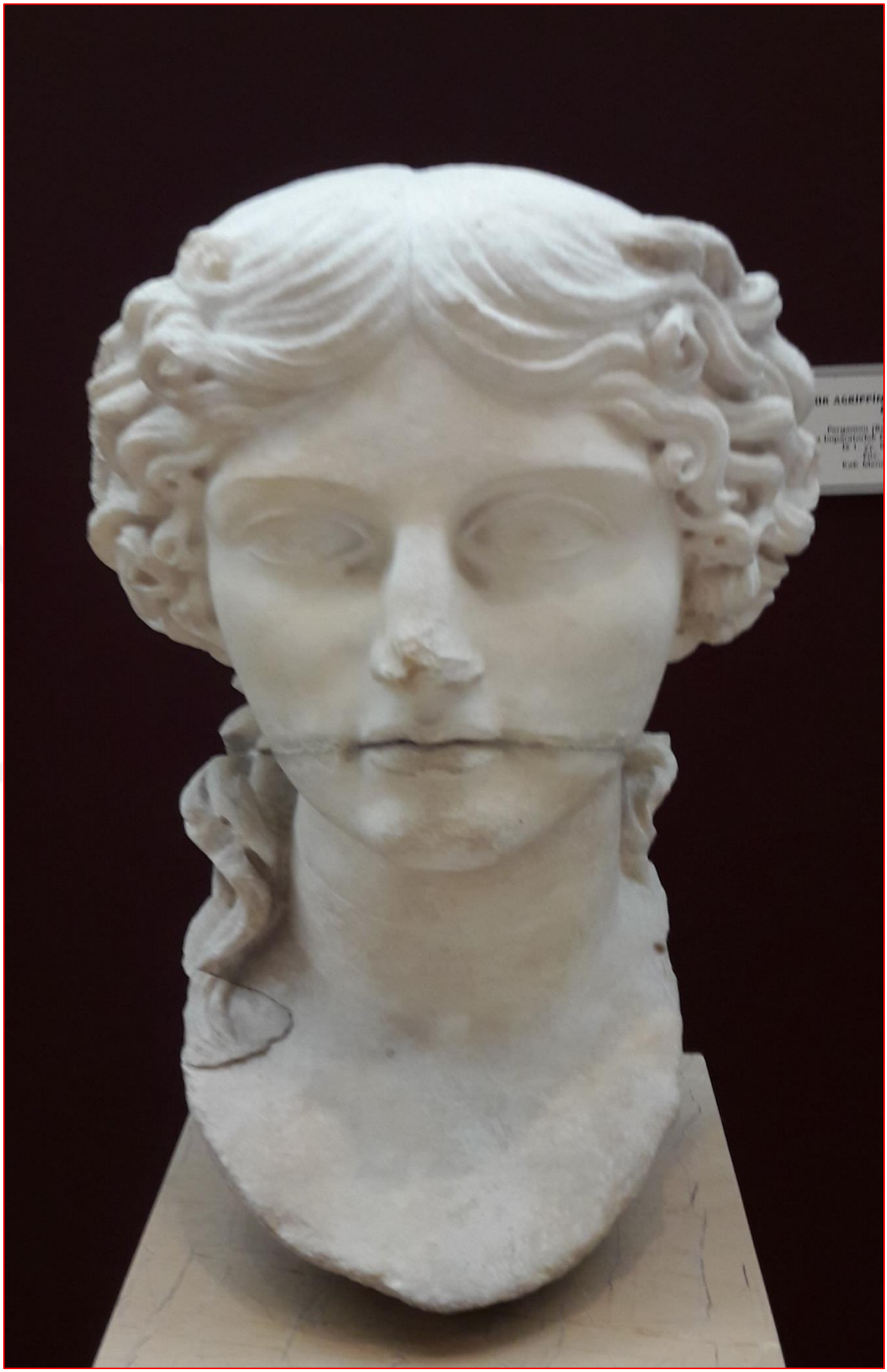

Resim 6

Resim 7

AGRIPPINA AVGVSTA MATER C CAESARIS AVGVSTI NERONIS CLAVD
EX S C
NERONI CLAVDIO DIVI CLAVDI F CAESARI AVGVSTO GERMANICO PONT MAX TR P

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

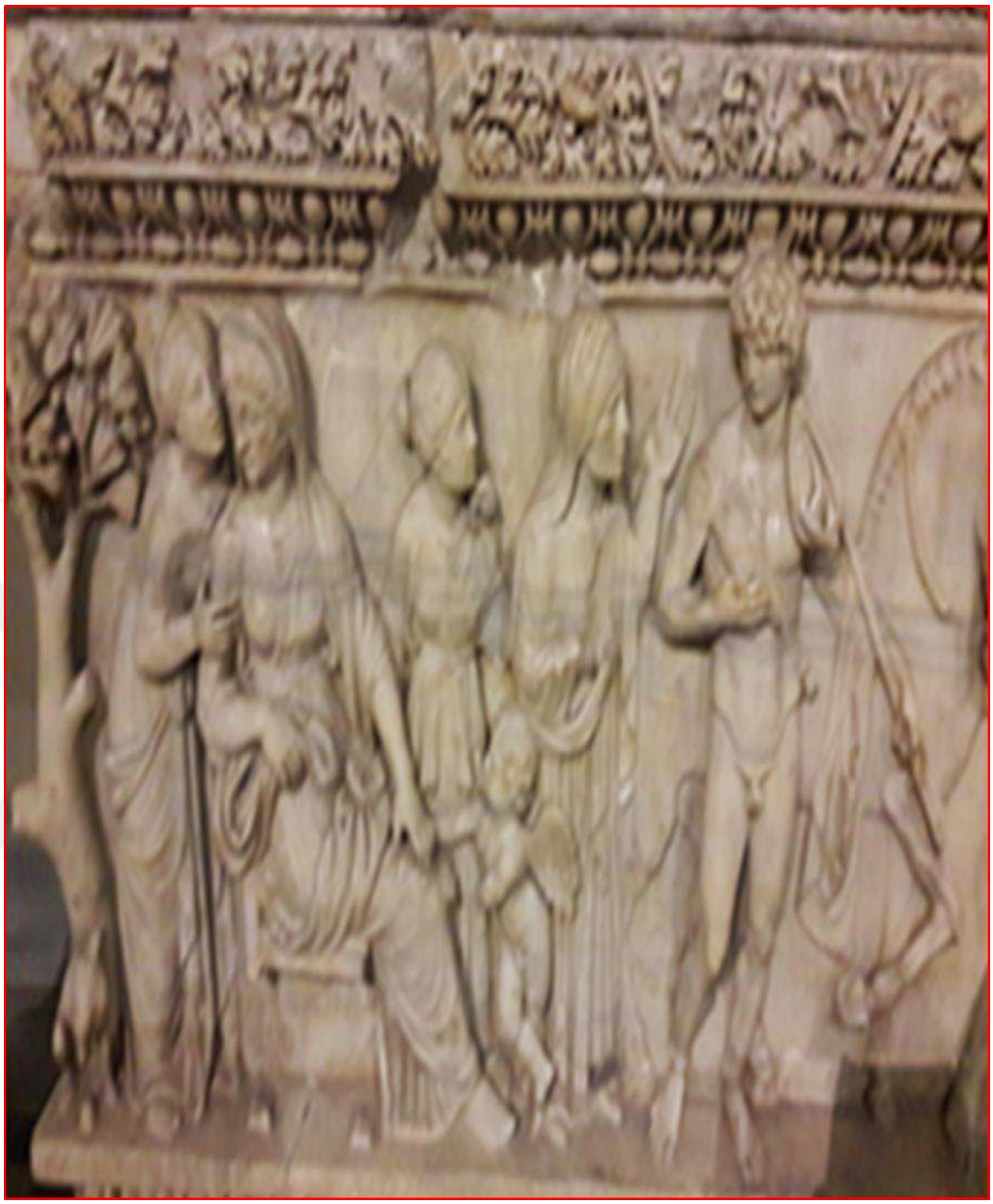

Resim 16

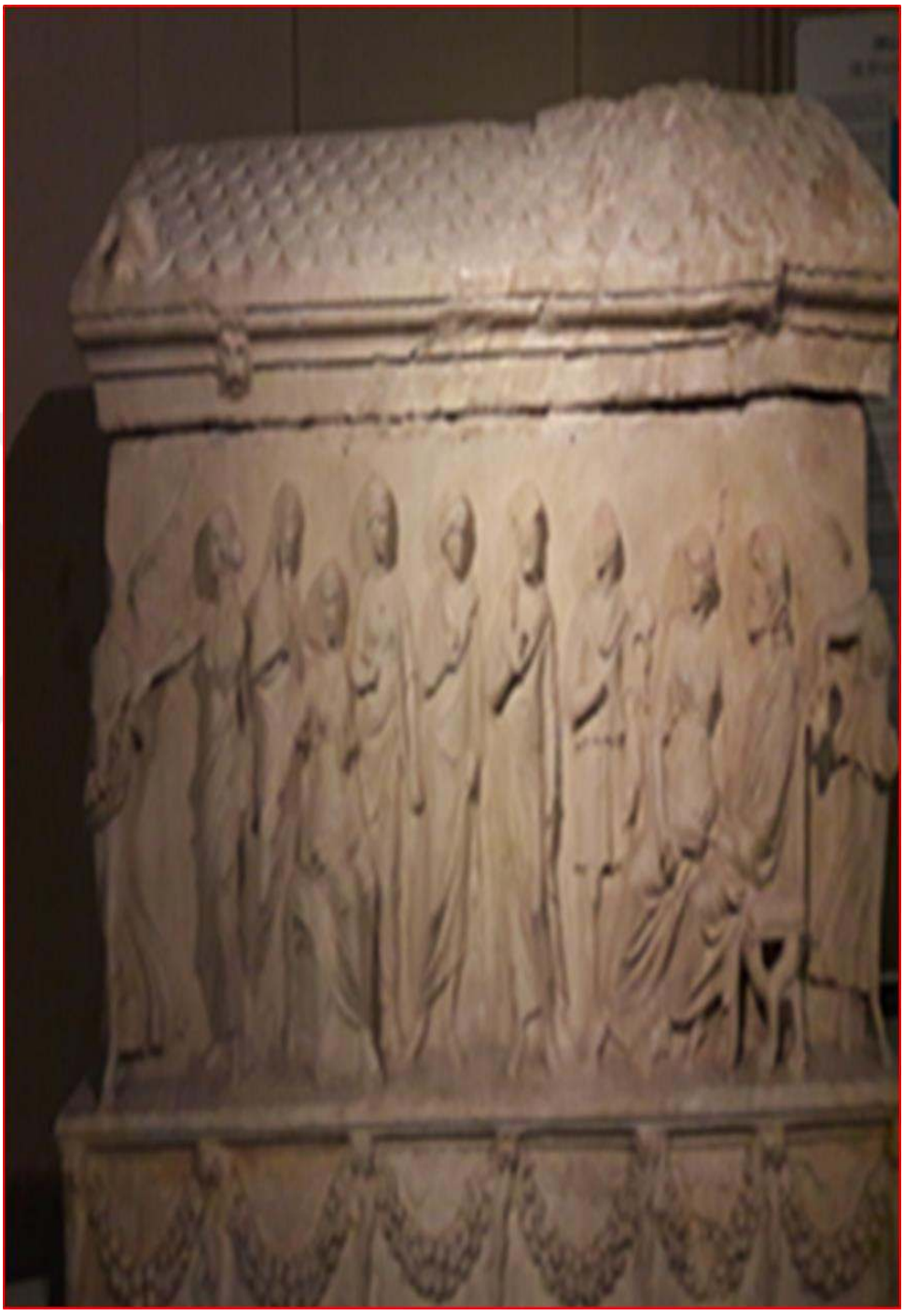

Resim 17

Resim 18